

Բ Ա Ն Բ Ե Ր

Արդարադատության ակադեմիայի

BULLETIN

of Academy of Justice

ВЕСТНИК

Академии юстиции

ԲԱՆԲԵՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ

№ 2 (6), 2021

**Հիմնադիր և հրատարակիչ՝ ՀՀ արդարադատության ակադեմիա:
Հրատարակվում է ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի
գիտական խորհրդի երաշխավորությամբ:**

**Հանդեսն ընդգրկված է ՀՀ բարձրագույն որակավորման կոմիտեի սահմանած
դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և
դրույթների հրատարակման համար ընդունելի պարբերական գիտական
հրատարակությունների ցուցակում:**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Գլխավոր խմբագիր՝

Առաքելյան Սերգեյ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝

Հայրապետյան Աշոտ

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի պրոռեկտոր

Խմբագրական խորհրդի քարտուղար՝

Իսրայելյան Գևորգ

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի
գիտահետազոտական և ծրագրամեթոդական աշխատանքների
կազմակերպման բաժնի ղեկավար

Խմբագրական խորհրդի անդամներ՝

Ավետիսյան Վահրամ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարանի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր

Դիլբանդյան Սամվել

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարանի
քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարիչ

Ենգիբարյան Վահե

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտորի խորհրդական

Խուրշուղյան Արտաշես

սոցիոլոգիական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի
հեռաուսուցման և ՏՏ դեպարտամենտի ղեկավար

Հարությունյան Գագիկ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Հայաստանի Հանրապետություն

Հովհաննիսյան Հովհաննես

փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԵՊՀ փիլիսոփայության պատմության,
տեսության և տրամաբանության ամբիոնի դոցենտ

Հովհաննիսյան Վահե

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարանի
քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ

Ղազինյան Գագիկ

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի ղեկան

Մեղրյան Սերգեյ

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Երևանի պետական համալսարանի
քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ,
ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող

Ստեփանյան Վահե

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարանի
եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի վարիչ

Վաղարշյան Արթուր

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարանի
պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի պրոֆեսոր, ՀՀ
Սահմանադրական դատարանի դատավոր

Քեոյան Գարիկ

քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարանի
քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնի վարիչ

Խմբագրական խորհրդի օտարերկրյա անդամներ՝

Բայմուղինա Ջաուրեշ

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Ղազախստանի Հանրապետության
գերագույն դատարանին կից արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր

Գոդունով Վալերի

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Բելառուսի պետական համալսարանի
դատավորների, դատարանների, դատախազության և արդարադատության
հաստատությունների աշխատակիցների վերապատրաստման և
որակավորման բարձրացման ինստիտուտի տնօրեն

Երշով Վալենտին

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, «Ռուսաստանի արդարադատության պետական համալսարան» բարձրագույն կրթության դաշնային կրթական հաստատության նախագահ

Լոշիցկի Միխայիլ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Ուկրաինա

Կապինուա Օլգանա

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Ռուսաստանի Դաշնության դատախազության համալսարանի ռեկտոր

Կաուդիրով Տոլեշ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Ղազախստանի Հանրապետություն

Կոլենկո Եվգենի

Ռեգիստրի Հանրապետության
գլխավոր դատախազության ակադեմիայի պետ

Մերզադինով Երգալի

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Ղազախստանի Հանրապետություն

Նաուլիկ Նատալյա

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Կառավարման ուկրաինական դպրոցի տնօրեն

Պոսավեց Ֆրանիշ Անդրեա

Խորվաթիայի Հանրապետության
արդարադատության ակադեմիայի տնօրեն

Սարկու Դիանա

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Մոլդովայի Հանրապետության արդարադատության ազգային ինստիտուտի տնօրեն

Օնիշուկ Նիկոլայ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Ռուկրաինայի
դատավորների ազգային դպրոցի ռեկտոր

BULLETIN OF ACADEMY OF JUSTICE

№ 2 (6), 2021

**Founder and Publisher: Academy of Justice of Armenia.
Recommended for publication by the Scientific Council
of Academy of Justice of Armenia.**

**By the decision of the Supreme Certifying Committee of the Republic of Armenia, the Journal
is included in the list of scientific publications provided for the publication of the main
scientific results of dissertations for the degrees of Doctor and Candidate of Science**

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Arakelyan Sergey

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Rector of Academy of Justice of Armenia

Deputy Editor-in-Chief:

Hayrapetyan Ashot

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Vice-Rector of Academy of Justice of Armenia

Secretary of the Editorial Board:

Israyelyan Gevorg

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Head of the Unit of Organization of Scientific Research and
Programmatic-Methodological Activities of Academy of Justice of Armenia

Members of the Editorial Board:

Avetisyan Vahram

Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of Chair of Civil Law
of Yerevan State University

Dilbandyan Samvel

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Chair of Criminal Processing and
Criminalistics of Yerevan State University

Engibaryan Vahe

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Advisor to the Rector of Academy of Justice of Armenia

Ghazinyan Gagik

Full Member (Academician) of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of Faculty of Law of Yerevan State University

Harutyunyan Gagik

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Republic of Armenia

Hovhannisyan Hovhannes

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of Chair of History,
Theory of Philosophy and Logic of Yerevan State University

Hovhannisyan Vahe

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Chair of Civil Procedure
of Yerevan State University

Keryan Garik

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of Chair of Political Institutions
and Processes of Yerevan State University

Khurshudyan Artashes

Candidate of Sociological Sciences, Head of Distance Learning and
IT Department of Academy of Justice of Armenia

Meghryan Sergey

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of Chair of Civil Procedure of Yerevan State
University, Chief Compulsory Enforcement Officer of the RA

Stepanyan Vahe

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Chair of European and
International Law of Yerevan State University

Vagharshyan Artur

Doctor of Legal Sciences, Professor of Chair of History and Theory of State and Law of Yerevan
State University, Judge of the Constitutional Court of the RA

Foreign Members of the Editorial Board:

Baymoldina Zauresh

Candidate of Legal Sciences, Rector of the Academy of Justice
under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan

Ershov Valentin

Doctor of Legal Sciences, Professor, President of the Federal State Educational Institution of
Higher Education "Russian State University of Justice"

Godunov Valeriy

Doctor of Legal Sciences, Professor, Director of Institute for Retraining and Qualification Upgrading
of Judges, Prosecutors and Legal professionals at the Belarusian State University

Kapinus Oksana

Doctor of Legal Sciences, Professor, Rector of University
of the Prosecutor's Office of the Russian Federation

Kaudyrov Tolesh

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Republic of Kazakhstan

Kolenko Evgeniy

Head of Academy of the Prosecutor General's Office
of the Republic of Uzbekistan

Loshytskiy Mykhailo

Doctor of Legal Sciences, Professor, Ukraine

Merzadinov Ergali

Candidate of Legal Sciences,
Republic of Kazakhstan

Naulik Natalia

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Director of the Ukrainian School of Management

Onishchuk Mykola

Doctor of Legal Sciences,
Rector of National School of Judges of Ukraine

Posavec Franić Andrea

Director of Judicial Academy
of the Republic of Croatia

Sărcu Diana

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Director of National Institute of Justice of the Republic of Moldova

ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ЮСТИЦИИ

№ 2 (6), 2021

**Учредитель и издатель – Академия юстиции Армении.
Рекомендован для публикации Ученым советом Академии юстиции Армении.**

**Решением Высшей аттестационной комиссии Республики Армения (ВАК РА) журнал
включен в Перечень научных изданий, предусмотренных для публикации
основных научных результатов диссертаций на соискание
ученых степеней доктора и кандидата наук.**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор:

Аракелян Сергей

доктор юридических наук, профессор, ректор
Академии юстиции Армении

Заместитель главного редактора:

Айрапетян Ашот

кандидат юридических наук, доцент, проректор
Академии юстиции Армении

Секретарь редакционной коллегии:

Исраелян Геворг

кандидат юридических наук, доцент, руководитель
отдела организации научно-исследовательских и программно-методических
работ Академии юстиции Армении

Члены редакционной коллегии:

Аветисян Ваграм

доктор юридических наук, профессор кафедры гражданского права
Ереванского государственного университета

Арутюнян Гагик

доктор юридических наук, профессор
Республика Армения

Вагаршян Артур

доктор юридических наук, профессор кафедры теории и истории государства и права
Ереванского государственного университета, судья Конституционного суда РА

Дилбандян Самвел

доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного процесса и криминалистики Ереванского государственного университета

Енгибарян Ваге

доктор юридических наук, профессор,
советник ректора Академии юстиции Армении

Казинян Гагик

академик Национальной академии наук Республики Армения, доктор юридических наук, профессор, декан факультета правоведения Ереванского государственного университета

Керян Гарик

доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой политических институтов и процессов Ереванского государственного университета

Мегрян Сергей

кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского процесса Ереванского государственного университета, Главный принудительный исполнитель РА

Ованнисян Ваге

доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданского процесса Ереванского государственного университета

Ованнисян Ованнес

кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры истории, теории философии и логики Ереванского государственного университета

Степанян Ваге

доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой европейского и международного права Ереванского государственного университета

Хуршудян Арташес

кандидат социологических наук, руководитель департамента дистанционного обучения и информационных технологий Академии юстиции Армении

Иностранные члены редакционной коллегии:

Баймолдина Зауреш

кандидат юридических наук, ректор Академии правосудия при Верховном суде Республики Казахстан

Годунов Валерий

доктор юридических наук, профессор, директор учреждения образования «Институт переподготовки и повышения квалификации судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции Белорусского государственного университета»

Ершов Валентин

доктор юридических наук, профессор, президент
Федерального государственного образовательного учреждения высшего образования
«Российский государственный университет правосудия»

Капинус Оксана

доктор юридических наук, профессор, ректор
Университета прокуратуры Российской Федерации

Каудыров Толеш

доктор юридических наук, профессор,
Республика Казахстан

Коленко Евгений

начальник Академии генеральной прокуратуры
Республики Узбекистан

Лошицкий Михаил

доктор юридических наук, профессор, Украина

Мерзадинов Ергали

кандидат юридических наук, Республика Казахстан

Наулик Наталья

кандидат юридических наук, доцент,
директор Украинской школы управления

Онищук Николай

доктор юридических наук,
ректор Национальной школы судей Украины

Посавец Франич Андреа

директор Академии юстиции
Республики Хорватия

Сырку Диана

доктор юридических наук, профессор,
директор Национального института юстиции Республики Молдова

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳՐԻ ԿՈՂՄԻՑ 14
BY THE CHIEF EDITOR 15
ОТ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА..... 16

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ / INTERNATIONAL LAW / МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

ԻԶԳԱԳԻՆԱ ՏԱՏՅԱՆԱ

ԵԱՏՄ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԺԻ ԱԶԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ 17

IZGAGINA TATYANA

SOME ISSUES OF ENSURING FREEDOM OF MOVEMENT OF THE WORKFORCE IN THE FRAMEWORK OF THE EAEU 17

ИЗГАГИНА ТАТЬЯНА

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СВОБОДЫ ДВИЖЕНИЯ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В РАМКАХ ЕАЭС ... 17

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎԱ ԼՅՈՒԴՄԻԼԱ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ԹՎԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ26

ALEKSANDROVA LYUDMILA

SECURING NATIONAL INTERESTS OF RUSSIA IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE SINGLE EURASIAN DIGITAL SPACE26

АЛЕКСАНДРОВА ЛЮДМИЛА

ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ РОССИИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЕДИНОГО ЕВРАЗИЙСКОГО ЦИФРОВОГО ПРОСТРАНСТВА.....26

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ / THEORY OF STATE AND LAW / ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ԱՎԵՏՅԱՆ ՀԱՅԿ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԻ ԵՐԿԱՆԴԱՄ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ «ՓԱՍՏԱԿԱԶՄ, ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ», ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ.....33

AVETYAN HAYK

THEORY OF THE BIPARTITE STRUCTURE OF THE LEGAL NORM: “CORPS OF FACTS, LEGAL CONSEQUENCE” AND LEGAL DISCRETION33

АВЕТЯН ГАЙК

ТЕОРИЯ ДВУХСОСТАВНОЙ СТРУКТУРЫ ПРАВОВОЙ НОРМЫ: «СОВОКУПНОСТЬ ФАКТОВ, ПРАВОВОЕ ПОСЛЕДСТВИЕ» И ЮРИДИЧЕСКОЕ УСМОТРЕНИЕ.....33

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ / PUBLIC LAW / ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ ՍԵՐԳԵՅ, ՍԱՐԿՈՒ ԴԻԱՆԱ

ԿՅԱՆՔԻ ՍԿԶԲԻ ԵՎ ԱՎԱՐՏԻ ՊԱՀԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆ ԸՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄՈԼԴՈՎԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԴԻՐՈՒԹՅԱՆ 42

ARAKELYAN SERGEY, SĂRCU DIANA
DETERMINATION OF THE MOMENTS OF THE BEGINNING AND END OF LIFE UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA..... 42

ԱՐԱԿԵԼՅԱՆ ՍԵՐԳԵՅԻ, ՏՐԿՈՒ ԴԻԱՆԱ
ОПРЕДЕЛЕНИЕ МОМЕНТОВ НАЧАЛА И ОКОНЧАНИЯ ЖИЗНИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА..... 42

ԳՅՈՂԱԼՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈՒԺՈՎ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՖԻԿՏԻՎ ԱԿՏԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳՈՎ ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 49

GYOZALYAN GEVORG
PROBLEMS OF CHALLENGING IN COURT THE FICTITIOUS ACTS ESTABLISHED BY VIRTUE OF LAW 49

ԴԵՅԱԼՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ
ПРОБЛЕМЫ ОСПАРИВАНИЯ В СУДЕБНОМ ПОРЯДКЕ ФИКТИВНЫХ АКТОВ, ПРИНЯТЫХ В СИЛУ ПРАВА..... 49

ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ
ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԸ ԵՎ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ ՊՈՌՆԿՈՒԹՅԱՄԲ ԶԲԱՂՎԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՎ 59

ISRAYELYAN GEVORG
EVIDENCES AND CIRCUMSTANCES LIABLE TO SUBSTANTIATION IN PROSTITUTION CASES 59

ИСРАЕЛЯН ГЕВОРГ
ДОКАЗАТЕЛЬСТВА И ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ПОДЛЕЖАЩИЕ ДОКАЗЫВАНИЮ, ПО ДЕЛАМ О ЗАНЯТИИ ПРОСТИТУЦИЕЙ..... 59

ՌՈՒԻՑՈՎԱ ՄԱՅԱ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱՆՏԱՌԻ ԱՊՕՐԻՆԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ. ԴԱՏԱԽԱՋԱԿԱՆ-ՎԵՐԱՀՍԿՈՂԱԿԱՆ ԱՄՊԵԿՏ..... 64

RUBTSOVA MAYA
THE PROBLEM OF ILLEGAL EXPORT OF TIMBER FROM THE RUSSIAN FEDERATION: PROSECUTOR-SUPERVISORY ASPECT 64

РУБЦОВА МАЙЯ
ПРОБЛЕМА НЕЗАКОННОГО ВЫВОЗА ЛЕСА ИЗ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ПРОКУРОРСКО-НАДЗОРНЫЙ АСПЕКТ 64

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ / CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY / УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ

ԵԴԻԳԱՐՅԱՆ ԼԻԱՆԱ
ՊԱՏԺԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՀԻՄՔ..... 70

EDIGARYAN LIANA
PROVIDING THE PURPOSES OF THE PUNISHMENT AS A GROUND FOR NOT APPLYING THE CONDITIONAL PUNISHMENT..... 70

ЕДИГАРЯН ЛИАНА ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЦЕЛЕЙ НАКАЗАНИЯ КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ УСЛОВНОГО НЕПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ.....	70
---	----

ԺԻՐՆՈՎԱ ԻՆՆԱ ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՆՈՒՄՆԵՐԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ ԿՈՌՈՒՊՏԻԱՅԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՆԵՅՐՈՆԱՅԻՆ ՑԱՆՑԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՄԱՍԻՆ.....	85
--	----

ZHIRNOVA INNA ON THE APPLICATION OF NEURAL NETWORKS FOR ASSESSMENT OF THE PROSECUTOR'S OFFICE OF THE LEVEL OF CORRUPTION IN THE SPHERE OF STATE AND MUNICIPAL PROCUREMENT	85
--	----

ЖИРНОВА ИННА О ПРИМЕНЕНИИ НЕЙРОННЫХ СЕТЕЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ ПРОКУРАТУРОЙ УРОВНЯ КОРРУПЦИИ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МУНИЦИПАЛЬНЫХ ЗАКУПОК.....	85
--	----

ԿՈՍԱՆՈՎ ԺՈՒՄԱՇ ՔՐԵԱԿԱՆ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ.....	90
---	----

KOSANOV ZHUMASH GENERAL CHARACTERISTIC OF CRIMINAL ECOLOGICAL OFFENCES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	90
--	----

КОСАНОВ ЖУМАШ ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УГОЛОВНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	90
---	----

ՍԱՆՆԻԿՈՎ ՆԻԿՈԼԱՅ ՈՐԲ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐՔՈՒՄ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՈՎ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԵՐԻ ՇԱՐԱԴՐՄԱՆ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ	93
--	----

SALNIKOV NIKOLAY ON FEATURES OF THE TECHNICAL AND LEGAL STATEMENT OF THE COMPOSITIONS OF CRIMES WITH ALTERNATIVE FEATURES IN THE CRIMINAL CODE OF THE RUSSIAN FEDERATION	93
---	----

САЛЬНИКОВ НИКОЛАЙ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ТЕХНИКО-ЮРИДИЧЕСКОГО ИЗЛОЖЕНИЯ СОСТАВОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ С АЛЬТЕРНАТИВНЫМИ ПРИЗНАКАМИ В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	93
---	----

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔ / ЧАСТНОЕ ПРАВО / PRIVATE LAW

ՆԱՆԴՈՐ ՏՈՄԱ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԲԵՌԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՄ ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ, ՀԱՏԿԱՊԵՍ՝ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ	98
---	----

NANDOR TOMA THE EVOLUTION AND IMPORTANCE OF THE BURDEN OF PROOF IN EU EQUALITY LAW, ESPECIALLY IN THE FIELD OF LABOUR LAW	98
--	----

НАНДОР ТОМА РАЗВИТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПРАВА НА РАВЕНСТВО ЕС, ОСОБЕННО В ОБЛАСТИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	98
---	----

ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ ՍՎԵՏԼԱՆԱ

ՖԻԼՄԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՏՎԱԾՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: ԷԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՖԻԼՄՈՒՄ 106

KIRAKOSYAN SVETLANA

THE LEGAL STATUS OF THE SEPARATE ELEMENTS OF THE FILM AND THEIR PROTECTION. SUBSTANTIAL MODIFICATION IN THE FILM 106

КИРАКОСЯН СВЕТЛАНА

ПРАВОВОЙ СТАТУС ОТДЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ФИЛЬМА И ИХ ЗАЩИТА. СУЩЕСТВЕННОЕ ИЗМЕНЕНИЕ В ФИЛЬМЕ 106

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ / CIVIL PROCEDURE / ГРАЖДАНСКОЕ СУДОПРОИЗВОДСТВО

ՆԱԳՅԻՆԵ ՍԱՆԴՈՐ ԻԼԴԻԿՈ

ՕՏԱՐԵԿՐՅԱ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՈՒՆԳԱՐԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՅՅՈՒՄ 117

NAGYNÉ SÁNDOR ILDIKÓ

APPLICATION OF FOREIGN LAW IN HUNGARIAN CIVIL LAWSUIT 117

НАГИНЕ САНДОР ИЛДИКО

ПРИМЕНЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ПРАВА В ГРАЖДАНСКОМ ИСКЕ ВЕНГРИИ 117

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ԵՎ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ / INITIAL AND CONTINUOUS TRAINING / ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА

ՄՈՐՈՉ ՎԼԱԴԻՄԻՐ

ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԻՑ ՈՐԱԿՅԱԼ ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ. ՄԱՍՆԱԳԵՏ-ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՆՈՐ ՊԱՐԱԴԻԳՄ 130

MARÓZ VLADIMIR

FROM TRAINING TO QUALITY LEGAL PRACTICE: NEW EDUCATIONAL PARADIGM FOR LEGAL PROFESSIONALS 130

МОРОЗ ВЛАДИМИР

ОТ ОБУЧЕНИЯ К КАЧЕСТВЕННОМУ ПРАВОО ПРИМЕНЕНИЮ: НОВАЯ ПАРАДИГМА ОБУЧЕНИЯ ЮРИСТОВ-ПРОФЕССИОНАЛОВ 130

ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳՐԻ ԿՈՂՄԻՑ

Հարգելի՛ ընթերցող.

Ձեզ է ներկայացվում «Բանբեր Արդարադատության ակադեմիայի» գիտագործնական եռալեզու հանդեսի 6-րդ համարը, որտեղ ներկայացված են իրավագիտությամբ զբաղվող հայ և օտարերկրյա հեղինակների ուսումնասիրությունները՝ գիտական մեկնաբանմամբ:

Հանդեսի հերթական համարում ներկայացված մասնագիտական ուղղությունները տարբեր են, արժարժվող թեմաները՝ խիստ բազմազան: Դրանք առնչվում են միջազգային իրավունքին, հանրային իրավունքին, մասնավոր իրավունքին, քրեական իրավունքին և կրիմինալոգիային, քաղաքացիական դատավարությանը, պետության և իրավունքի տեսությանը, մասնագիտական պատրաստման և վերապատրաստման հիմնահարցերին:

Հեղինակներն իրենց հետազոտություններում անդրադարձել են մասնագիտական մի շարք խնդիրների, ազգային և օտարերկրյա օրենսդրության տեսական և գործնական ասպեկտների, կատարել արժեքավոր դիտարկումներ և համեմատական վերլուծություն, ինչպես նաև դրա արդյունքների հիման վրա ներկայացրել իրավունքի զարգացման և կատարելագործման առաջարկներ:

Ինչպես նախորդները, այնպես էլ «Բանբեր Արդարադատության ակադեմիայի» գիտագործնական հանդեսի հերթական համարը, փորձել է լուծել իր առջև դրված խնդիրները. այն է՝ հրատարակել գիտական չափանիշներին համապատասխան արդիական և մասնագիտական համայնքի համար օգտակար և արժեքավոր ուսումնասիրություններ: Վստահ եմ՝ հանդեսի այս համարը ևս սոսկ ընթերցանության գիրք չի լինելու. զետեղված գիտական հոդվածները և դրանցում առկա եզրակացություններն ու առաջարկությունները դառնալու են հիմնաքարային նոր հետազոտությունների համար:

Սերգեյ Առաքելյան

Արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր

BY THE CHIEF EDITOR

Dear Reader,

The 6th issue of the trilingual scientific – practical journal "Bulletin of the Academy of Justice" is introduced to You which presents the studies with scientific interpretation of Armenian and foreign authors in the field of law.

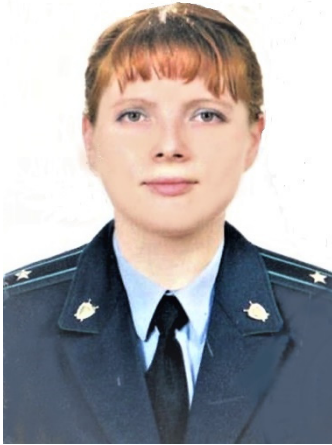
This issue of the journal covers different professional fields and presented topics are very diverse. They relate to issues of international law, public law, private law, criminal law and criminology, civil proceeding, The theory of state and law, Initial and continuous trainings.

In their research, the authors have considered a number of professional issues, theoretical-practical aspects of national and foreign legislation, made valuable observations and comparative analysis as well as based on the results presented proposals for further development and improvement of law.

Like the previous ones, this issue of the scientific-practical journal “Bulletin of the Academy of Justice” Has been seeking to achieve its goals: to publish up-to-date, useful, valuable studies for the professional community in accordance with scientific standards. I am sure this issue of the journal will not be just a belle-lettres. The published scientific articles and the relevant conclusions and proposals will become the cornerstone for new research.

Sergey Arakelyan

Rector of the Academy of Justice

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ / INTERNATIONAL LAW / МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**ԻԶԳԱԳԻՆԱ ՏԱՏՅԱՆԱ**

ՌԴ դատախազության համալսարանի ԳՀԻ մաքսային մարմինների գործունեության և տրանսպորտի բնագավառում դատախազական հսկողության և օրինականության ամրապնդման գիտական ապահովման բաժնի ավագ գիտաշխատող

IZGAGINA TATYANA

Senior Researcher of the Department for Scientific Support of Prosecutor's Supervision and Strengthening the Law in the Activities of Customs Authorities and Transport at the University of Prosecutor's Office of the Russian Federation Scientific Research Institute

ИЗГАГИНА ТАТЬЯНА

старший научный сотрудник отдела научного обеспечения прокурорского надзора и укрепления законности в деятельности таможенных органов и на транспорте НИИ Университета прокуратуры Российской Федерации

**ԵԱՏՄ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԺԻ ԱԶԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ
ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ*****SOME ISSUES OF ENSURING FREEDOM OF MOVEMENT OF THE WORKFORCE
IN THE FRAMEWORK OF THE EAEU*****НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СВОБОДЫ ДВИЖЕНИЯ
РАБОЧЕЙ СИЛЫ В РАМКАХ ЕАЭС***

В рамках ЕАЭС декларируется обеспечение свободы движения помимо товаров, услуг, капитала, еще и рабочей силы. При этом, как известно, основными принципами Союза являются обеспечение взаимовыгодного сотрудничества, равноправия и учета национальных интересов сторон и функционирование таможенного союза без изъятий и ограничений после окончания переходных периодов.

Согласно данным ЕЭК в 2019 году численность рабочей силы ЕАЭС составила 93,6 млн человек, что на 0,7% меньше уровня 2018 года. В 2019 году в экономике государств – членов ЕАЭС было занято 89,1 млн человек, что составило 95,2% общей численности рабочей силы ЕАЭС. При этом по сравнению с 2018 годом численность занятого населения сократилась на 0,5%. Уровень занятости населения в Беларуси, Казахстане и России составил свыше 70%. В Кыргызстане 59,5% населения страны заняты трудовой деятельностью, в Армении – 51,0%¹.

По информации ЕЭК, «лидером по числу въездов является Россия, куда за период 2014 – 2018 гг. въехало более 4 млн трудящихся из государств-членов ЕАЭС. Второе место по популярности

* Հոդվածը ներկայացվել է 27.08.2021, գրախոսվել է 10.09.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 27.08.2021, was reviewed 10.09.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 27.08.2021, рецензирована 10.09.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ Аналитический обзор ЕЭК от 30.11.2020 «О рынке труда в Евразийском экономическом союзе, 2019 год», URL:http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Documents/labourmarket_2019.pdf

среди трудовых мигрантов – Республика Казахстан – почти 97 тысяч человек. В Беларусь за пять лет въехало всего около 25,5 тысячи трудящихся. В Армению с 2015 по 2018 год приехало 530 человек из союзных государств. По Кыргызстану данные отсутствуют»¹.

Статистика свидетельствует, что граждане пяти государств активно пользуются возможностями, которые были предоставлены Договором ЕАЭС:

1. Безвизовый въезд на территорию Российской Федерации трудящихся государств-членов ЕАЭС.

2. Наличие возможности у трудящегося и членов его семьи пребывать без регистрации в течение 30 дней на территории другого государства.

3. Пересечение границы другого государства – члена ЕАЭС по загранпаспорту без заполнения миграционной карты при сроке пребывания не более 30 дней.

4. Возможность осуществления трудовой деятельности на территории другого государства – члена ЕАЭС на основании трудового или гражданско-правового договора без оформления разрешения на осуществление такой трудовой деятельности (патента)²;

5. Прямое признание дипломов и квалификаций на территории других государств ЕАЭС без прохождения процедуры нострификации документов об образовании (п. 3. ст. 97 Договора о ЕАЭС от 29.05.2014 г.). Однако есть оговорка о необходимости такого признания документов об образовании на территории государства – члена ЕАЭС – если трудящийся одного государства-члена собирается заняться педагогической, юридической, медицинской или фармацевтической деятельностью в другом государстве – члене ЕАЭС.

6. «В трудовых отношениях учитывается трудовой (в том числе страховой) стаж для целей социального обеспечения;

7. Дети гражданина государства – члена ЕАЭС имеют право на посещение дошкольных учреждений в соответствии с законодательством принимающего государства;

8. Гражданам государства ЕАЭС и членам их семей на территории другого государства-члена оказывается скорая медицинская помощь в экстренной и неотложной форме бесплатно в том же порядке и на тех же условиях, что и гражданам этого государства, вне зависимости от наличия медицинского полиса»³.

9. Налогообложение доходов иностранного гражданина государства – члена ЕАЭС на территории другого государства – члена наравне с доходами граждан этой страны – в РФ они облагаются подоходным налогом в размере 13 %, наравне с гражданами РФ.

Однако положение о свободе движения рабочей силы в рамках ЕАЭС сталкивается с рядом трудностей.

¹ Сведения о численности граждан государств-членов Евразийского экономического союза, въехавших в страну (Республика Армения, Республика Беларусь, Республика Казахстан, Кыргызская Республика, Российская Федерация) для осуществления трудовой деятельности за 2012-2018 годы. http://www.eurasiancommission.org/ru/act/finpol/migration/SiteAssets/Pages/statistical_data/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%20%D0%BE%20%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD.pdf (дата обращения: 23.05.2020).

² Петров Е. Прием на работу граждан государств ЕАЭС // Практический бухгалтерский учет. 2018. № 2. С. 26–35.

³ Старостин А. Свобода перемещения трудовых ресурсов в ЕАЭС к 2025 году. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/svoboda-peremeshcheniya-trudovykh-resursov-v-eaes-k-2025-godu/> (дата обращения: 23.05.2020).

Например, ограничения, установленные законодательством России в целях защиты национального рынка труда и снятые Договором о ЕАЭС в отношении трудящихся государств-членов ЕАЭС, фактически продолжают действовать: трудящихся государств-членов ЕАЭС привлекают к административной ответственности наравне с иностранными гражданами, осуществляющими трудовую деятельность в России, государства которых не подписывали Договор о ЕАЭС; назначают административное выдворение за пределы территории России, что не позволяет иностранному гражданину в течение пяти лет въезжать в Российскую Федерацию, согласно ст. 27 Федерального закона от 15.08.1996 № 114-ФЗ «О порядке выезда из Российской Федерации и въезда в Российскую Федерацию»; работодателей трудящихся государств – членов ЕАЭС привлекают к административной ответственности за неуведомление территориального органа МВД России по вопросам миграции о заключении трудового или гражданско-правового договора (п. 3 ст. 18.15 КоАП РФ)¹.

В Определении Верховного Суда РФ от 10.03.2017г. № 308-АД17-333 по делу № А53-22119/2015 указано: «Отклоняя доводы общества со ссылкой на положения Договора о Евразийском экономическом союзе от 29.05.2014, Решения Высшего Совета Сообщества Беларуси и России от 22.06.1996 № 4, Соглашения между Российской Федерацией и Республикой Беларусь от 24.01.2006 об отсутствии обязанности уведомлять управление о заключении трудовых договоров, суды обоснованно исходили из того, что указанная процедура данными правовыми актами в действительности не урегулирована. При этом положения Федерального закона от 25.07.2002 № 115-ФЗ «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации» не содержат исключений в части обязанности работодателя или заказчика работ (услуг) уведомлять миграционную службу о заключении соответствующих трудовых договоров в отношении какой-либо категории иностранных граждан. При изложенных обстоятельствах суды трех инстанций пришли к выводу о необходимости отказа в удовлетворении заявления о признании незаконными и отмене оспоренных постановлений административного органа»².

В юридической литературе высказывалось мнение, что «вышеуказанные выводы противоречат Договору о ЕАЭС, поскольку в нем закреплено, что государства-члены не устанавливают и не применяют ограничения, установленные их законодательством в целях защиты национального рынка труда, что по-прежнему влечет привлечение к ответственности как трудящихся государств-членов Договора о ЕАЭС так и их работодателей или заказчиков работ (услуг)»³. С данным утверждением следует согласиться, поскольку отмена ограничений в отношении трудящихся стран-участниц ЕАЭС установлена на уровне наднационального законодательства, так называемого права Союза, а данное законодательство имеет прямое применение на территории РФ.

Особый интерес с точки зрения отмены барьеров в движении трудовой силы в рамках ЕАЭС вызывает консультативное заключение Суда ЕАЭС в отношении «легионеров» (иностранцев спортсменов, приглашенных играть в национальных клубах стран – членов Союза). Это первое решение Суда ЕАЭС за всю его пока короткую историю по вопросам свободного перемещения

¹ См.: Решение Московского городского суда от 24 апреля 2017 г. по делу № 7-5403/2017, Решение Пермского краевого суда от 14.04.2017 по делу № 7-748-2017(12-277/2017), постановление Самарского областного суда от 23.05.2016 № 4а-530/2016

² Определение Верховного Суда РФ от 10.03.2017 № 308-АД17-333 по делу № А53-22119/2015 // Справочно-правовая система «КонсультантПлюс».

³ Балашова Н.А. Особенности реализации положений договора о ЕАЭС в Российской Федерации в сфере трудовой миграции // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-realizatsii-polozheniy-dogovora-o-eaes-v-rossiyskoy-federatsii-v-sfere-trudovoy-migratsii/viewer> (дата обращения: 23.05.2020).

трудящихся в рамках единого рынка Союза и правомерности тех ограничений, которые могут быть введены государствами – членами Союза в этой сфере.

Суд ЕАЭС пришел к выводу о том, что в случае с профессиональными спортсменами «запрещены ограничения в отношении осуществляемой трудовой деятельности в виде возможности выступать на соревнованиях. Тот факт, что данные положения касаются не найма игроков, на что не установлены ограничения, а возможности клуба выставить их на игры в официальных матчах, не имеет значения. Поскольку участие в таких матчах является основной целью деятельности профессионального игрока, правило, ограничивающее такое участие, также ограничивает право спортсмена на получение работы»¹.

Несмотря на предпринимаемые странами ЕАЭС усилия ряд других проблемных вопросов остаётся всё ещё не урегулированными.

Пенсионное обеспечение трудящихся. В течение 5 лет страны пытались согласовать законодательство Союза по данному вопросу. Из-за различий в пенсионных системах стран Союза пенсионные права трудовых мигрантов формировались не во всех странах. Там же, где такая практика существовала, трудящиеся при возвращении на родину не могли их реализовать. Только в начале 2019 года этот вопрос сдвинулся с мёртвой точки – была завершена работа над проектом соглашения, который позволяет «экспорт пенсий»². Документ был одобрен всеми странами – участницами союза и с 2021 года вступил в силу. Если россиянин проработал какое-то время, например, в Казахстане, а потом вернулся в Россию, то его рабочий стаж будет суммироваться, а пенсия будет выплачиваться так, как если бы он все время работал в одной стране. Новый порядок коснется только рабочего стажа после вступления соглашения в силу. Пенсии до этого момента будут высчитываться согласно национальному законодательству каждой из стран. Данные меры введены с целью вывести рынок труда мигрантов из «тени», поскольку выгоднее будет официально оформлять трудовые отношения.

Существуют различия по объёму медицинской помощи трудящимся мигрантам в государствах союза. Например, в Казахстане и России трудящиеся из государств-членов союза уже получили доступ к системе здравоохранения, а в Армении и Беларуси вовсе отсутствует понятие обязательного медицинского страхования. Открытым является вопрос источников финансирования для оказания такой помощи. Иностранцы граждане, временно находящиеся в Беларуси, получают медицинские услуги за плату. В Армении гражданам государств-членов гарантировано оказание только скорой и неотложной медицинской помощи; медицинская помощь и обслуживание в медицинских организациях осуществляются в соответствии с национальным законодательством.

Актуальным, но фактически не включённым в интеграционную повестку является вопрос о сотрудничестве государств-членов в части поэтапного сближения квалификаций специалистов различных видов профессиональной деятельности. Также в Евразийской экономической комиссии прорабатывают вопрос о целесообразности подготовки международного договора о взаимном признании документов об учёных степенях и званиях.

По мнению начальника отдела предпринимательства, услуг и инвестиций Департамента развития предпринимательской деятельности ЕЭК В. Захарова, на данный момент всё ещё су-

¹ Исполинов А. Суд ЕАЭС о спорте и о легионерах применительно к евразийской интеграции. URL: https://zakon.ru/blog/2018/12/19/sud_eaes_o_sporte_i_o_legionerah_primenitelno_k_evrazijskoj_integracii#comment_481495 (дата обращения: 23.05.2020).

² 20.12.2019 члены ВЕЭС подписали Соглашение о пенсионном обеспечении трудящихся. См. Итоги ВЕЭС: подписано Соглашение о пенсионном обеспечении трудящихся, утвержден план мероприятий, которые необходимо выполнить до начала работы общего электроэнергетического рынка ЕАЭС. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/20-12-2019-4.aspx> (дата обращения: 23.05.2020).

ществует масса недоработок, большая часть из которых возникает из-за недостаточной имплементации законодательств стран союза. Несмотря на то что международные договоры имеют приоритет над национальным законодательством, в государствах – членах союза сохраняются национальные нормы. Например, не выполняются требования статьи 97 Договора ЕАЭС, где прописано, что при въезде на территорию страны-члена как представители бизнеса, так и трудовые мигранты не должны заполнять миграционную карточку, то есть 30 дней они не должны вставать ни на какой учёт. Вместе с тем органы некоторых стран требуют предоставления такой карточки, поскольку национальное законодательство не приведено в соответствие с договором¹.

Отрицательную роль в формировании безбарьерного движения трудовых ресурсов сыграла Пандемия Коронавируса. Россия закрыла границы, Казахстан и Армения ввели режим чрезвычайного положения, а Белоруссия и Киргизия – оказались в изоляции. Сообщение между странами, входящими в ЕАЭС, фактически было прекращено. Председатель ЕЭК Михаил Мясникович призвал членов ЕАЭС выработать совместные меры по борьбе с распространением коронавируса. Ситуация негативно влияет на ЕАЭС, поскольку проявляется «национальный эгоизм». В периоды экономических потрясений государства в качестве приоритетных определяют собственные интересы.

Отдельную проблему представляют гуманитарные аспекты, связанные с нахождением граждан одних стран ЕАЭС и СНГ в других государствах, в том числе и в России. Закрытие границ и ограничение авиа- и железнодорожного сообщения повлияло на «сотни тысяч мигрантов», так как весной в Россию выезжают сезонные рабочие, а мигранты, работавшие зимой, возвращаются на родину. Россия закрыла границу для въезда иностранцев. Страны ЕАЭС и другие государства также ограничили въезд на свою территорию. Из-за этого в России застряли тысячи иностранных граждан, во многих регионах люди были вынуждены жить в аэропорту, так как некоторые из них уже не могли выйти из него из-за ограничений на въезд иностранцев. В некоторых аэропортах люди уже прошли паспортный контроль, но их рейс отменили, а обратно в Россию их не пускали. В итоге они спали на полу и даже воду покупали по баснословным ценам. В подобной ситуации оказались порядка 300 граждан Узбекистана, которые застряли в новосибирском аэропорту Толмачево. Посольство Узбекистана призывало людей вернуться в «места постоянного/временного проживания» и ждать разрешения ситуации. Кроме того, в российских аэропортах оказались заперты иностранцы, которые возвращались домой с пересадкой в России. Например, во Внуково с 18 марта 2020 застряли порядка 100 граждан Белоруссии: транзит был разрешен только через Домодедово и Шереметьево. Пограничники забрали паспорта и оставили пассажиров в пограничной зоне без доступа к еде и воде. Позже сотрудники белорусского посольства привезли в аэропорт продукты и теплые одеяла. В такой же ситуации оказались казахстанцы, возвращающиеся на родину через Россию. Только в аэропорту Омска оказались заперты больше 20 человек, которые планировали добраться до Казахстана на поезде или машине. Узбекистан, Белоруссия и Казахстан уже сообщили, что вернут своих граждан на родину через чартерные рейсы. Об этом страны договорились с властями России. Представитель киргизской диаспоры пояснил, что граждан Киргизии, застрявших на границе России и Казахстана, должны в ближайшие дни вернуть на родину поездом или самолетом. При этом билеты будут платными, но людям вернут около половины их стоимости. Однако чартеров не хватит на всех застрявших в России мигрантов. 19 марта 2020 МВД России из-за коронавируса продлило срок временного

¹ Масанов Ю., Тукушева А. Четыре свободы ЕАЭС: успехи и проблемы интеграции. URL:<https://informburo.kz/stati/chetyre-svobody-eaes-uspehi-i-problemy-integracii-.html> (дата обращения: 23.05.2020).

пребывания иностранцев в России¹. Данная ситуация продемонстрировала рассогласованность действий стран ЕАЭС по вопросам обеспечения гражданам ЕАЭС достойных условий проживания до появления возможности вернуться в свои государства.

Кроме того, следует отметить, что в результате осуществляемых трудящимися стран-участников ЕАЭС переводов на свою родину происходит весьма значительный по объемам отток денежных средств из России. Так, только за 1 полугодие 2019 г. только трудовыми мигрантами в Кыргызстан переведено 935 млн долл. США². Тем более, что ряд иностранных граждан ведут в России деятельность, не заявленную как трудовую, и их доходы являются частью теневой экономики нашего государства. Около 20% ВВП или 20 трлн руб. приходится на «черный» рынок в России, Международный валютный фонд и вовсе полагает, что доля теневой экономики в РФ может достигать 33%³. Вывод средств физическими лицами подпитывает «теневые» секторы экономики: строительный сектор (доля «теневой части» по данным Центробанка по итогам 2018 года – 29%) и сферу услуг (22%); оптово-розничную торговлю товарами промышленного назначения (16%), 16% приходится на теневой сектор торговли товарами народного потребления⁴.

Физические лица, осуществляя переводы на иностранные счета нерезидентов – также физических лиц в качестве оплаты по договорам на поставку товаров в Россию, маскируют свою предпринимательскую деятельность и тем самым уходят от валютного контроля и от выплаты налогов. Центробанк выявил данную схему, в связи с чем была ограничена сумма денежных переводов из России в Китай, Казахстан, Кыргызстан и Вьетнам, установлен лимит в размере 100-150 тысяч рублей на 30 дней.

Кроме того, нелегальными мигрантами уже используются не только поддельные документы, а и документы, удостоверяющие личность, содержащие недостоверные сведения: иногда документ по итогам экспертизы признается действительным, то есть выданным государственными органами иностранного государства, но сведения о гражданине изменены.

Как отмечается в научной литературе, из года в год растет количество незаконных пересечений границ Российской Федерации, незаконными мигрантами используются преференции, предоставляемые легальным мигрантам и бизнесу. Отсутствие таможенных границ в рамках ЕАЭС, слабый экономический и миграционный контроль способствуют повышению уровня экономической, корыстной преступности. Отмечается низкая эффективность противодействию преступности мигрантов. Для эффективной борьбы с преступностью мигрантов из стран ЕАЭС требуется знание положения дел с мигрантами и состояния преступности в этих странах, а также в странах, территория которых непосредственно примыкает к границам ЕАЭС. В связи с миграцией из стран СНГ через территорию ЕАЭС создан целый теневой бизнес. Прежде всего речь идет об организации незаконной миграции, пособниках этой миграции – лицах, которые помогли мигрантам незаконно получить миграционные документы. Так, например, территория Киргизии ис-

¹ В России из-за коронавируса застряли тысячи трудовых мигрантов и других иностранцев. Многие уже несколько дней живут в аэропортах или на границе. URL: <https://meduza.io/feature/2020/03/20/v-rossii-iz-za-koronavirusa-zastryali-tsyachi-trudovyh-migrantov-i-drugih-inostrantsev-mnogie-uzhe-neskolko-dney-zhivut-v-aeroportah-ili-na-granitse> (дата обращения: 23.05.2020).

² См.: В какие страны больше всего переводят деньги из России? URL: https://zen.yandex.ru/media/show_me_world/v-kakie-strany-bolshe-vsego-perevodiat-dengi-iz-rossii-5d6927c841878200ae0d8388 (дата обращения: 23.05.2020).

³ Черный список: переводы за рубеж ограничат. URL: <https://www.gazeta.ru/business/2019/04/29/12329125.shtml> (дата обращения: 23.05.2020).

⁴ Там же.

пользуется как транзитная для мигрантов из Узбекистана, которые потом перебираются в Россию. Территория Армении используется преступными группировками как транзитная для переправки граждан зарубежных стран. С целью пресечения этого, по решению Правительства Армении, ведется список «стран риска», гражданам которых усложнены условия предоставления въездных виз (визы выдаются только со стороны консульских учреждений Республики Армения за рубежом и только при наличии приглашений и соответствующих проверок).

В Белоруссии, как отмечают исследователи, объемы незаконной трудовой миграции внутри страны невелики, что обеспечивалось достаточно продуманным национальным трудовым законодательством: миграционная политика Республики Беларусь направлена на защиту рынка труда от неконтролируемого притока иностранной рабочей силы. Его объемы таковы, что не оказывают заметного давления на национальный рынок труда, а трудовые мигранты не представляют значительной конкуренции в борьбе за имеющиеся рабочие места¹.

В Республике Казахстан согласно национальному законодательству трудовая миграция рассматривается как временная миграция, которая регулируется разрешениями на работу и ограничивает время профессиональной деятельности по миграции. Как отмечают исследователи, потоки трудящихся-мигрантов в Республику Казахстан прибывают из Кыргызской Республики, Узбекистана и Таджикистана, Китая. В качестве положительных результатов трудовой миграции выделяют снижение стоимости рабочей силы на внутреннем рынке; рост внутреннего потребительского спроса на товары и услуги; привлечение в страну высокопрофессиональных специалистов без затрат на подготовку квалифицированных кадров; как отрицательное последствие – эмиграцию наиболее образованных людей².

Ряд исследователей выделяют «психологические барьеры», ограничивающие свободу передвижения рабочей силы в ЕАЭС: неприятие частью местного населения трудящихся-мигрантов и проблемы адаптации в новых условиях у самих мигрантов. Хотя большинство россиян принимают свободу движения рабочей силы как идею, 32—52% респондентов не поддерживают свободную миграцию внутри ЕАЭС. Согласно субъективной оценке респондентов, в кругу их знакомых за последние 25–30 лет в 2,5–3 раза выросло число тех, кто плохо относится к людям других национальностей. Опрос мигрантов из государств ЕАЭС показал, что у большинства опрошенных мигрантов из государств ЕАЭС преобладает нормальное настроение, у каждого третьего – хорошее, оптимистичное, пятая часть прибывших из Казахстана и Кыргызстана в последнее время часто испытывает в России беспокойство, раздражение, страх, отчаяние, безысходность. Практически каждый третий-четвертый во время пребывания в Москве ощущал дискомфорт, сталкивался с дискриминацией по национальному или этническому признаку. Оценку «безразлично» чаще дают мигранты из Армении, а каждый седьмой приезжий из Кыргызстана и каждый десятый из Казахстана считают, что москвичи встречают их недружелюбно и даже враждебно³.

¹ О трудовой миграции на территории Республики Беларусь // URL: <https://centr.minsk.gov.by/sfery-deyatelnosti/zakonnost-i-pravoporyadok/pravookhranitelnye-organy/ruvd-tsentralnogo-rajona-g-minska/novosti-ruvd-tsentralnogo-rajona-g-minska/6710-o-trudovoj-migratsii-na-territorii-respubliki-belarus> (дата обращения: 02.03.2021).

² Курманова Г.К., Ким А.А., Уразова Б.А., Суханбердина Б.Б. Миграционные процессы в Казахстане и их влияние на рынок труда // URL: <https://journal.neark.kz/wp-content/uploads/pdf/2020-2/29-%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%81%D1%8B%20%D0%B2%20%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5.pdf>

³ Рязанцев С., Осадчая Г., Селезнев И. Мобильность трудовых ресурсов в ЕАЭС: тенденции, барьеры, перспективы // URL: https://file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/cacR.2.18_31_40.pdf.

Как известно, принят Указ Президента РФ от 31.10.2018 № 622 «О Концепции государственной миграционной политики Российской Федерации на 2019 - 2025 годы», а также Указ Президента РФ от 19.12.2012 № 1666 «О Стратегии государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 года».

Концепцией государственной миграционной политики в качестве основных направлений миграционной политики предусмотрено: обеспечение простоты, прозрачности процедур (выезда в РФ и оформления виз, получения права на пребывание в РФ, приобретения гражданства); развитие механизмов организованного привлечения иностранных работников.

Стратегия государственной национальной политики в качестве одной из угроз национальной безопасности называет незаконную миграцию, несовершенство действующей системы социальной и культурной адаптации иностранных граждан в Российской Федерации и их интеграции в российское общество, формирование замкнутых этнических анклавов;

При этом целями национальной политики является «успешная социальная и культурная адаптация иностранных граждан в Российской Федерации и их интеграция в российское общество», а ожидаемым результатом от осуществления национальной политики является «создание условий» для такой адаптации.

Несмотря на положительные ожидаемые результаты от трудовой миграции не стоит забывать, что миграционные процессы требуют постоянного мониторинга динамики безработицы и уровня оплаты труда для оперативного реагирования на негативные тенденции, которые могут обостриться при увеличении миграционных потоков: повышение уровня безработицы граждан принимающего государства или их переезда из этого региона в более благоприятный; криминализация отдельных секторов рынка труда и др.

Разумеется, интересы Российского государства и общества требуют, чтобы процессы, формирующиеся при реализации иностранцами в Российской Федерации своего трудового потенциала и материально-денежных намерений, оставались максимально управляемыми. Эти процессы должны сочетать как содействие обеспечению потребности российской экономики в рабочей силе, модернизации, инновационном развитии и повышении конкурентоспособности ее отраслей, так и обеспечение национальной безопасности Российской Федерации, максимальной защищенности, комфортности и благополучия коренного населения. Обеспечить необходимый баланс в этом призваны определенные в законодательстве запреты и ограничения, установленные административные процедуры, а также дальнейшее совершенствование существующих механизмов привлечения, отбора и использования иностранной рабочей силы в Российской Федерации¹. Кроме того, следует отметить, что трудовые мигранты, формируют общество, его культурные традиции, становясь частью совокупного национального человеческого капитала принимающего государства, что в зависимости от уровня квалификации и образования, возраста и здоровья трудовых мигрантов может как положительно, так и отрицательно сказаться на уровне его развития.

Ամփոփագիր՝ ԵԱՏՄ պետությունների՝ Միության տարածքում աշխատուժի տեղաշարժի ազատության ապահովմանն ուղղված ջանքերը տալիս են իրենց արդյունքները: Այսպես, ԵԱՏՄ ան-

¹ Проблемы противодействия незаконной миграции в Российской Федерации под общей редакцией Жубрина Р.В., Евлановой О.А.: монография, М., Проспект. 2019. С. 161, 203.

դամ պետությունների քաղաքացիներին երաշխավորված են մի շարք արտոնություններ՝ ԵԱՏՄ-ում աշխատելու եկող այլ օտարերկրյա քաղաքացիների համեմատ, սակայն մինչ այժմ մի շարք արտոնություններ, որոնք հայտարարագրվել են ԵԱՏՄ մասին պայմանագրում, լիարժեք չեն գործում, մի շարք դրույթներ իրագործված չեն: Բացի այդ, գոյություն ունեն Ռուսաստանի տարածքով ԵԱՏՄ օտարերկրյա քաղաքացիների անարգել տեղաշարժի մի շարք բացասական գործոններ, մասնավորապես՝ անդրազգային հանցավորությունը, կապիտալի դուրս բերումն արտերկիր, ինչը բացասաբար է անդրադառնում Ռուսաստանի Դաշնության տնտեսական անվտանգության ապահովման վրա:

Annotation: The efforts of the EEU States aimed at ensuring the freedom of movement of labor within the territory of the Union are yielding results. Thus, citizens of the EEU member States are guaranteed a number of privileges in comparison with other foreign citizens who come to work in the EEU, but to date, a number of privileges declared in the EEU Treaty do not fully apply; a number of provisions have not been implemented. In addition, there are a number of negative factors for the unrestricted movement of foreign citizens of the EEU on the territory of Russia, in particular, transnational crime, the withdrawal of capital abroad, which negatively affects the economic security of the Russian Federation.

Հիմնաբառեր¹ միգրացիա, աշխատուժի շարժման ազատություն, ԵԱՏՄ, լեգիոներներ, կորոնավիրուսի համաճարակ:

Keywords: migration, freedom of movement of labour, EEU, legionnaires, coronavirus pandemic.

Ключевые слова: миграция, свобода движения рабочей силы, ЕАЭС, легионеры, пандемия коронавируса.

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎԱ ԼՅՈՒԴՄԻԼԱ

ՌԴ դատախազության համալսարանի ԳՀԻ մաքսային մարմինների գործունեության և փրանսպորտի բնագավառում դատախազական հսկողության և օրինականության ամրապնդման գիտական ապահովման բաժնի ավագ գիտաշխատող

ALEKSANDROVA LYUDMILA

Senior Researcher of the Department for Scientific Support of Prosecutor's Supervision and Strengthening the Law in the Activities of Customs Authorities and Transport at the University of Prosecutor's Office of the Russian Federation Scientific Research Institute

АЛЕКСАНДРОВА ЛЮДМИЛА

старший научный сотрудник отдела научного обеспечения прокурорского надзора и укрепления законности в деятельности таможенных органов и на транспорте НИИ Университета прокуратуры Российской Федерации

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ԹՎԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ*

SECURING NATIONAL INTERESTS OF RUSSIA IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE SINGLE EURASIAN DIGITAL SPACE*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ РОССИИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЕДИНОВОГО ЕВРАЗИЙСКОГО ЦИФРОВОГО ПРОСТРАНСТВА*

В настоящее время цифровизация является одним из главных трендов экономики, направленных на ее развитие с помощью цифровых технологий. Глобализация мирового хозяйства, интенсификация процессов международной интеграции и внушительный объем внешнеторговых сделок требуют совершенствования таможенного администрирования и повышения качества таможенной деятельности.

Сам термин «цифровая таможня» появился относительно недавно. Концепция «цифровой таможни» была предложена Генеральным секретарем Всемирной таможенной организации (ВТамО) Кунио Микурия в качестве темы 2016 года, объявленный годом «Цифровой таможни». Сам термин «цифровая таможня» в интерпретации всемирно известных словарей отсутствует. Однако один из выпусков WCO News (Новости Всемирной таможенной организации) определил термин «цифровая таможня» как использование цифровых систем в целях обеспечения и гарантии уплаты таможенных пошлин, контроля за потоком товаров, людей, транспортных средств и денег, а также защиты трансграничной торговли от преступности, включая международный терроризм, продолжающий распространяться по всему миру¹.

Цифровизация экономики и управления не могла не затронуть такую интенсивную и значимую сферу товарообмена, как внешнеторговую деятельность и государственные механизмы таможен-

* Հոդվածը ներկայացվել է 12.08.2021, գրախոսվել է 07.09.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 12.08.2021, was reviewed 07.09.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 12.08.2021, рецензирована 07.09.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ Краснов А.И., Малышева А.А. Цифровая таможня за рубежом: опыт развития и экспериментальные проекты. Экономические науки. БИТ Том 4 № 1 (3) ([URL:https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-tamozhnyaza-rubezhom-opyt-razvitiya-i-eksperimentalnye](https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-tamozhnyaza-rubezhom-opyt-razvitiya-i-eksperimentalnye)- (дата обращения: 25.02.2021).

ного регулирования в ЕАЭС, где использование информационных технологий в настоящее время стало выводиться на новый уровень взаимодействия таможенных органов и участников внешнеэкономической деятельности (далее – ВЭД).

Доля цифровой экономики в совокупном ВВП ЕАЭС, согласно данных Центра интеграционных исследований по аналитической работе Евразийского банка развития, составляет около 3%¹.

По оценке Российской ассоциации электронных коммуникаций, (РАЭК), доля интернет-экономики в ВВП страны составила 2,42%, а мобильной экономики – 3,8%. В 2021 году доля «чистой» цифровой экономики в России может вырасти до 4,7% ВВП².

Доля цифровой экономики в ВВП развитых стран с 2010 по 2016 год уже составляла с 4,3% до 5,5%, а в ВВП развивающихся стран – с 3,6% до 4,9%. Мировым лидером по доле цифровой экономики в ВВП является Великобритания – 12,4%³.

Отставание от развитых стран по цифровизации экономики связано, главным образом, с особенностями экономических моделей государств-членов ЕАЭС, где важное место занимает агропромышленный комплекс (АПК), медленным темпом внедрения цифровых технологий, а также необходимостью преодоления отставания в развитии научно-технической базы по сравнению с постиндустриальными странами.

В целом информационные и цифровые технологии положительно влияют на выпуск инновационной продукции, работ, услуг; повышают уровень конкуренции как у отдельных предприятий, так и у стран в целом; улучшают ситуацию на рынке труда, уровень образования, поднимают материальное благополучие населения.

Важность и значение для будущего развития цифровой трансформации экономик государств – членов ЕАЭС определены в Решении Высшего Евразийского экономического совета от 11.10.2017 № 12 «Об Основных направлениях реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза до 2025 года» (далее – Решение), в котором цифровая трансформация позиционируется как главный фактор развития. В этом документе государства – члены ЕАЭС определили стратегические и операционные механизмы формирования цифровой экономики и цифрового общества на ближайшие десятилетия. Решение разработано с учетом особенностей современного развития мировой экономики, находящейся на этапе глубоких структурных преобразований и развития цифровой экономики, оказывающих влияние на повседневную жизнь, деловую среду и государственное управление. В Решении определены цели реализации цифровой повестки, заключающиеся в актуализации сложившихся механизмов интеграционного сотрудничества в рамках ЕАЭС с учетом вызовов общемировой цифровой трансформации, в обеспечении качественного и устойчивого экономического роста государств-членов ЕАЭС с учетом ускоренного перехода экономик на новый технологический уклад, а также в формировании новых индустрий, рынков и развитии трудовых ресурсов.

Решением устанавливается создание государствами-членами ЕАЭС безопасных, интегрированных, совместимых и доступных электронных таможенных систем для обмена данными, содержащимися в таможенных декларациях, документах, сопровождающих таможенные декларации и сертификатах.

¹ Евразийский Банк Развития. URL: <https://eabr.org/press/releases/eabr-dolya-tsifrovoy-ekonomiki-v-sovokupnom-vvp-eaes-sostavlyayet-menee-3-/> (дата обращения: 10.02.2021).

² URL: <https://bankiros.ru/news/cifrova-ekonomika-v-rossii-vstala-na-odin-uroven-s-selskim-hozajstvom-cto-me-saet-dvigatsa-dalse-1289> (дата обращения: 12.02.2021).

³ URL: <http://ar2016.rostec.ru/digital-g20/> URL: <https://eabr.org/press/releases/eabr-dolya-tsifrovoy-ekonomiki-v-sovokupnom-vvp-eaes-sostavlyayet-menee-3-/> (дата обращения: 17.02.2021).

Декларируется, что для достижения этих целей государствам – членам ЕАЭС следует обеспечить:

- согласованный обмен информацией на основе международно признанных моделей данных и форматов сообщений;
- предоставление экономическим операторам широкого спектра электронных таможенных услуг, позволяющих им взаимодействовать таким же образом с таможенными органами любого государства – члена ЕАЭС;
- реинжиниринг таможенных и связанных с таможней процессов с целью оптимизации их эффективности, результативности, упрощения и снижения затрат на соблюдение таможенных требований.

Вступивший в силу в 2018 г. Таможенный кодекс ЕАЭС (ТК ЕАЭС) содержит положения, касающиеся оцифровывания бизнес-процессов и введения электронного декларирования, позволяющих повысить уровень интеграции и снизить издержки бизнеса. ТК ЕАЭС последовательно проводит принцип «электронной таможни» с максимально возможным отказом от бумажных документов; устанавливает порядок, согласно которому таможенное регулирование при перемещении товаров через таможенную границу ЕАЭС базируется на принципах равноправия, ясности и последовательности совершения таможенных операций; гласности в разработке и применении международных договоров и актов в сфере таможенного регулирования, в максимальном использовании информационных технологий в деятельности таможенных органов.

В положениях ТК ЕАЭС, создающем основу для упрощения таможенных процедур и введения автоматизированных электронных технологий над бумажным документооборотом, стимулируется применение механизмов «единого окна». Механизм «единого окна» позволяет оперативно получать данные о грузе и его владельце, а также во многом снижать коррупционные риски и ввоз контрабанды. По мнению главы Федеральной таможенной службы, (ФТС России) Булавина В., цифровизация таможенной сферы должна достигнуть такого уровня, когда любое правонарушение оставляет свой электронный след, и он вовремя идентифицируется¹.

В рамках единого пространства ЕАЭС предполагается взаимное признание электронных документов, необходимых для осуществления ВЭД, что реализуется в рамках применения механизма «единого окна», который позволяет участникам ВЭД однократно предоставлять документы в стандартизованном виде через единый пропускной канал для последующего использования заинтересованными государственными органами и иными организациями в соответствии с их компетенцией при проведении контроля за осуществлением ВЭД.

Основные преимущества цифровых технологий связаны с оптимизацией процессов цепочек поставок, расширением рынков сбыта, включая использование электронной торговли, а также с созданием инновационных продуктов и расширением рабочих мест за счет появления новых профессий и форм занятости.

В настоящее время в рамках ЕАЭС продолжается дальнейшее развитие «цифровой повестки», предусматривающей в качестве целей для создания единого «Цифрового пространства»: формирование условий для стабильного развития экономик государств-членов ЕАЭС при их переходе на использование инновационных технологий; обеспечение свободы движения товаров и услуг в данном пространстве; формирование единого цифрового рынка ЕАЭС; рост вовлеченности физических и юридических лиц в цифровую экономику.

За последние годы таможенная сфера претерпела существенные изменения, при которых электронное декларирование, риск ориентированный таможенный контроль, формирование

¹ Интервью с руководителем ФТС России Владимиром Булавиным // «Таможня», 01 (440) 2020. С.9-17.

процедур удаленного пропуска товаров через таможенную границу и другие новеллы таможенного регулирования привели к соответствующим изменениям в законодательстве ЕАЭС и российском законодательстве, ориентированным на лучшие практики, рекомендуемые ВТамО и опыте торговых партнеров, прежде всего опыта Европейского Союза по созданию «безбумажной среды» для таможенных администраций и субъектов ВЭД.

Нормы и стандарты права ЕАЭС, регулирующие вопросы создания единого цифрового пространства ЕАЭС, развиваются с учетом мировых, европейских, евразийских стандартов качества информационных услуг и технологий.

Обеспечение национальных интересов государств-членов ЕАЭС в условиях развития единого Евразийского цифрового пространства предусматривается национальными стратегиями этих государств, нацеленными на создание устойчивого и безопасного технико-операционного комплекса коммуникаций, включающих новейшие инновационные информационные телекоммуникационные системы предоставления данных.

Государства – члены ЕАЭС в решениях Высшего экономического совета совместно сформулировали основные направления обеспечения развития цифровой экономики, включающие нормативно-правовые меры регулирования образования, подготовку кадров в области цифровых технологий, формирование исследовательских центров для определения приоритетов цифровизации, создание технического потенциала построения информационной инфраструктуры и информационной безопасности, контроль исполнения задач и достижения результатов проводимой работы¹.

На заседании Высшего Евразийского экономического совета в декабре 2020 года утверждены Стратегические направления развития евразийской экономической интеграции до 2025 года (далее – Стратегические направления)².

На основе принципов транспарентности, коллегиальности, конкретности и приоритетности Стратегические направления предусматривают: расширение применения цифровых технологий в таможенном регулировании и внедрение технологий, обеспечивающих автоматическое совершение таможенных операций без участия должностных лиц; совершенствование ТК ЕАЭС с учетом практики его применения и внесение соответствующих изменений в акты органов ЕАЭС; развитие единой системы транзита товаров в ЕАЭС; обеспечение единого стандарта совершения таможенных операций и проведения таможенного контроля; унификацию электронного документооборота между таможенными органами и участниками ВЭД; формирование евразийских цифровых экосистем, в том числе с использованием интегрированной информационной системы ЕАЭС; цифровую трансформацию в сфере интеллектуальной собственности в рамках ЕАЭС, включая выработку в рамках ЕАЭС согласованных подходов к борьбе с нарушениями прав на объекты интеллектуальной собственности в информационно-телекоммуникационной сети "Интернет"; цифровое сотрудничество на глобальном и региональном уровнях и др.

Следует отметить, что на пространстве ЕАЭС вопросы ведения цифрового бизнеса в первую очередь касаются проблем гармонизации нормативно-правовых актов. В каждой стране су-

¹ Например, в решениях: Высшего Евразийского экономического совета: от 08.05.2015 № 19 «О плане мероприятий по реализации Основных направлений развития механизма «единого окна» в системе регулирования внешнеэкономической деятельности»; от 26.12.2016 № 21 "О формировании цифровой повестки Евразийского экономического союза"; от 11.10.2017 № 12 «Об Основных направлениях реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза до 2025 года» и др.

² Решение Высшего Евразийского экономического совета от 11.12.2020 № 12 «О стратегических направлениях развития Евразийской экономической интеграции до 2025 года».

ществуют свои национальные требования, нормативные акты, которые на сегодняшний день еще не гармонизированы на пространстве ЕАЭС, что затягивает дальнейшее развитие сотрудничества по вопросам цифровой повестки. На сегодняшний день основная часть цепочек создания добавленной стоимости от производителя к потребителю, находящиеся вне пространства ЕАЭС, не прошли оптимизацию, реинжиниринг и цифровые преобразования. Участники ВЭД сталкиваются с неблагоприятными конкурентными условиями в части налогообложения, требований безопасности и т.д. Более того, каждая страна находится на различных этапах цифрового развития, и чтобы оптимизировать работу цифрового бизнеса, важно добиться равных возможностей для каждого участника.

В целях выработки предложений по совершенствованию законодательства на площадке Евразийской экономической комиссии ЕАЭС создан и функционирует Консультативный комитет по таможенному регулированию, а также рабочие группы по различным направлениям, в которых участвуют представители ЕЭК, таможенных служб государств-членов ЕАЭС и бизнес-сообществ.

Стратегия развития информационного общества в Российской Федерации на 2017-2030 годы¹ определяет стандарты и нормативы операционного управления с использованием телекоммуникационных и цифровых моделей программирования, направленные на оцифровывание сетевого производственно-управленческого процесса в каждой отрасли.

ФТС России одним из первых российских ведомств стала осуществлять реформирование таможенных органов, внедряя современные технологии. В настоящее время в России полномасштабно работают уже 16 центров электронного декларирования (ЦЭД), где оформляется 98% всех деклараций². Эти центры предназначены для "дистанционного" пропуска товаров через государственную границу. Сам товар размещается на складах возле границы России, а весь обмен информацией о ввозимой продукции с таможенной службой ведется в электронном виде. При такой схеме на таможенных постах проводится только визуальный осмотр товара. Создание ЦЭДов позволяет перейти на электронный документооборот и снизить логистические и транспортные издержки для компаний, занимающихся ВЭД, а также сократить время таможенных операций.

Образованные ЦЭД создают возможности предоставлять таможенные декларации в электронном виде в единый центр декларирования, без привязки к конкретному таможенному органу. При этом декларируемый товар может находиться в любой точке Российской Федерации. Электронное декларирование дало старт применению современных информационных технологий, таких как предварительное информирование, автоматическая регистрация деклараций, а также технология удаленного выпуска товаров.

ФТС России постоянно ведет работу по внедрению цифровизации в деятельности таможенных органов в рамках реализации целей и задач, предусмотренных Национальной программой «Цифровая экономика Российской Федерации»³.

Стратегией развития таможенной службы Российской Федерации до 2030 года (далее – Стратегия) главным вектором развития таможни обозначен переход от электронной таможни к таможне интеллектуальной. Ряд важнейших проектов планируется реализовать за счет наполнения

¹ Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 09.05.2017 № 203.

² URL: <https://yandex.ru/turbo/customsonline.ru/s/5732-fts-rossii-osnovnye-itogi-deyatelnosti-za-11-mesjacev-2020-go> (дата обращения: 01.03.2021).

³ "Паспорт национального проекта "Национальная программа "Цифровая экономика Российской Федерации" утвержден президиумом Совета при Президенте РФ по стратегическому развитию и национальным проектам (протокол от 04.06.2019 № 7).

цифровых систем элементами искусственного интеллекта. Один из основных проектов Стратегии – реализация модели «интеллектуального», которая, построенная на принципах автоматизации всех контрольных процедур и предполагающая их сосредоточение в единой цифровой платформе, позволит безрисковым партиям практически безостановочно проходить таможенную границу.

Использование участниками ВЭД разработанных сервисов «Личный кабинет участника ВЭД» и «Статистическое наблюдение», предоставляющая возможность получать информацию, необходимую для осуществления деятельности участников ВЭД в онлайн-режиме, позволяет снизить административную нагрузку на бизнес и снижение коррупционной составляющей при осуществлении таможенных операций.

Централизованный учет таможенных и иных платежей, администрируемых таможенными органами России, внедренная технология централизации учета платежей обеспечила возможность использовать декларантом уплаченные им денежные средства вне зависимости от того, в какой таможенный орган подана таможенная декларация, что позволило сократить время проведения таможенных операций и привело к более удобной форме уплаты участниками ВЭД таможенных платежей. Основным компонентом такого учета является Единая автоматизированная информационная система (ЕАИС), предназначенная для комплексной автоматизации деятельности таможенных органов всех уровней и организации информационного взаимодействия между собой и внешними объектами, принятия управленческих решений на всех уровнях, оперативного доведения распорядительной и справочной информации сверху вниз.

Вместе с тем, нельзя не отметить, что наряду с положительными достижениями и перспективами цифровизации таможенной сферы имеют место сложности. Цифровизация, как создает потенциал для новых бизнес-проектов для одних видов экономической деятельности, так и снижает возможности для развития других. Например, электронная коммерция уменьшает потребность в торговых площадях и в то же время активизируется логистика доставки товаров, приобретенных через интернет¹.

Также имеются проблемы при построении единого пространства доверия между ФТС России с другими службами контроля, такими как Россельхознадзор по фитосанитарным вопросам, Роспотребнадзором по санитарно-эпидемиологическим вопросам, Федеральной налоговой службы (ФНС России) по финансовым вопросам и др. Не все ведомства находятся на одном технологическом уровне развития, а если и находятся, то разница в подходах и используемом инструментарии зачастую усложняет синхронизацию информации для обмена. Например, ФТС России ориентируется на партии товаров, а Федеральная налоговая служба – на денежные потоки².

Также некоторые таможенные документы невозможно использовать в электронном виде из-за отсутствия единого пространства доверия и единого оператора, который мог бы этот вопрос курировать. К таким деловым бумагам относятся, например, документы ЕАЭС, отличающиеся от российских криптографией и электронной подписью и без соответствующих механизмов проверки невозможно убедиться в их (документах) достоверности в электронном виде.

Использование цифровых документов и, в частности, электронной цифровой подписи (ЭЦП) остается зоной определенного риска, связанного с недостаточной грамотностью граждан в вопросах информационной безопасности и отсутствием целостного понимания механизмов работы

¹ Более подробно см. А. Кузавко «Плюсы и минусы цифровизации» (URL:<http://np-aaii.ru/item.php?id=2794>, дата обращения: 01.03.2021).

² См.: А. Чешко. Таможня и информационные технологии. Парадигма развития. URL:http://delmoscow.ru/week_question/?cid=ba9ecba4&nid=fbb3bb31 (дата обращения: 26.02.2020).

ЭЦП. Отсутствует также надлежащий контроль за организациями, предоставляющими ЭЦП. Так, имеют место случаи, когда в мошеннических целях ЭЦП оформляется на третье лицо.

В целях продолжения дальнейшей работы по созданию высокотехнологичной таможенной службы в России продолжают работы по анализу связанных с цифровизацией основных рисков в таможенной деятельности – прежде всего, рисков безопасности и рисков фискального характера; исследуется правовое регулирование институтов таможенного законодательства, непосредственно связанных с использованием современных информационных технологий, таких как личный кабинет участника ВЭД, электронного декларирования, таможенного сопровождения, единого лицевого счета и пр.; выявляются возможности цифровой таможни в организации взаимодействия с российскими налоговыми органами в контексте формирования единого фискального канала, а также для подключения российской таможни к международным каналам таможенной информации и др.

В заключении следует отметить, что цифровые технологии как в России, так и в государствах-членах ЕАЭС активно проникают в таможенную сферу. Дальнейшая работа по реализации полномасштабной цифровизации таможенной сферы деятельности позволит улучшить деловой климат на пространстве государств-членов ЕАЭС и станет гарантом защиты внутреннего рынка каждого евразийского государства, способствуя многоформатному экономическому развитию и взаимодействию на всем пространстве ЕАЭС.

Ամփոփագիր՝ Հոդվածում քննարկվել են մաքսային ոլորտում ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրման հարցերը: Նշված են Ռուսաստանի Դաշնության և ԵԱՏՄ անդամ այլ պետությունների տարածքում թվային տեխնոլոգիաների զարգացման ուղղությունները, դրանց դրական ազդեցությունը գործունեության տվյալ ոլորտի զարգացման վրա, ինչպես նաև ցույց են տրված դրանց ներդրման հետ կապված դժվարությունները:

Abstract: The article deals with introducing of modern information technologies in the customs sphere. There are mentioned the directions of development of digital technologies in the territory of Russian Federation the EAEU other member States, their positive impact on the development of this field of activity, as well as are showed the difficulties associated with their implementation.

Հիմնաբառեր՝ տնտեսության թվայնացում, մաքսային մարմիններ, թվային մաքսատուն, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, գործունեության մաքսային ոլորտ, էլեկտրոնային տեխնոլոգիաներ:

Keywords: digitalization of the economy, customs authorities, digital customs, information technologies, customs sphere of activity, electronic technologies.

Ключевые слова: цифровизация экономики, таможенные органы, цифровая таможня, информационные технологии, таможенная сфера деятельности, электронные технологии.

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ / THEORY OF STATE AND LAW /
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА****ԱՎԵՏՅԱՆ ՀԱՅԿ**

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, ՀՀ դատախազության Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների դատախազության դատախազ

AVETYAN HAYK

Applicant of the Chair of criminal law of the YSU, prosecutor of the Prosecutor's Office of Kentron and Nork-Marash Administrative Districts of Yerevan City

АВЕТЯН ГАЙК

Соискатель кафедры уголовного права ЕГУ, прокурор прокуратуры административных округов Кентрон и Норк-Мараш г. Еревана

**ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԻ ԵՐԿԱՆԴԱՄ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ «ՓԱՍՏԱԿԱԶՄ,
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ», ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ*****THEORY OF THE BIPARTITE STRUCTURE OF THE LEGAL NORM: “CORPS OF FACTS, LEGAL
CONSEQUENCE” AND LEGAL DISCRETION*****ТЕОРИЯ ДВУХСОСТАВНОЙ СТРУКТУРЫ ПРАВОВОЙ НОРМЫ: «СОВОКУПНОСТЬ ФАКТОВ,
ПРАВОВОЕ ПОСЛЕДСТВИЕ» И ЮРИДИЧЕСКОЕ УСМОТРЕНИЕ*****I. Ներածություն**

«Հայեցողություն»-ը ծագում է լատիներեն “discretio” բառից, որը նշանակում է սեփական կամքով վարվելու իրավունք կամ ազատություն:¹ Այսինքն, որպես լեզվաբանական եզրույթ, հայեցողությունը նշանակում է գործելու ազատություն:

Իրավաբանական գրականության մեջ ևս հաճախ այս հասկացությունը մեկնաբանվում է զուտ լեզվաբանական իմաստով: Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Յուրի Տիխոմիրովը նշում է, որ ««հայեցողություն»-ը հասկացվում է որպես պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից որևէ հարցի լուծում՝ սեփական կամքով:»² Համանման կարծիքներ են արտահայտել նաև իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Եկատերինա Ժելոնկինան³, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր Մալխաս Պազազյան⁴:

* Հոդվածը ներկայացվել է 18.10.2021, գրախոսվել է 28.10.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 18.10.2021, was reviewed 28.10.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 18.10.2021, рецензирована 28.10.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ Տե՛ս <https://www.dictionary.com/browse/discretion>, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/discretion> (01.07.2021):

² Տե՛ս Тихомиров Ю.А. Административное усмотрение и право // <http://www.lawmix.ru/comm/7004> (01.07.2021):

³ Տե՛ս Желонкина Е.А. Административное усмотрение как форма реализации дискреционных полномочий органов государственной власти // Законы России: опыт, анализ, практика, 2015, էջ 105:

⁴ Տե՛ս Пацация М.Ш. О Дискреционных полномочиях должностных лиц Верховного суда РФ в гражданском и арбитражном процессах // Вестник гражданского процесса, 2015, էջ 5:

Ինչպես երևում է, վերը նշված իրավագետները հայեցողական լիազորությունը պատկերացնում են իբրև պետական մարմնի բացարձակ կամք, որևէ հարցի լուծում այնպես, ինչպես այդ մարմիններն են ցանկանում: Մեջբերված հեղինակների բացատրությունը խիստ ընդհանրական է, ըստ նրանց՝ սեփական կամքով գործելը ենթադրում է անսահմանափակ հայեցողություն, հետևաբար՝ կամայականություն: Սակայն, արդյո՞ք «հայեցողություն»-ը իբրև իրավական հասկացություն, չունի լեզվաբանականից տարբերվող՝ գործառույթային իմաստ և նշանակություն:

«Վարչարարության հիմունքների եվ վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ **«հայեցողական լիազորությունն օրենքով վարչական մարմնին վերապահված իրավունք է՝ ընտրելու մի քանի հնարավոր իրավաչափ լուծումներից որևէ մեկը»:** Նորմի այս ձևակերպումից ակնհայտ է, որ հայեցողությունը տրվում է օրենքով, բացի այդ, վարչական մարմինն իրավասու է ընտրելու ոչ թե յուրաքանչյուր, այլ միայն իրավաչափ լուծում: Այնուամենայնիվ, զուտ վերը նշված օրենսդրական նորմի տեքստը բավարար չէ հայեցողության մասին ժամանակակից գիտական պատկերացում կազմելու համար:

Սույն հոդվածում մանրամասն ներկայացվում է հայեցողական լիազորության գործառույթը, տեսակները, հայեցողական սխալները, հայեցողության սահմանները և նորմի կառուցվածքի ժամանակակից տեսությունը, որի միջոցով էլ հենց բացատրվում է հայեցողությունը:

II. Իրավանորմի կառուցվածքը

Հայեցողական լիազորությունը հասկանալու համար, ինչպես վերը նշվեց, անհրաժեշտ է վերլուծել իրավանորմի կառուցվածքը, դրա տարրերը: Հենց իրավանորմի կառուցվածքում է «թաքնված» հայեցողական լիազորության առկայությունը կամ բացակայությունը:

a. Իրավանորմի եռանդամ կառուցվածքի տեսությունը

Խորհրդային իրավագիտության մեջ գերիշխող կարծիքի համաձայն՝ իրավական նորմի կառուցվածքային տարրերը երեքն էին՝ 1) հիպոթեզ, 2) դիսպոզիցիա և 3) սանկցիա¹:

Հիպոթեզը կամ ենթադրությունը ցույց է տալիս, թե ինչպիսի պայմաններում պետք է դեկլարվել տվյալ կանոններով: Հիպոթեզում շարադրվում են այն փաստական հանգամանքները, որոնց առկայության դեպքում անձանց մոտ ծագում են իրավաբանական իրավունքներ և պարտականություններ²:

Դիսպոզիցիան կամ կարգադրությունը ցույց է տալիս, թե ինչպիսին կարող է կամ պետք է լինի վարքը հիպոթեզում նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում: Դիսպոզիցիան բացահայտում է անձի հենց վարքի կանոնը, իրավաբանական իրավունքների և պարտականությունների բովանդակությունը³:

Սանկցիան կամ տույժը սահմանում է, թե ինչպիսի պետական տույժի միջոցներ կարող են կիրառվել դիսպոզիցիայում նախատեսված կանոնները խախտողի համար: Սանկցիան սահմանում է իրավաբանական պատասխանատվության չափերը՝ իրավունքի որոշակի նորմերը խախտելու համար⁴:

Այս կառուցվածքը կարելի է ներկայացնել հետևյալ կերպ՝ **եթե (հիպոթեզ), ապա (դիսպոզիցիա), այլապես (սանկցիա)**⁵: Նորմի այս եռանդամ կառուցվածքից պարզ է դառնում, որ

¹ Տե՛ս Нерсесянц В.С. Теория права и государства. М.: Норма ИНФРА-М, 2013, էջ 124, Бабаева. В.К. Теория государства и права. М.: Юрайт, էջ 471, Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. М.: Юрист, 2004, էջ 133:

² Տե՛ս Խրոպանյուկ Վ.Ն. Պետության և իրավունքի տեսություն: Եր., «Գոշ» հրատ., 1997, էջ 274:

³ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս Մուրադյան Մ. Իրավական նորմ (Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Պետության և իրավունքի տեսություն) 3-րդ հրատ., «Լուսաբաց հրատարակչություն», Երևան, 2018, էջ 340:

հիպոթեզն ու դիսպոզիցիան կարգավորում են անձանց վարքը որոշակի պայմանների առկայությամբ, իսկ եթե այդ վարքն իրավաչափ չէ, ապա առաջանում է պետության կողմից կիրառվող անբարենպաստ իրավական հետևանք՝ սանկցիա:

Սակայն, իրավական ոչ բոլոր հետևանքներն են անբարենպաստ. այսինքն՝ իրավական ոչ բոլոր հետևանքներն են սանկցիա: Ավելին, սանկցիան առկա է միայն քրեաիրավական նորմերի պարագայում: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածը մեղսունակ ֆիզիկական և քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած անձի կողմից մեկ այլ անձի դիտավորությամբ, ապօրինաբար կյանքից զրկելու դեպքում նախատեսում է սանկցիա: Բայց իրավունքի այլ ճյուղերում նորմի «վերջնարդյունքը», հաճախ, բարենպաստ իրավական հետևանքն է: Օրինակ, «ՀՀ քաղաքացու անձնագրի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ եթե անձը ՀՀ քաղաքացի է, ապա անկախ տարիքից իրավունք ունի ստանալ անձնագիր. քաղաքացի լինելն առաջացնում է բարենպաստ իրավական հետևանք՝ անձնագիր ստանալը: Հետևաբար, սանկցիան նորմի կառուցվածքային տարր չէ: Բացի այդ, ինչպես կերևա հաջորդիվ, հայեցողական լիազորությունը հնարավոր չէ բացատրել նորմի եռանդամ կառուցվածքի միջոցով:

Այսպիսով, նորմի եռանդամ կառուցվածքի տեսությունը չի բավարարում արդի իրավագիտության զարգացումներին և պահանջներին:

Բ. Իրավանորմի երկանդամ կառուցվածքի տեսությունը

Այս տեսության համաձայն՝ իրավական նորմերի մեծ մասը կամ «ամբողջական» նորմերը՝ կառուցված են՝ 1) փաստակազմից և 2) իրավական հետևանքից²:

Փաստակազմն իրավանորմում նկարագրված առանձին նախապայմանների ամբողջությունն է: *Իրավական հետևանքը* փաստակազմի հետ կապված պարտականությունն է,³ այսինքն, թե փաստակազմի բոլոր նախապայմանների առկայության դեպքում, ինչ հետևանք պետք է վրա հասնի:

Փաստորեն, իրավանորմը, որպես կանոն, այնպես է կառուցված, որ փաստակազմի առկայությամբ պայմանավորվում է մի որոշակի իրավական հետևանք: Եթե առկա են փաստակազմի պայմանները, ապա սկզբունքորեն վրա է հասնում իրավական հետևանքը: Այսպիսով, իրավանորմերը կառուցված են «**եթե-ապա**» սխեմայով: Այսինքն, «*եթե առկա է փաստակազմը* (դրա բոլոր նախապայմանները), *ապա վրա է հասնում իրավական հետևանքը*»⁴: Օրինակ, «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն.

Եթե հավաքն անցկացվում է նույն օրենքի 2-րդ գլխով նախատեսված իրազեկմանը վերաբերող պահանջների խախտմամբ (ՓԱՍՏԱԿԱԶՄ), *ապա* ոստիկանությունը պարտավոր է բարձրախոսով տեղեկացնել, որ հավաքն անօրինական է, և որ մասնակիցները ենթակա են օրենքով սահմանված պատասխանատվության (ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ):

Վերոգրյալ նորմը իրավանորմի երկանդամ կառուցվածքի և «եթե-ապա» սխեմայի ցայտուն օրինակ է: Սակայն, կան նորմեր, որոնցում այս սխեման «թաքնված է»: Օրինակ, նույն օրենքի 33-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «*հավաքի ղեկավարի բացակայության կամ հավաքի ղեկավարի կողմից ոստիկանության պահանջը չկատարելու դեպքերում ոստիկանության ներկայացուցիչը ոչ պակաս, քան երկու անգամ բարձրախոսով մասնակիցներից պահանջում է դադարեցնել հավաքը՝ սահմանելով ողջամիտ ժամկետ*»:

¹ Տե՛ս Von Arnould, A., Norms and Narrative. German Law Journal, 18 (2), 2017, էջ 320:

² Տե՛ս Ռուբել Ռ., Պողոսյան Վ. ՀՀ Ընդհանուր Վարչական Իրավունք: Եր., 2011, էջ 202, Հովհաննիսյան Գ. Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն: «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ: Եր., 2020, էջ 161:

³ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

Այս նորմը վերաձևակերպելով՝ կատանանք նույն՝ «**երթ-ապա**» սխեման: Մասնավորապես՝ երթ, հավաքի ղեկավարը բացակայում է կամ չի կատարում ոստիկանության պահանջը, (ՓԱՍՏԱԿԱԶՄ), ապա, ոստիկանության ներկայացուցիչը ոչ պակաս, քան երկու անգամ, բարձրախոսով մասնակիցներից պետք է պահանջի դադարեցնել հավաքը՝ սահմանելով ողջամիտ ժամկետ (ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ):

Այսպիսով, փաստակազմին պատկանում է այն ամենը, ինչը վերաբերում է իրավական գնահատման ենթակա փաստական հանգամանքներին, որոնց համար գործում է մի որոշակի վարքի պահանջ: Իրավական հետևանքին պատկանում է այն ամենը, ինչը վերաբերում է վարքի պահանջի բովանդակությանը¹: Այսինքն, իրավական հետևանքը վարքի պահանջ է, որը կարող է ուղղված լինել պետությանը, հանրային իշխանությանը, մասնավոր անձանց, այն կարող է բարենպաստ կամ ոչ բարենպաստ լինել: Հենց այս պատճառով իրավանորմի եռանդամ կառուցվածքի «սանկցիա» տարրը չի արդարացվում, քանի որ իրավական հետևանքը բովանդակում է վարքի պահանջ, *միայն երբեմն սանկցիայի տեսքով, բայց ոչ բոլոր նորմերի դեպքում*: Ինչպես արդեն նշվեց, իրավական հետևանքը կարող է լինել նաև բարենպաստ (տես՝ II, a):

III. Կաշկանդված որոշում և հայեցողություն

a. Կաշկանդված որոշում

Կաշկանդված որոշման պարագայում վարչական կամ պետական այլ մարմինը կաշկանդված է միայն մեկ իրավական հետևանքով: Փաստակազմի բոլոր նախապայմանների առկայության դեպքում վերջինս պարտավոր է կիրառել այդ իրավական հետևանքը: Այլ կերպ ասած՝ երբ փաստակազմի նախապայմանների առկայության դեպքում իրավանորմի իրավական հետևանքը պարտադիր պետք է վրա հասնի, ապա գործ ունենք կաշկանդված որոշման հետ: Այս դեպքում օրենսդիրն իրավանորմի իրավական հետևանքի մասում նախատեսում է միայն մեկ իրավական հետևանք²: Կաշկանդված որոշման դեպքում, փաստորեն, վարչական մարմինը չունի ընտրության ազատություն, պետք է «ընտրի» իրավական միակ հետևանքը: **«Երթ [լիազորության հետ] հայեցողություն չի տրվում, ապա վարչական մարմինն ունի պարտականություն, այլ ոչ թե իրավունք»**:³ Այս պարագայում, վարչական մարմինն ունի միայն փաստակազմի առկայությունը գնահատելու լիազորություն⁴:

Կաշկանդված որոշման դեպքում օրենսդիրը օգտագործում է «*վարչական մարմինը պետք է*», «*պարտավոր է*», «*իրավունք չունի*» և նման այլ՝ կաշկանդող արտահայտություններ: Օրինակ՝ ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «*տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից ճանապարհային նշանների կամ ճանապարհային գծանշումների պահանջները չկատարելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկի չափով*»: Այսինքն, տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից ճանապարհային նշանների կամ ճանապարհային գծանշումների պահանջները չկատարելը (ՓԱՍՏԱԿԱԶՄ) առաջացնում է տուգանք՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկի չափով: (ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ):

Մեջբերված օրինակից ակնհայտ է, որ գործ ունենք կաշկանդված որոշման հետ, քանի որ վարչական մարմինը, բացի նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկի չափով տուգանելուց, որևէ այլ ընտրություն չունի: Վարչական մարմինը պետք է զուտ գնահատի, թե արդյոք առկա են

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 169:

² Տե՛ս Հովհաննիսյան Գ., նշված աշխ., էջ 165:

³ Տե՛ս Զրվանդյան Ա. Վարչական հայեցողության «Անատոմիան»: Եր., 2007, էջ 8 (առաջնային աղբյուրը՝ H.W.R. Wade & Forsyth, Administrative Law, 9th edition, Oxford University Press, 2004, p. 35):

⁴ Տե՛ս Ռուբել Ռ., Պողոսյան Վ. ՀՀ ընդհանուր վարչական իրավունք: Եր., 2011, էջ 176:

փաստակազմի բոլոր նախապայմանները. 1) ճանապարհային նշանների կամ ճանապարհային գծանշումների պահանջներ, 2) վարորդի կողմից այդ պահանջների չկատարում: Եթե փաստակազմի այս երկու նախապայմաններն առկա են, ապա վարչական մարմինը, կաշկանդված լինելով միայն մի իրավական հետևանքով (սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկի չափով տուգանք), պարտավոր է կիրառել այդ իրավական հետևանքը:

Եթե տրանսպորտային միջոցի վարորդը չի կատարում ճանապարհային նշանների / ճանապարհային գծանշումների պահանջները (ՓԱՍՏԱԿԱԶՄ), ապա վարչական մարմինը վերջինիս տուգանում է սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հնգապատիկի չափով (ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ): Այս դեպքում, օրենքը վարչական մարմինն լիազորում է ստուգել փաստակազմի առկայությունը, սակայն թույլ չի տալիս կիրառել այլ իրավական հետևանք, քան կոնկրետ չափով տուգանելն է: Եթե նորմի փաստակազմն առկա է՝ վարչական մարմինը չի կարող տուգանել պակաս կամ ավելի, քան օրենքում նշված չափն է, կամ չի կարող չտուգանել, քանի որ չունի ընտրություն, կաշկանդված է մի իրավական հետևանքով:

b. Հայեցողություն

Իրավունքն այսօր խարսխված է մարդկային կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում, հետևաբար, օրենսդիրն օրենքների միջոցով կարգավորում է գրեթե ամեն հարաբերություն: Սակայն, կյանքի բազմազանությունը պայմանավորում է զանազան, միմյանց չկրկնող, տարատեսակ իրավիճակներ և դեպքեր, ուստի, անհնար է օրենքների միջոցով բոլոր իրավիճակներին տալ անհատականացված և արդարացի լուծումներ: Այդ իսկ պատճառով, օրենսդիրը վարչական կամ պետական այլ մարմիններին տալիս է հայեցողական լիազորություններ՝ կոնկրետ իրավիճակում, կոնկրետ դեպքի առանձնահատկություններին պատշաճ արձագանքելու համար¹: «Հայեցողական լիազորությունն օրենսդրական մի հնարք է, որի կիրառումն ապահովում է արդարության ավելի բարձր մակարդակ՝ անհատական գործերում»²:

Այս իմաստով պատկերավոր և սիմվոլիկ է ամերիկյան վարչական իրավունքի «հայրը» համարվող Քենեթ Քալի Դեվիսի բնորոշումը՝ «որտեղ ավարտվում է օրենքը՝ սկսվում է հայեցողությունը»³: Հեղինակը ցանկացել է ընդգծել, որ օրենքում տառացի չի նշվում, թե որ իրավիճակի համար, որ լուծումը կլինի տեղին, այլ օրենսդիրն իրավակիրառին է թողնում կոնկրետ իրավիճակում լավագույն լուծումն ընտրելու հնարավորությունը: Հենց օրենսդիրն է սահմանում հայեցողությունը՝ օրենքների միջոցով: «Հայեցողությունն առաջացել և այսօր էլ գործում է օրենքի սահմաններում»⁴: Օրենսդիրը սահմանում է հայեցողություն՝ նորմերին տալով «վարչական մարմինը կարող է», «իրավասու է», «իրավունք ունի» և նմանատիպ այլ ձևակերպումներ⁵:

Վարչական մարմինը, նորմի փաստակազմի առկայության պայմաններում, կարող է նորմի իրավական հետևանքի մասում կատարել ընտրություն մի քանի հնարավոր վարքաձևերի միջև⁶: Այսինքն՝ վարչական մարմինն հայեցողություն է տրվում կոնկրետ դեպքում կիրառման ենթակա նորմի իրավական հետևանքի առնչությամբ: Հետևաբար, հայեցողությունը վերաբերում է միայն

¹ St'u Szot A., Discretionary Powers of the Public Administration in Law Application Processes and its Judicial Control, էջ 1: URL: shorturl.at/pFVWY:

² St'u Ջրվանդյան Ա. նշված աշխ., էջ 7 (առաջնային աղբյուրը՝ Levits.E., General Clauses and Discretionary Powers of Administrative Institutions and Courts, p. 12):

³ St'u Lewis O. C., Discretionary Justice: A Preliminary Inquiry, by Kenneth Culp Davis, 21 Case W. Res. L. Rev. 164, 1969, էջ 165: URL: shorturl.at/grKL7.

⁴ St'u Ջրվանդյան Ա., նշված աշխ., էջ 4:

⁵ St'u Հովհաննիսյան Գ., նշված աշխ., էջ 166:

⁶ St'u Mendes J., Law and Administrative Discretion in the EU: Value of a Comparative Perspective, Yale university, 2016, էջ 13, Հովհաննիսյան Գ., նշված աշխ., էջ 165:

իրավական հետևանքին, գոյություն չունի հայեցողություն փաստակազմի մասում: Հայեցողության դոկտրինալ վերլուծությունը տարաջատում է փաստական հանգամանքների գնահատումը, մեկնաբանումը, դրանց սուբսումացիան՝ իրավական հետևանքի ընտրությունից:¹

1) Որոշման հայեցողություն

Որոշման հայեցողության դեպքում նորմի «եթե-ապա» սխեմայում հայեցողությունը դրսևորվում է «ապա» հատվածում վարչական մարմինն տրված լիազորությամբ՝ կիրառել իրավական հետևանքը, կամ չկիրառել այն: Այսինքն՝ վարչական մարմինն ընդհանրապես որևէ գործողություն կատարի, թե՞ ոչ²: Օրինակ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «վարչական դատարանն իրավասու է հետաձգելու գործի դատաքննությունը, եթե կողմերից մեկը միջնորդում է տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ վեճն արտադատարանական կարգով լուծելու համար»: Այսինքն, եթե կողմերից մեկը միջնորդում է տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ վեճն արտադատարանական կարգով լուծելու համար (ՓԱՍՏԱԿԱԶՄ), ապա վարչական դատարանն իրավասու է հետաձգելու գործի դատաքննությունը (ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ):

Այս օրինակում օրենսդիրը վարչական դատարանին³ տվել է հայեցողական լիազորություն: Վարչական դատարանը նախ պետք է պարզի, թե արդյոք առկա է նորմի փաստակազմը, այսինքն՝ կողմերից մեկն արդյոք միջնորդել է տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ վեճն արտադատարանական կարգով լուծելու համար, ընդ որում՝ մեջբերված օրինակում օգտագործել է «ողջամիտ ժամկետ» անորոշ իրավական հասկացությունը, որը դատարանին պարտավորեցնում է մեկնաբանել այդ հասկացությունը, կամ, այլ կերպ ասած, դատարանը պարտավոր է կոնկրետացնել, թե տվյալ իրավիճակում որն է այդ ողջամիտ ժամկետը: Դրանից հետո, եթե պարզվի, որ նորմի փաստակազմն ամբողջությամբ առկա է, կողմերից մեկը, վեճն արտադատարանական կարգով լուծելու համար, միջնորդել է տրամադրել ժամկետ, որը դատարանի գնահատմամբ ողջամիտ է, ապա դատարանը կարող է հետաձգել գործի դատաքննությունը, սակայն կարող է նաև չհետաձգել. դատարանը նորմի իրավական հետևանքի մասում ունի հայեցողություն՝ հետաձգել/չհետաձգելու⁴:

Հայեցողության առկայությունը փաստվում է նրանով, որ օրենսդիրը օգտագործել է «դատարանն իրավասու է» արտահայտությունը: Եթե նշված լիներ «դատարանը հետաձգում է», ապա դատարանը կունենար կաշկանդված որոշում, և եթե եզրակացներ, որ նորմի փաստակազմն առկա է, ապա պարտավոր կլիներ հետաձգելու գործի դատաքննությունը. չէր ունենա հայեցողություն: Բերված օրինակը որոշման հայեցողություն է, քանի որ դատարանը կարող է հետաձգել կամ չհետաձգել: Այսինքն, դատարանին տրված է նորմի իրավական հետևանքը կիրառելու կամ չկիրառելու հայեցողական լիազորություն:

¹ Stéu Woehrling J. M., Le contrôle juridictionnel du pouvoir discrétionnaire en France, Revue Administrative, Vol. 52 (7), 1999, էջեր 75-97:

² Stéu Ռուբել Ռ., Պողոսյան Վ. ՀՀ ընդհանուր վարչական իրավունք: Եր., 2011, էջ 205:

³ Թեև հայեցողությունը վարչական իրավունքի «ճնունդ» է, սակայն, բացի վարչական մարմիններից, օրենսդիրը այլ պետական մարմինների (դատարանին, դատախազությանը կամ դատախազին և այլն) ևս կարող է տալ հայեցողական լիազորություն:

⁴ Այս նորմը վարչական դատարանին տրված հայեցողության օրինակ է, սակայն, կարծում եմ, նորմը պետք է ձևակերպվի այնպես, որ վարչական դատարանին տրվի կաշկանդված որոշման լիազորություն, քանի որ, եթե կողմերից մեկը միջնորդում է տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ վեճն արտադատարանական կարգով լուծելու համար, դատարանը չպետք է հայեցողաբար մերժի նման միջնորդությունը: Հետևաբար, առաջարկում եմ նորմի «վարչական դատարանն իրավասու է հետաձգելու» ձևակերպումը փոխարինել «վարչական դատարանը հետաձգում է» ձևակերպմամբ:

2) Ընտրության հայեցողություն

Որոշման հայեցողությունից բացի գոյություն ունի նաև *ընտրության հայեցողություն*, երբ վարչական կամ պետական այլ մարմինն տրվում է մի քանի հնարավոր հետևանքներից մեկն ընտրելու լիազորություն¹: Այս դեպքում հայեցողությունն ունի հետևյալ տեսքը՝ **եթե** փաստակազմն առկա է, **այսպես** վրա է հասնում Ա կամ Բ կամ Գ (և այլն) իրավական հետևանքը: Օրինակ՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 152.2-րդ հոդվածում նշված իրավախախտումը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի քսանապատիկից հիսնապատիկի չափով: Այսինքն, եթե առկա է այդ նորմի փաստակազմը, ապա վարչական մարմինն իրավասու է տուգանել նվազագույն աշխատավարձի քսանապատիկից հիսնապատիկի չափով՝ ունի ընտրության հայեցողություն նշված սահմանաչափերի տիրույթում:

Այսպիսով, եթե որոշման հայեցողության պարագայում իրավասու մարմինը կարող է որոշել՝ կիրառել իրավական հետևանքը կամ չկիրառել այն, ապա ընտրության հայեցողության դեպքում իրավասու մարմինը կարող է ընտրել օրենքի նորմում նշված մի քանի իրավական հետևանքներից մեկը:

Կ. Հայեցողական սխալներ

- *Հայեցողության չօգտագործում:* Սա այն իրավիճակն է, երբ վարչական մարմինը սխալ ենթադրություն է անում հայեցողության բացակայության մասին²: Հայեցողության չօգտագործման պատճառ կարող է լինել այն, որ վարչական մարմինն ընդհանրապես չի գիտակցել, որ օրենքով իրեն հայեցողություն է տրված³:
- *Հայեցողության սխալ կիրառում:* Այս դեպքում վարչական մարմինը որոշում կայացնելիս չի ղեկավարվում հայեցողական նորմի նպատակով⁴:
- *Հայեցողության վերազանցում:* Սա այն դեպքն է, երբ վարչական մարմինը կիրառում է մի իրավական հետևանք, որը նախատեսված չէ նորմի իրավական հետևանքում⁵:
- *Հայեցողության չարաշահում:* Այս դեպքում վարչական մարմինը գիտակցաբար որոշում է ընդունում գործի հետ կապ չունեցող նկատառումներով⁶:

Ը. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումը հայեցողության վերաբերյալ

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը սահմանում է մեղադրանքը դատարանում փոփոխելու կառուցակարգ: Օրենսգրքի 309.1-ին հոդվածի համաձայն.

«1. Եթե առաջին ատյանի դատարանում դատական քննության ընթացքում մեղադրողը գտնում է, որ առաջադրված մեղադրանքը խստացման կամ մեղմացման առումով ենթակա է լրացման կամ փոփոխման, քանի որ ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հայտնի չեն եղել և չէին կարող հայտնի լինել մինչդատական վարույթում, և եթե գործի փաստական հանգամանքները հնարավորություն չեն տալիս մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու առանց դատական քննությունը հետաձգելու, ապա դատարանին ներկայացնում է առաջադրված մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար դատական քննությունը հետաձգելու վերաբերյալ միջնորդություն: Մեղադրողը նման միջնորդությամբ կարող է հանդես գալ մինչև դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը:

¹ Տե՛ս Հովհաննիսյան Գ., նշված աշխ., էջ 167., Ռուբել Ռ., Պողոսյան Վ., նշված աշխ., էջ 205:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 212:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 332:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում., Ռուբել Ռ., Պողոսյան Վ., նշված աշխ., էջ 213:

⁶ Հովհաննիսյան Գ., նշված աշխ., էջ 333.

2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում դատարանը դատախազի միջնորդությամբ հետաձգում է նիստը՝ անհրաժեշտ քննչական և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար: (...):»

Տվյալ հոդվածի նորմի փաստակազմն են կազմում հետևյալ նախապայմանները.

- առաջին ատյանի դատարանում, դատական քննության ընթացքում մեղադրողի դիրքորոշումը, որ առաջադրված մեղադրանքը խստացման կամ մեղմացման առումով ենթակա է լրացման կամ փոփոխման,
- այնպիսի հանգամանքների ի հայտ գալը, որոնք հայտնի չեն եղել և չէին կարող հայտնի լինել մինչդատական վարույթում,
- գործի փաստական հանգամանքների հնարավորություն չտալը մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու՝ առանց դատական քննությունը հետաձգելու,
- մեղադրողի՝ դատարանին առաջադրված միջնորդությունը՝ մեղադրանքը լրացնելու կամ փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար դատական քննությունը հետաձգելու վերաբերյալ:

Եթե նշված բոլոր նախապայմաններն առկա են, ապա դատարանը դատախազի միջնորդությամբ հետաձգում է նիստը՝ անհրաժեշտ քննչական և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու համար (**ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔ**): Տվյալ նորմի իրավական հետևանքից ակնհայտ է, որ դատարանը չունի հայեցողություն. եթե փաստակազմի նախապայմաններն առկա են, ապա դատարանն, ինչպես ուղղակիորեն ձևակերպված է նորմում, *հետաձգում է նիստը*: Սակայն, եթե նորմի իրավական հետևանքում նշված լինեն, որ դատարանը կարող է հետաձգել, կամ իրավասու է հետաձգելու նիստը, ապա դատարանը կունենար որոշման հայեցողություն, այնինչ դատարանին տրված է կաշկանդված որոշում: Եթե դատավորը հավաստիանա փաստակազմի բոլոր նախապայմանների առկայության մեջ, պարտավոր կլինի կիրառել իրավական միակ հետևանքը՝ պիտի հետաձգի դատական նիստը:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ սահմանադրական դատարանը, մեկնաբանելով վերոնշյալ նորմը, նշել է՝ «(...) դատական նիստի հետաձգումը դատարանի հայեցողական լիազորությունն է, իսկ միջնորդությունը՝ մեղադրողի խնդրանքը (...):»¹: Այն, որ դատարանն է բավարարում մեղադրողի միջնորդությունը, դեռ չի նշանակում, թե դատարանն ունի հայեցողություն, քանզի, ինչպես նշվեց, հայեցողական լիազորությունն արտահայտվում է նորմի իրավական հետևանքի մասում «իրավասու է», «իրավունք ունի», «կարող է» և նման այլ ձևակերպումներով: Սակայն, մեջբերված նորմը կաշկանդող է, դատարանին տրված է միայն մի իրավական հետևանք՝ հետաձգել նիստը: Սահմանադրական դատարանի վերը նշված եզրահանգումը հենց այն թյուրըմբռնումն է, որը հետևանք է հայեցողության «առկայության» մասին սխալ պատկերացմամբ: Հայեցողությունը պայմանավորված է ոչ թե նրանով, թե որ մարմինն է որոշում կայացնողը, այլ, թե օրենսդիրն այդ մարմինն տվել է հայեցողական լիազորություն, թե՛ ոչ:

Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանի վերը նշված իրավական վերլուծությունը չի բխում հայեցողական լիազորության մասին գիտական մեջբերված մտքեցումներից, ավելին՝ հակասում է դրանց:

IV. Ամփոփում

Իրավական նորմի եռանդամ կառուցվածքը (հիպոթեզ, դիսպոզիցիա, սանկցիա) չի բավարարում արդի իրավագիտության զարգացումներին: Հիպոթեզն ու դիսպոզիցիան անհարկի բարդացնում են նորմի հետ գործնական աշխատանքն ու ընդհանրապես նորմի ընկալումը, քանի որ անհասկանալի է, թե նորմի փաստակազմն ամբողջովին հիպոթեզն է, թե նաև դիսպոզիցիան:

¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի ապրիլի 2-ի ՍԴՈ-872 որոշման 7-րդ կետ:

Բացի այդ, «սանկցիա» տարրը հատուկ է միայն քրեաիրավական նորմերին, երբ պետությունը պատժի է ենթարկում հանցանք կատարած անձանց, սակայն իրավունքի մյուս ճյուղերում, որոնք իրենց ծավալներով քանիցս գերազանցում են քրեական իրավունքի ճյուղին, սանկցիայի մասին խոսք լինել չի կարող: Հետևաբար, սանկցիան նորմի կառուցվածքային տարր չէ, այն բնորոշ չէ բոլոր իրավանորմերին: Ի վերջո, հայեցողությունն անհնար է հասկանալ այս եռանդամ կառուցվածքի միջոցով:

Վերջինիս փոխարինում է նորմի երկանդամ կառուցվածքը (փաստակազմ, իրավական հետևանք), որն ավելի պարզ և գործնական է: Փաստակազմն, իբրև նորմի նախապայմանների ամբողջություն, և իրավական հետևանքը՝ փաստակազմից բխող վարքածն: Հենց նորմի երկանդամ կառուցվածքի միջոցով են բացատրվում կաշկանդված և հայեցողական լիազորությունները.

- Եթե առկա է նորմի փաստակազմը, ապա վրա է հասնում իրավական միակ հետևանքը (**կաշկանդված որոշում**),

- եթե առկա է նորմի փաստակազմը, ապա կարող է վրա հասնել կամ չհասնել իրավական հետևանքը (**որոշման հայեցողություն**),

- եթե առկա է նորմի փաստակազմը, ապա կարող է վրա հասնել մի քանի իրավական հետևանքներից մեկը (**ընտրության հայեցողություն**):

Annotation: In the first part of this article, the author analyzes the structure of the legal norm. In particular, the theory of the tripartite structure of the norm derived from Soviet law is presented: hypothesis, disposition, sanction, the shortcomings of that structure are shown. The latter is replaced by the theory of the bipartite structure of the norm accepted in modern jurisprudence – factual circumstance – legal consequence. In the second part of the article, the author discusses legal discretion, its types, explains how to understand discretion through the bipartite structure of the norm, and why it is impossible to explain discretion through the tripartite structure of the norm. At the end of the article, the author discusses and criticizes the decision of the RA Constitutional Court on discretion.

Аннотация: В первой части статьи автор анализирует структуру правовой нормы. В частности, представлена теория трёхсоставной структуры нормы, выведенная из советского права: показаны недостатки этой структуры. На смену последнему приходит теория двухсоставной структуры нормы, принятая в современной юриспруденции. Во второй части статьи автор обсуждает юридическое усмотрение, его виды, объясняет, как понимать усмотрение через двумерную структуру нормы и почему невозможно объяснить юридическое усмотрение через трёхсоставную структуру нормы. В конце статьи автор обсуждает и критикует решение Конституционного Суда РА о дискреционных полномочиях.

Հիմնաբաներ՝ իրավական նորմի կառուցվածք, ընտրության հայեցողություն, որոշման հայեցողություն, կաշկանդված որոշում:

Keywords: structure of the legal norm, choice-discretion, decision-discretion, constrained decision.

Ключевые слова: структура правовой нормы, усмотрение выбора, усмотрение решения, вынужденное решение.

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ / PUBLIC LAW / ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ ՍԵՐԳԵՅ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
«Արդարադատության ակադեմիայի» ղեկավար

ARAKELYAN SERGEY

Doctor of Legal Sciences, Professor, Rector of the Academy
of Justice of the Republic of Armenia

АРАКЕЛЯН СЕРГЕЙ

доктор юридических наук, профессор, ректор
Академии юстиции Республики Армения

ՍԱՐԿՈՒ ԴԻԱՆԱ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Մոլդովայի
Հանրապետության արդարադատության ազգային ինստիտուտի տնօրեն

SĂRCU DIANA

Doctor of Legal Sciences, Professor, Director of the National Institute
of Justice of the Republic of Moldova

СЫРКУ ДИАНА

доктор юридических наук, профессор, директор Национального
института юстиции Республики Молдова

**ԿՅԱՆՔԻ ՍԿԶԲԻ ԵՎ ԱՎԱՐՏԻ ՊԱՇՏԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆ ԸՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄՈԼԴՈՎԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ***

**DETERMINATION OF THE MOMENTS OF THE BEGINNING AND END OF LIFE UNDER THE
LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA***

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ МОМЕНТОВ НАЧАЛА И ОКОНЧАНИЯ ЖИЗНИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА***

Существуют разные трактовки понятия и объяснения феномена жизни с точки зрения философии, религии, биологии, химии, физики и других наук. Философами дается определение жизни как формы существования материи, закономерно возникающей при определенных условиях в процессе развития. В толковых словарях жизнь трактуется как физиологическое или биологическое существование того или иного организма. Религия утверждает, что земное существование человека есть лишь переходный этап в «мир иной» к «жизни вечной»¹.

В специальной литературе данное понятие определяется как: «... способ существования материи, закономерно возникающей на уровне высокомолекулярных соединений и характеризую-

* Հոդվածը ներկայացվել է 03.10.2021, գրախոսվել է 09.10.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 03.10.2021, was reviewed 09.10.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 03.10.2021, рецензирована 09.10.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ См.: Джинджолия Р.С. Оценочный характер понятия жизни в уголовном праве // Право и образование. 2012. № 12. С. 91.

щейся динамичными, лабильными структурами, функцией самообмена, а также процессами саморегулирования, самовосстановления и накопления наследственной информации»¹.

Достижения современной медицины и биотехнологии не только обусловили возможность осуществления разнообразных манипуляций с телом человека, но и породили массу этических и юридических проблем, связанных с абортами, суррогатным материнством, эвтаназией, трансплантацией органов и тканей, переливанием крови, применением новых репродуктивных технологий и т.п. В связи с этим особую актуальность приобретает обеспечение использования достижений в области биологических, медицинских наук и новейших технологий исключительно на основе уважения прав человека и основных свобод.

Кроме того, наиболее спорными и по сей день не разрешенными остаются вопросы о равнозначности пренатальной стадии развития человека и постнатального этапа его жизни; соотношении производства искусственного прерывания беременности и нарушения права на жизнь еще не рожденного человека; допустимости легализации эвтаназии; разграничении понятий «жизнь» и «право на жизнь»; приемлемости искусственных методов репродукции человека, клонирования человеческого организма, суррогатного материнства и т.п. Между тем, разрешение указанных вопросов имеет чрезвычайно важное значение для обеспечения нормальной жизнедеятельности человечества.

Право на жизнь можно охарактеризовать как основополагающее, естественное и неотъемлемое право, составляющее базис для всех иных прав человека². В силу этого оно является основным в любой системе защиты прав человека и получило свое закрепление не только на национальном (конституционном) уровне, но и в целом ряде международных соглашений универсального и регионального характера³, в числе которых особое место занимает Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод.

В частности, статья 2 Конвенции, предусматривающая анализируемое право – одна из самых фундаментальных статей данного международно-правового акта. Наряду со статьей 3 (запрет пыток или бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания) она закрепляет одну из основных ценностей демократических обществ, входящих в состав Совета Европы⁴. Ее важность подчеркивается в том числе тем, что она закрепляет одно из четырех прав, которые не могут быть умалены даже в состоянии войны или чрезвычайного положения, что не касается смертей, возникших в результате законных актов войны (статья 15 Конвенции)⁵.

Следовательно, для плодотворного анализа правовой базы осуществления права человека на жизнь особое значение придается сравнительному исследованию соответствующих международно-правовых актов и внутригосударственного законодательства разных стран. Целью подобного исследования является сравнение отдельных правовых институтов, выявление их сходств, различий и соответствия международным стандартам, а также определение возможностей их использования в национальной нормотворческой практике и правоприменении.

Как справедливо по этому поводу отмечает известный ученый-криминалист Н.С. Таганцев, развитие национального права невозможно без исследования права других народов, их истори-

¹ См.: Трошин Д.М. Методологические проблемы современной науки. М.: Высш. шк., 1966. С. 131.

² См.: Матузов Н.И. Право на жизнь в свете российских и международных стандартов // Правоведение. 1998. № 1. С. 198.

³ См.: Косолапов М.Ф. Право на жизнь: эволюция универсального международного стандарта // Юридический вестник Самарского университета. 2018. Т. 4. № 4. С. 48.

⁴ См.: Решение ЕСПЧ по делу «Çakıcı v. Turkey» от 8 июля 1999 года.

⁵ См.: Решение ЕСПЧ по делу «Mc Cann and Others v. United Kingdom» от 27 сентября 1995 года.

ческого правового опыта; целью исследования является не только догматическое выявление изложения начал действующего права, но и критическая их оценка на основании данных практики и начал науки и опыта других народов¹.

В данной связи принципиальное значение имеет правовое регулирование моментов начала и окончания жизни. Дело в том, что рождение и смерть человека являются юридическими фактами-событиями, с которыми связаны соответственно возникновение и прекращение права на жизнь, а также другие нематериальные и имущественные права². Причем медицинская и юридическая науки в данном контексте обнаруживают различные подходы.

Так, с точки зрения медицины, начало человеческой жизни связывается с моментом зачатия и сводится к констатации факта наличия жизнеспособности эмбриона. В этой связи приводятся различные аргументы, обосновывающие наличие жизни на определенных стадиях внутриутробного развития плода. В частности, некоторые специалисты полагают, что первое сердцебиение и электрофизиологическая активность мозга, возникающие на 4-6 неделях беременности, свидетельствуют о наличии у эмбриона жизни³. Другие указывают на необходимость формирования жизненно важных органов и систем⁴. Третьи констатируют наличие у 12-недельного зародыша индивидуальных физиологических параметров, таких как сердцебиение, кровообращение, фиксация мозговых импульсов, формирование глаз, губ, языка, возможности двигаться, сосать палец и т.п.⁵.

По мнению определенной части специалистов, указанные медицинские критерии обосновываются также с позиций существующих законодательных предписаний. Иными словами, в ряде норм национального законодательства не родившийся ребенок упоминается как участник определенных правоотношений, обладающий правосубъектностью.

Так, Г.А. Трофимова утверждает, что в соответствии с определенными гражданско-правовыми положениями, граждане, зачатые в момент жизни наследодателя и родившиеся после его смерти, обладают правом наследования, что свидетельствует о защите интересов эмбриона, т.е. о наличии у него правового статуса, который должен быть официально признан и закреплен на конституционном уровне⁶.

Некоторые авторы считают, что для защиты жизни не родившегося ребенка определенные предпосылки имеются и в уголовном праве. В частности, по мнению Е.В. Перевозчиковой, об этом свидетельствует наличие в ряде уголовно-правовых предписаний такого квалифицирующего признака преступления, как совершение противоправных действий в отношении беременной женщины, при котором объектом преступления являются права беременной женщины, а вред причиняется двум лицам – матери и ребенку⁷.

Е.В. Каверина, в свою очередь, утверждает, что в Уголовном кодексе также содержатся нормы, прямо или косвенно упоминающие еще не родившегося ребенка. В частности, «к числу отяг-

¹ См.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Т.1. Тула, 2001. С. 29-30.

² См.: Джинджолия Р.С. Оценочный характер понятия жизни в уголовном праве. С. 91-92.

³ См., например: Крылова Н.Е. Ответственность за незаконное производство аборта и необходимость уголовно-правовой защиты «будущей» жизни // Вестник Московского университета. Сер. 11: Право. 2002. № 6. С. 44.

⁴ См., например: Капитонова Е.А., Романовская О.В., Романовский Г.Б. Правовое регулирование трансплантологии: Монография. М.: Проспект, 2016. С. 85.

⁵ См.: Романовский Г.Б. Гносеология права на жизнь. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 121.

⁶ См.: Трофимова Г.А. Право на рождение // Гражданин и право. 2016. № 7. С. 32.

⁷ См.: Перевозчикова Е.В. Конституционное право на жизнь и репродуктивные права человека: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2006. С. 14.

чающих вину обстоятельств относится убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, а ... прерывание беременности, как и лишение потерпевшего какого-либо органа, является причинением тяжкого вреда его здоровью»¹.

Юридический подход к определению момента начала жизни, однако, заключается в том, что речь о наличии права на жизнь может идти только с момента рождения. В то же время на сегодняшний день наиболее спорным является не столько понятие жизни человека, сколько четкое определение моментов ее начала и окончания. Иными словами, существенное теоретико-практическое значение имеет определение критериев установления моментов начала и окончания жизни человека.

Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ), являющаяся органом, направляющим и координирующим международную работу в области *здравоохранения* в рамках системы ООН, в этой связи выработала понятие «живорождение» и его критерии, подлежащие регламентации в национальном законодательстве.

В Республике Армения, в частности, соответствующим нормативным актом является Постановление Правительства РА от 16.06.2005 года № 949-Н «Об улучшении ситуации, связанной с проблемами регистрации и классификации детской смертности и рождаемости». Так, в соответствии с п. 4 Приложения № 3 названного Постановления, живорождение определяется как процесс полного выхода либо извлечения продукта зачатия из организма матери независимо от срока беременности, после чего плод дышит или подает какой-либо иной признак жизни (сердцебиение, пульсация пуповины или произвольные движения мускулатуры). В органах ЗАГС регистрации подлежат все случаи живорождения с массой ребенка от 500 грамм и более.

Идентичное определение содержится также в Республике Молдова. Так, Национальное бюро статистики РМ, при описании естественного движения населения страны, использует следующее понятие: «Живорождение – это продукт зачатия, изгнанный или полностью извлеченный из организма матери плода в течение 22 недель беременности и / или с массой ребенка от 500 грамм и более, который дышит или проявляет другие признаки жизни (дыхание, сердцебиение, пульсация пуповины или явные движения произвольной мускулатуры).»².

Приведенные положения дают повод некоторым авторам утверждать, что юридически значимым критерием начала реализации права человека на жизнь является категория «живорождение», суть которой сводится к возможности существования ребёнка независимо от тела матери³. С данным подходом, однако, трудно согласиться, как минимум, с точки зрения уголовно-правовой охраны жизни человека.

В частности, существует множество различных точек зрения на то, с какого момента начинается жизнь человека: с момента зачатия; с 22-ой недели беременности; с момента первого вдоха; с момента отделения плода от матери, если он обладает критериями живорождения, и т.д. В специальной литературе, однако, принято считать, что началом жизни являются физиологические роды, которые состоят из трех этапов – 1) родовых схваток, 2) изгнания плода из матки и начала самостоятельного дыхания, 3) отделения плаценты и рождения последа. Причем последний из указанных этапов в уголовно-правовом смысле не имеет принципиального значения⁴.

¹ См.: Каверина Е.В. Конституционно-правовое регулирование защиты жизни ребенка до рождения в Российской Федерации // Вестник СГТУ. 2013. №3 (72). С. 216.

² См.: <https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ru&id=2263&idc=302>.

³ См., например: Хатуаева В.В., Ташник М.В. Временные границы жизни человека: уголовно-правовой аспект. С. 29.

⁴ См.: Уголовное право. Особенная часть: учебник / под ред. д. ю. н., проф. Н.И. Ветрова и д. ю. н., проф. Ю.И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист, 1998. С. 39; Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов /

В данной связи, однако, мнения специалистов расходятся. Одни считают, что о начале жизни как самостоятельного объекта уголовно-правовой охраны следует говорить с момента начала родовых схваток¹. По мнению других, в уголовно-правовом смысле жизнь начинается с момента самостоятельного дыхания ребенка².

Между тем, основываясь на ст. 106 («Убийство матерью новорожденного ребенка») УК Республики Армения и ст. 147 («Детоубийство») УК Республики Молдова, можно сделать однозначный вывод, что уголовно-правовая охрана жизни человека начинается с момента начала физиологических родов. В частности, диспозициями указанных статей предусмотрена ответственность за «убийство матерью новорожденного ребенка **во время родов или непосредственно после них ...**».

Данный подход, на наш взгляд, более приемлем, поскольку в обратном случае вне сферы уголовно-правовой охраны останутся ситуации, когда, например, во время родов тупым предметом наносятся удары по головке появляющегося на свет жизнеспособного ребенка, с целью прекратить его жизнь. По нашему мнению, подобная ситуация, на наш взгляд, должна квалифицироваться не иначе, как убийство.

Следовательно, юридически значимым критерием начала реализации права человека на жизнь предлагаем считать начальный момент родовых схваток, а не первого дыхания ребенка или возможности его существования независимо от тела матери.

Кроме того, в данной связи следует также согласиться с мнением М.Д. Лысова, высказанным еще в конце прошлого века, о том, что «преждевременные роды (пусть искусственные) не должны влиять на правоспособность ребенка, право на жизнь которого охраняется законом, если имеются основания считать, что удаленный из чрева матери ребенок может жить и вне утробы, где он зародился»³.

В то же время вопрос о моменте начала жизни и его правовом регулировании нельзя считать закрытым, поскольку механизм защиты соответствующего права должен совершенствоваться сообразно динамическому развитию медицинской науки и практики, что актуализирует проблему установления правил использования человеческих эмбрионов в научно-исследовательских и терапевтических целях, в том числе и в части развития и совершенствования вспомогательных репродуктивных технологий. Указанные проблемы являются самостоятельным предметом исследования и требуют глубокого анализа как медицинской, так и юридической практики⁴.

Не менее важное и принципиальное значение, как уже отмечалось, имеет также правовое регулирование момента окончания жизни (наступления смерти).

В настоящее время принято выделять несколько видов смерти. Так, социальная смерть характеризуется потребностью умирающего изолироваться от общества, замкнуться в самом себе и все дальше и дальше отделяться от живых людей. В момент осознания человеком очевидного конца наступает психическая смерть. Биологическая смерть – полное прекращение деятельности головного мозга. Физиологическая смерть означает угасание последних функций организма,

под общ. ред. Л.М. Прокументова. – Томск: Изд. Дом ТГУ, 2019. С. 21; Уголовное право. Особенная часть: учебник для бакалавров / под. ред. А.И. Чучаева. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2019. С. 19.

¹ Уголовное право. Особенная часть: учебник / под ред. А.И. Рарога – М.: Проспект, 1996. С. 15.

² Уголовное право. Особенная часть: учебник / под ред. Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова. С. 39.

³ См.: Лысов М.Д. Логико-структурный анализ понятий и признаков преступлений в действующем Уголовном кодексе РФ // Государство и право. 1997. № 12. С. 75.

⁴ См. также: Хатуяева В.В., Ташник М.В. Временные границы жизни человека: уголовно-правовой аспект. С. 29.

обеспечивающих деятельность его жизненно важных органов. Акушеры выделяют иную классификацию: антенатальная смерть, наступающая в течение родового акта; постнатальная смерть, наступающая после рождения живого младенца. Можно говорить о естественной смерти и патологической, т.е. преждевременной. Одновременно смерть может быть частичной, т.е. когда умирает не весь организм, а группа клеток или какой-либо орган¹.

На протяжении почти всей истории человечества наступлением смерти считалось обнаруживаемое прекращение работы сердца и самопроизвольного дыхания. В последние годы, однако, с появлением возможности поддержания кардиореспираторной функции, указанный критерий во многих странах стал недействительным и был заменен другим. О факте смерти судят по необратимому прекращению мозговой деятельности². Это может быть следствием травмы, паралича, мозговой опухоли, острой интоксикации и любой иной причины, в результате которой мозговые клетки на несколько минут лишаются кислородного питания³.

Развитие медицины (в том числе трансплантологии) обусловило также необходимость юридического закрепления момента смерти человека. В частности, в Республике Армения момент наступления смерти регламентирован в законе РА «О трансплантации органов и (или) тканей человека» от 16 апреля 2002 года. Так, в соответствии со статьей 8 («Констатация факта смерти») данного законодательного акта: «Органы и (или) ткани для целей трансплантации могут изыматься у трупа после констатации факта смерти мозга человека. Факт смерти мозга констатирует врачебная комиссия, состав и порядок деятельности которой устанавливаются уполномоченным органом...». Кроме того, статья 1 («Основные понятия, используемые в настоящем Законе») того же правового акта гласит: «смерть мозга – полное и необратимое прекращение жизнедеятельности головного мозга, которое констатируется в условиях работающего сердца и искусственной вентиляции легких. Смерть мозга равносильна смерти человека».

В Республике Молдова момент окончания жизни регламентирован в законе РМ «О трансплантации органов, тканей и клеток человека» от 6 марта 2008 года, в соответствии со статьей 10 («Условия изъятия у трупа») которого: «Органы, ткани и клетки могут быть изъяты у умершего лица лишь в случае констатации смерти согласно критериям, установленным Министерством здравоохранения, труда и социальной защиты». В то же время, согласно статье 11 («Порядок констатации смерти») названного закона:

«В случае появления потенциального донора необходима констатация смерти до начала законной процедуры донорства. Смерть должна быть констатирована одним из следующих способов:

а) в случае полной и необратимой сердечно-дыхательной остановки у человека с нормальной или близкой к нормальной температурой смерть констатируется при проведении в течение не менее пяти минут всех реанимационных мероприятий, на протяжении которых все тесты однозначно показывают отсутствие кровоснабжения мозга и жизненно важных органов;

б) у лица с необратимыми изменениями в жизненно важных центрах мозга при искусственной поддержке сердечно-дыхательной функции смерть констатируется специальными тестами (критериями), утвержденными Министерством здравоохранения, труда и социальной защиты».

Таким образом, как в Республике Армения, так и в Республике Молдова, моментом окончания жизни считается полное и необратимое прекращение жизнедеятельности головного мозга, ис-

¹ См.: Романовский Г.Б. Момент смерти как юридическая фикция // Юрист. 2001. № 1. С. 60.

² В СССР «мозговая смерть» была официально признана Минздравом страны в 1985-ом году.

³ См.: Джинджолия Р.С. Оценочный характер понятия жизни в уголовном праве. С. 93.

черпывающий перечень критериев констатации которого регламентируется в соответствующих правовых актах. Причем, подобный подход к решению данного вопроса наблюдается в большинстве стран мира.

Обобщая сказанное, можно сформулировать основополагающий вывод о том, что охрана права человека на жизнь начинается с момента начала физиологических родов (родовых схваток) и до полного, необратимого прекращения жизнедеятельности головного мозга (биологической смерти). Первое дыхание ребенка или возможность его существования независимо от тела матери приобретают правовое значение в случаях медицинского вмешательства по извлечению плода из утробы матери.

Ամփոփագիր՝ Հոդվածում քննարկվում են կյանքի սկզբնական և ավարտական պահերի սահմանման վերաբերյալ ժամանակակից բժշկագիտության և իրավագիտության մեջ առկա մոտեցումները: Այդ համատեքստում վերլուծվում են նշված պահերի սահմանման իրավական չափանիշներն ըստ Հայաստանի Հանրապետության և Մոլդովայի Հանրապետության օրենսդրության: Ամփոփելով հետազոտությունը՝ հիմնարար հետևություն է արվում առ այն, որ մարդու կյանքի իրավունքի պաշտպանությունը սկսվում է ֆիզիոլոգիական ծննդաբերության սկզբնական (երկունքի ցավերի) պահից և ավարտվում գլխուղեղի բջիջների անդառնալի քայքայման (կենսաբանական մահվան) պահով: Երեխայի ինքնուրույն շնչառությունը կամ անկախ մոր մարմնից նրա գոյության հնարավորությունն իրավական նշանակություն են ձեռք բերում մոր օրգանիզմից պտղի դուրսբերման նպատակով բժշկական միջամտության դեպքերում:

Annotation: The approaches to modern medicine and jurisprudence in defining the initial and final moments of life are discussed in this article. In this context, the legal criteria for defining the mentioned moments according to the legislation of the Republic of Armenia and the Republic of Moldova are analyzed. Concluding the study, a fundamental conclusion is made that the protection of the human right to life starts at the beginning of physiological childbirth (pain in the womb) and ends at the point of irreversible destruction of brain cells (biological death). The baby's breathing or the possibility of its existence independently of the mother's body acquires legal significance in cases of medical intervention to remove the fetus from the mother's body.

Հիմնաբառեր՝ կյանքի իրավունք, կյանքի սկզբի պահ, ծննդաբերություն, կենդանածնություն, նորածին, կյանքի ավարտի պահ, կենսաբանական մահ:

Keywords: the right to life, the moment of the beginning of life, childbirth, born alive, newborn, the moment of the end of life, biological death.

Ключевые слова: право на жизнь, момент начала жизни, роды, живорождение, новорожденный, момент окончания жизни, биологическая смерть.

ԳՅՈՉԱԼՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ

ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ

GYOZALYAN GEVORG

Post-graduate student of the Institute of Philosophy, Sociology and Law of the
NAS RA, Member of the Chamber of Advocates of the RA

ГЕЗАЛЯН ГЕВОРГ

соискатель Института философии, социологии и права НАН РА,
член Палаты адвокатов РА

**ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈՒԺՈՎ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՖԻԿՏԻՎ ԱԿՏԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳՈՎ
ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ*****PROBLEMS OF CHALLENGING IN COURT THE FICTITIOUS ACTS
ESTABLISHED BY VIRTUE OF LAW *****ПРОБЛЕМЫ ОСПАРИВАНИЯ В СУДЕБНОМ ПОРЯДКЕ ФИКТИВНЫХ АКТОВ,
ПРИНЯТЫХ В СИЛУ ПРАВА*****1. Ներածություն****1.1. Վարչական լուռության ընդհանուր բնութագիրը**

Հանրային իրավունքում հաճախ ենք հանդիպում այնպիսի դեպքերի, երբ օրենսդիրը հանրային իշխանության կրողի կողմից օրենքով սահմանված ժամկետներում գործողությունը չկատարելը կապում է իրավական հետևանքի հետ: Օրինակ՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի համաձայն, եթե վարչական մարմինը դիմումի հիման վրա հարուցված վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում որևէ որոշում չի կայացնում, ապա վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը¹: Մեկ այլ օրինակ. ՀՀ հողային օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 4-րդ մասում օրենսդիրը սահմանել է, որ հողամաս տրամադրելու դիմումի քննարկման համար սահմանված ժամկետի խախտումը համարվում է դիմումի մերժում²:

Իրավաբանական գրականության մեջ այս և նմանատիպ այլ լուռություններն ընդունված է համարել դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտեր և բացասական բնույթի ֆիկտիվ ակտեր (օրենսդիրն իրավական ֆիկցիայի միջոցով ենթադրում է, որ համապատասխան ակտն ընդունվել է կամ չի ընդունվել)³:

Այս կարգի լուռությունները վարչական իրավունքում բնութագրվում են որպես վարչական իրավունքի ֆիկցիա, ըստ որի՝ այն դեպքում, երբ վարչական մարմինն օրենքով սահմանված կարգով

* Հոդվածը ներկայացվել է 15.07.2021, գրախոսվել է 04.08.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 15.07.2021, was reviewed 04.08.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 15.07.2021, рецензирована 04.08.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ ՀՀՊՏ 2004/18 (317), 31.03.04, հոդ. 413:

² ՀՀՊՏ 2001/17 (149), 15.06.01, հոդ. 457:

³ Гамбарян А.С., Мурадян М.О., Шакарян Т.А. Молчание административного органа и административные фиктивные акты // Молчание в праве (доктрина, практика и техника). Коллектив авторов / Под ред. А.С. Гамбаряна. М.: Юрлитинформ. 2021.

և ժամկետում անձի դիմումի վերաբերյալ որոշում չի կայացնում, ապա համապատասխան վարչական ակտը համարվում է ընդունված կամ մերժված¹: Այսինքն, վարչական մարմնի դիրքորոշման բացակայության դեպքում կատարվում է ենթադրություն վարչական ակտի ընդունման կամ մերժման վերաբերյալ²: Նկարագրված իրավիճակում վարչական լռությունը դիտարկվում է որպես իրավական ֆիկցիա, սակայն բուն լռությունը վարչական իրավունքում ոչ թե իրավական ֆիկցիա է, այլ իրավական փաստ, որը մի դեպքում ստեղծում է իրավական հետևանքներ ուղղակիորեն, մեկ այլ դեպքում ձևավորում է իրավական հետևանքներ միջնորդավորված՝ ֆիկտիվ կամահայտնության միջոցով³:

Այսպիսով, վարչական լռությունը հանդիսանում է վարչական մարմնի իրավաչափ կամ ոչ իրավաչափ անգործությունը, որի դեպքում օրենսդիր մարմինը ֆիկցիայի միջոցով ենթադրում է վարչական ակտն ընդունված լինելու վերաբերյալ⁴:

Սույն հոդվածի ուսումնասիրության առարկան հանդիսանում է լռությամբ (անգործությամբ) ընդունված դրական կամ բացասական բնույթի ֆիկտիվ ակտերի հասկացությունը, դրանց դատական կարգով վիճարկման հնարավորությունը, կարգը: Այս տեսակետից անդրադարձ է կատարվում, թե արդյո՞ք ՀՀ օրենսդրության մեջ առկա են բավարար գործիքակազմեր, որպեսզի երաշխավորվի անձանց արդյունավետ դատական պաշտպանությունը և արդար դատաքննությունն այն դեպքերում, երբ ընդունվում են ֆիկտիվ ակտեր, որոնցով խախտվում են անձի իրավունքները:

1.2. Լռության հետևանքները

Նկարագրված դեպքերում շատ հաճախ մենք կարող ենք գործ ունենալ ֆիկտիվ իրավական ակտերի հետ, որոնք առաջացնում են կոնկրետ իրավական հետևանքներ, և շատ դեպքերում այդ հետևանքները կարող են խախտել այլ անձանց իրավունքները: Օրինակ, անձը դիմում է վարչական մարմնին, որպեսզի ստանա շինարարական թույլտվություն, սակայն վարչական մարմինը սահմանված ժամկետում դիմումը չի քննարկում, ինչն էլ հիմք է տալիս անձին ձեռնամուխ լինելու շինարարության իրականացմանը (հենվելով դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտի վրա), որն էլ իր հերթին խախտում է մեկ այլ անձի իրավունքը: Իրավունքը խախտված անձը ի՞նչ կերպ կարող է պաշտպանել իր իրավունքը: Մեկ այլ դեպքում, անձը դիմում է վարչական մարմնին հողամաս տրամադրելու պահանջով, սակայն վարչական մարմինը սահմանված ժամկետում ո՛չ բավարարում և ո՛չ էլ մերժում է անձի դիմումը. կարո՞ղ է անձը դիմել վարչական դատարան ընդդեմ վարչական մարմնի (հենվելով բացասական բնույթի ֆիկտիվ ակտի վրա):

1.3. Լռությունը ՀՀ Սահմանադրությունում

Վարչական լռություն գոյություն ունի նաև սահմանադրական նորմերում: Օրինակ, վերջերս շատ քննարկված՝ ՀՀ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը համապատասխանաբար սահմանում են, որ Հանրապետության նախագահը Սահմանադրության 131-137-րդ

¹ Eralda Çani Administrative Silence: omission of public administration to react as an administrative decision - taking // Juridical Scientific Journal, School of Magistrate, Tirana, Albania, No. 4, Year XB of Publication, December 2014. P. 151-173, *Parasio Vera* The Italian Administrative Procedure Act and Public Authorities' Silence, Hamline LawReview Volume 36 Issue 1, Comparative Papers from the Administrative Law Discussion Forum. URL: <http://digitalcommons.hamline.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=hlr>.

² Տե՛ս Зарикян К. Особенности применения института фикции в судебной практике Республики Армения и актуальные проблемы усовершенствования его компонентов в административном праве // Южнокавказский Юридический Журнал. Конституционные Реформы в Странах Южного Кавказа. 2017. № 8, էջ 140:

³ Տե՛ս Гамбарян А. С. Правовые режимы молчания и фиктивных выводов, вытекающих из него // Журнал российского права. 2019. № 12, էջեր 19-29:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

հողվածներով, 155-րդ հողվածի 3-րդ մասով, 166-րդ հողվածի 3-րդ, 4-րդ, 6-րդ և 7-րդ մասերով սահմանված դեպքերում կարող է համապատասխան ակտը եռօրյա ժամկետում իր առարկություններով վերադարձնել առաջարկություն ներկայացնող կամ միջնորդությամբ դիմող մարմին: Եթե իրավասու մարմինը չի ընդունում այդ առարկությունը, ապա Հանրապետության նախագահը ստորագրում է համապատասխան ակտը կամ դիմում է Սահմանադրական դատարան:

Եթե Հանրապետության նախագահը չի կատարում սույն հողվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջները, ապա համապատասխան ակտն ուժի մեջ է մտնում իրավունքի ուժով:

Եթե Հայաստանի Հանրապետության նախագահը եռօրյա ժամկետում, վարչապետի առաջարկով, չի ստորագրում, օրինակ՝ զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետին ազատելու հրամանագրի նախագիծը և չի դիմում Սահմանադրական դատարան այդ որոշման (առաջարկի) սահմանադրականությունը վիճարկելու պահանջով, արդյո՞ք այս պայմաններում կարելի է խոսել ակտի մասին, և արդյո՞ք այս պարագայում խոսքը իրավական ֆիկցիայի մասին է: Եթե խոսքը ֆիկցիայի մասին է, երբ Հայաստանի Հանրապետության նախագահը չի ստորագրում համապատասխան ակտը և չի դիմում Սահմանադրական դատարան, արդյո՞ք մենք ունենում ենք դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտ:

Այս պարագայում խնդիր է առաջանում, թե իրավունքի ուժով ընդունված ֆիկտիվ ակտերն (պայմանականորեն ընդունում ենք, որ դրանք ֆիկտիվ ակտեր են) ինչպե՞ս կարող են վիճարկվել դատական կարգով, և առհասարակ այդ ակտերը ենթակա՞ են դատական վերահսկողության:

2. Դատական վերահսկողությունը սահմանադրական և վարչական մարմինների ակտերի նկատմամբ

2.1. Սահմանադրական մարմնի ակտերի վիճարկումը

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները հռչակում են անձի արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները: Ընդ որում, Սահմանադրության 76-րդ հոդվածի ուժով այս իրավունքները ենթակա չեն կասեցումների կամ սահմանափակումների:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրքը) 3-րդ հոդվածը սահմանում է, թե ովքեր կարող են դիմել վարչական դատարան, ըստ այդմ՝ *յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ՝ խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով կամ այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները:*

Վկայակոչված նորմերի լույսի ներքո փորձենք խնդիրը դիտարկել վերը բերված՝ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի օրինակով:

Իրավաբանական գրականությունում ընդունված է համարել, որ ֆիկցիան մի իրավանորմ է, որի նկատմամբ պիտի կիրառվի մեկ ուրիշ դրույթի իրավական հետևանքը, թեև նա այդ ուրիշ դրույթի դեպքերից մեկը չէ¹: Այստեղ գիտակցաբար ընդունվում է իրականում գոյություն չունեցող մի «փաստ», որովհետև մի որոշակի չկարգավորված դեպք իրավական առումով պետք է նույն վերաբերմունքին արժանանա, ինչ որ արդեն կարգավորվածը²: Փաստակազմի նախապայման-

¹ Հովհաննիսյան Գ., «Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն», Երևան 2020, էջ 197:

² Schwacke, Juristische Methodik, 2011, S. 39; Ղամբարյան, Ղամբարյան/Մուրադյան (խմբ.), Պետության և իրավունքի տեսություն, 2018, էջ 382:

ներն այստեղ ո՛չ առկա են, ո՛չ էլ օրենքը պնդում է, թե դրանք առկա են: Այնուամենայնիվ օրենսդիրն արդարացի է համարում իրավական կոնֆլիկտի լուծումը տարածել նաև ֆիկտիվ փաստական հանգամանքների վրա¹:

Լեզվական տեսանկյունից դա մեծ մասամբ տեղի է ունենում «**համարվել**» հասկացության օգնությամբ: Այն նշանակում է հետևյալը. մի որոշակի դեպքի համար արդեն կա մի իրավանորմ: Դա փաստակազմի մասով չի վերաբերվում այս մի դեպքին, բայց այս դեպքը պետք է արժանանա ճիշտ նույն վերաբերմունքին, ինչ որ արդեն կարգավորվածը²: Օրենսդիրը դա կարող է ձևակերպել հետևյալ կերպ³. «Բ նորմի փաստակազմի նկատմամբ⁴ պետք է կիրառել Ա նորմի փաստակազմն ու իրավական հետևանքը⁵»:

Ասվածի լույսի ներքո, որպեսզի հասկանանք Ա նորմի փաստակազմն ու իրավական հետևանքը, պետք է նախ փորձենք պարզել, եթե Հանրապետության նախագահը եռօրյա ժամկետում ստորագրում է համապատասխան ակտը (օրինակ, ՀՀ քաղաքացիություն է շնորհում անձին (Սահմանադրության 134 հոդված), ներում է շնորհում (Սահմանադրության 135 հոդված) կամ ազատում է զինված ուժերի և այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմին (Սահմանադրության 133 հոդված) և այլն), ապա արդյո՞ք այդ որոշումներն առհասարակ կարող են բողոքարկվել դատական կարգով:

Այս հարցի պատասխանը դրական է, և իրավակիրառ պրակտիկան զարգանում է հենց այդ ուղղությամբ, մասնավորապես՝ Հանրապետության նախագահի հրամանագրերն ու կարգադրությունները ենթակա են վիճարկման ՀՀ վարչական դատարանում:

Այսպես, Օրենսգիրքը իրավունքի պաշտպանության համար, հիմնականում նախատեսում է չորս հայցատեսակներ՝ վիճարկման (66-րդ հոդված), պարտավորեցման (67-րդ հոդված), գործողության կատարման (68-րդ հոդված) և ճանաչման հայցեր (69-րդ հոդված): Այս ամենից զատ, Օրենսգրքի V բաժինը պարունակում է նաև հատուկ վարույթներ, որի 191-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Վարչական դատարանին ընդդատյա են պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց նորմատիվ իրավական ակտերի վիճարկման վերաբերյալ հետևյալ գործերը. ՀՀ նախագահի, ՀՀ կառավարության, ՀՀ վարչապետի նորմատիվ իրավական ակտերի, գերատեսչական նորմատիվ իրավական ակտերի, ինչպես նաև համայնքի ավագանու ու համայնքի ղեկավարի նորմատիվ իրավական ակտերի՝ դրանց համեմատ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերին (**բացի Սահմանադրությունից**) համապատասխանությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերը: Այնուհայտ է, որ Հանրապետության նախագահի, վարչապետի և այլ սահմանադրական մարմինների նորմատիվ իրավական ակտերն անգամ ենթակա են վարչական դատավարության կարգով վիճարկման:

Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածն իր հերթին սահմանում է, թե որ գործերն են ենթակա վարչական դատարանին, ըստ այդմ՝ Վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը, ներառյալ՝ հանրային կամ այլընտրանքային ծառայու-

¹ Wank, Die Auslegung von Gesetzen, 2017, S. 22, Գոռ Հովհաննիսյան, «Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն», Երևան 2020, էջ 197:

² Տե՛ս նույն տեղում:

³ Գոռ Հովհաննիսյան, նշված աշխ., էջ 197, Ձևակերպման օրինակներն ըստ Wank, Die Auslegung von Gesetzen, 2017, S. 22:

⁴ Հանրապետության նախագահը չի ստորագրել համապատասխան ակտը և չի դիմել Սահմանադրական դատարան:

⁵ Հանրապետության նախագահը ստորագրել է համապատասխան ակտը:

թյան անցնելու, այն իրականացնելու, ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերը: Միաժամանակ նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ *Վարչական դատարանին ընդդառյալ չեն Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի (այսուհետ՝ սահմանադրական դատարան) ենթակայությանը վերապահված գործերը:*

Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով Սահմանադրական դատարանի լիազորությունների մեջ է մտնում որոշել Հանրապետության նախագահի հրամանագրերի և կարգադրությունների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը:

Ենթակայության հետ կապված կարող է տեսակետ հնչել, որ Հանրապետության նախագահի հրամանագրերն ու կարգադրությունները կարող են վիճարկվել բացառապես Սահմանադրական դատարանում և, օրինակ, բարձրագույն հրամանատարական կազմի զինվորականին ազատելու հրամանագիրը չի կարող վիճարկվել վարչական դատավարության կարգով:

Տվյալ պարագայում Վարչական դատարանը չի կարող քննության առարկա դարձնել միայն Հանրապետության նախագահի հրամանագրի սահմանադրականության հարցը (Օրենսգրքի 191-րդ հոդված): Մյուս բոլոր դեպքերում որևէ խոչընդոտ չկա Վարչական դատարանի համար քննելու նմանատիպ վեճերը, մանավանդ, երբ խոսքը գնում է Հանրապետության նախագահի կողմից ընդունված անհատական իրավական ակտի (վարչական ակտ) մասին:

Մասնավորապես, անձին պաշտոնից (աշխատանքից) ազատելը, քաղաքացիություն շնորհելը, ներում շնորհելը, անհատական իրավական ակտեր են, որի սահմանումը տրված է «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածում¹: Միաժամանակ, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է վարչական ակտի հասկացությունը, ըստ որի՝ *վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական իրավական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:*

Վկայակոչված նորմերի լույսի ներքո կարող ենք արձանագրել, որ այն դեպքում, երբ Հանրապետության նախագահը եռօրյա ժամկետում, կատարելով Սահմանադրության իրեն վերապահված պարտականությունները, ստորագրում է համապատասխան ակտը, որով, օրինակ, պաշտոնից ազատում է զինված ուժերի բարձրագույն հրամանատարական կազմից որևէ զինվորականի, ապա այդ ակտը ենթակա է վերահսկողության վարչական դատավարության կարգով: Այս տեսակետից պետք է արձանագրենք, որ իրավակիրառ պրակտիկան զարգանում է հենց այդպես², և սա բխում է անձի արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքներից: Հակառակ պարագայում աներկբայորեն կխախտվի անձի արդար դատաքննության իրավունքը:

Այսպես, մենք տեսանք, որ սովորական պայմաններում, երբ Հանրապետության նախագահը չի դրսևորում անգործություն³, ապա նրա համապատասխան ակտը կարող է վիճարկվել վարչական դատավարության կարգով:

¹ Նորմատիվ իրավական ակտի հիման վրա և դրան համապատասխան ընդունված գրավոր իրավական ակտ, որը սահմանում է վարքագծի կանոն կամ առաջացնում է փաստական հետևանքներ և վերաբերում է միայն դրանում անհատապես նշված անձի կամ անձանց:

² Տե՛ս, օրինակ՝ Տիրան Խաչատրյանն ընդդեմ ՀՀ նախագահ Արմեն Սարգսյանի՝ Տիրան Խաչատրյանին ՀՀ զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետի առաջին տեղակալի պաշտոնից ազատելու մասին ՀՀ նախագահի 24.02.2021թ. թիվ ՆՀ-25-Ա հրամանագիրն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին թիվ ՎԴ/1788/05/21 գործը:

³ Սա այլ թեմա է, երբ գիտական հանրայնում վիճելի է այն հարցը, որ Հանրապետության նախագահը եռօրյա ժամկետում չի իրականացնում իր լիազորությունները, ապա այն համարվում է օրենքով չնախա-

Այժմ դիտարկենք այն դեպքը, երբ ֆորմալ առումով առկա չէ համապատասխան ակտը (իրամանագիրը, կարգադրությունը), և իրավունքի ուժով այն *համարվել է* ընդունված: Ի՞նչ ձևով կարող է այն վիճարկման առարկա դառնալ դատարանում:

2.2. Սահմանադրական մարմնի ֆիկտիվ ակտերի վիճարկումը

Ֆիկտիվ դրական բնույթի ակտերի դեպքում վիճարկման հիմնական խնդիրը կայանում է նրանում, որ մենք չունենք ֆորմալ առումով ընդունված անհատական իրավական ակտ (վարչական ակտ), ուստի նման դեպքերում հարց է առաջանում, թե ի՞նչ հայցատեսակով անձը կարող է պաշտպանել իր սուբյեկտիվ իրավունքները:

Ինչպես վերը մեջբերվեց, Սահմանադրության 139-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Հանրապետության նախագահին իր լիազորություններն իրականացնելիս ընդունում է հրամանագրեր և կարգադրություններ: Միաժամանակ, նույն հոդվածի երկրորդ մասի կարգավորումից երևում է, որ Հանրապետության նախագահը իրավասու մարմիններից ստանում է համապատասխան ակտերը (քաղաքացիություն շնորհելու, ներում շնորհելու, բարձրագույն հրամանատարական կազմին նշանակելու կամ ազատելու և այլն), որոնք եռօրյա ժամկետում իր առաջարկություններով վերադարձնում է առաջարկություն ներկայացնող կամ միջնորդությամբ դիմող մարմնին: Եթե իրավասու մարմինը չի ընդունում այդ առարկությունը, ապա Հանրապետության նախագահը ստորագրում է համապատասխան ակտը կամ դիմում է Սահմանադրական դատարան:

Եթե Հանրապետության նախագահը չի կատարում իր պարտականությունները (ստորագրել համապատասխան ակտը կամ դիմել Սահմանադրական դատարան), ապա համապատասխան ակտն ուժի մեջ է մտնում իրավունքի ուժով:

Առերևույթ այստեղ խնդիր է առաջանում այն հարցի հետ կապված, թե արդյո՞ք մենք գործ ունենք իրավական ֆիկցիայի հետ: Այստեղ ակնհայտ է, որ սահմանադիրը այդ հոդվածի 3-րդ մասում ոչ թե ասում է, որ *եթե Հանրապետության նախագահը չի կատարում սույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջները, ապա հրամանագիրը (կարգադրությունը) համարվում է ընդունված*: Այստեղ ակնհայտ է, որ խոսքն իրավասու մարմնի կողմից Հանրապետության նախագահին ուղարկված ակտի ուժի մեջ մտնելու մասին է: Այսինքն՝ այդ ակտը իրականության մեջ գոյություն ունի (թեև ոչ ստորագրված), և խոսքը միայն այդ ակտի ուժի մեջ մտնելու մասին է (ոչ թե ստորագրման): Այդ ակտը ուժի մեջ կարող է մտնել կա՛մ Հանրապետության նախագահի ստորագրմամբ, կա՛մ իրավունքի ուժով: Այս դեպքում մենք ունենք երկրորդ վավերապայմանը, որից դժվար է եզրակացնել, որ մենք գործ ունենք իրավական ֆիկցիայի հետ:

Մյուս կողմից էլ, սակայն, ակնհայտ է, որ մենք չենք կարող միանշանակորեն պնդել, որ համապատասխան ակտն արտահայտում է սահմանադիր մարմնի՝ Հանրապետության նախագահի կամահայտնությունը, որի լիազորությունների մեջ է մտնում նշանակել և ազատել զինված ուժերի բարձրագույն հրամանատարական կազմին (Սահմանադրության 133-րդ հոդված): Այսինքն՝ մենք չգիտենք, թե Հանրապետության նախագահի լռությունը (չստորագրելը կամ Սահմանադրական դատարան չդիմելը) ի՞նչ է նշանակում: Այս մասով թերևս կարելի է եզրակացնել, որ այստեղ գործ ունենք ֆիկտիվ ակտի հետ, քանի որ օրենքը, չպարզելով օբյեկտիվ իրականությունը (նախագահի կամահայտնությունը, որը դրսևորվում է հրամանագիրը ստորագրելով), կիրառում է վերը վկայաբերված՝ Ա փաստակազմի իրավական հետևանքը, ինչն ակնհայտ իրավական ֆիկցիայի էլեմենտներ է պարունակում:

տեսված անգործություն (ոչ իրավաչափ վարքագիծ), թե՞ ոչ: Մեր տեսակետն այն է, որ այն համարվում է ոչ իրավաչափ վարքագիծ, որի պարագայում սահմանադիրը՝ կարևորելով կոնկրետ խնդրի էությունը, ֆիկցիայի միջոցով կարգավորում է տալիս: Տե՛ս օրինակ, Սահմանադրական դատարանի 31 մարտի 2020թ. թիվ ՍԴՈ - 1518 որոշումը:

հնչևէ, եթե նույնիսկ ընդունենք, որ այստեղ մենք գործ ունենք դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտի հետ¹, ապա այս դեպքում այն ենթակա կլինի դատական պաշտպանության:

Ինչպես նշեցինք վերը, Օրենսգրքը նախատեսում է չորս տեսակի հայցատեսակներ: Այն, որ անձի սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանությունը երաշխավորված է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով՝ անվիճելի է: Այսինքն՝ չի կարող լինել մի դեպք, երբ անձը գտնում է, որ հանրային իշխանության որևէ ակտով խախտվում է իր իրավունքը, և նա չկարողանա դիմել դատական պաշտպանության: Հիմնական խնդիրը կայանում է նրանում, թե ինչպե՞ս անձը կարող է պաշտպանել իր սուբյեկտիվ իրավունքները ֆիկտիվ ակտերի դեմ, այսինքն՝ ո՞ր հայցատեսակով պետք է դիմի դատարան:

Վերը նկարագրված դեպքում, իրավակիրառ պրակտիկայում, ՀՀ վարչական դատարանը թիվ ՎԴ/2029/05/21 վարչական գործով² արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտերը չեն կարող վիճարկվել Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով (վիճարկման հայց) նախատեսված հայցատեսակով: Մասնավորապես, Վարչական դատարանն այդ գործով նշել է. «(...) Դատարանն արձանագրում է որ ըստ էության, հայցվորը վիճարկում է ակտ, որը վարչական մարմնի, պաշտոնավար անձի կողմից չի ընդունվել: Այսինքն, բացակայում է վարչական ակտը բնորոշող որակական հատկանիշներից՝ վարչական մարմնի կողմից ընդունված լինելու հատկանիշը: (...) հաշվի առնելով, որ սահմանադիրը ՀՀ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 1-ին մասում օգտագործում է «ընդունել» եզրույթը, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասում՝ «ուժի մեջ մտնել» արտահայտությունը, Դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 3-րդ մասում սահմանադիրը կիրառել է ֆիկցիա: Իսկ ֆիկցիայի էությունը կայանում է նրանում, որ գոյություն չունեցող փաստը, հարաբերությունը որոշակի հանգամանքների ազդեցության ուժով իրավաստեղծի կողմից ճանաչվում է իրական, գոյություն ունեցող, և դրա ուժով՝ պարտադիր: Այլ կերպ՝ ֆիկցիան առանձնահատուկ հնարք է, որը կեղծ դրույթը ճանաչում է ճշմարիտ, անվիճելի, և ըստ այդմ, Դատարանի համոզմամբ, հնարավոր չէ գնահատել դրա իրավաչափությունը: Հերևաբար Դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում առկա չէ ընդունված վարչական ակտ, որի իրավաչափությունը կարող էր գնահատման առարկա դառնալ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ կամ 63-րդ հոդվածների շրջանակներում: (...) Վերը նշված իրավական նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում Դատարանն արձանագրում է, որ հայցվորի կողմից ներկայացված պահանջը չի կարող դիտարկվել ՀՀ վարչական դատարարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված վիճարկման հայցին համապատասխանող պահանջ»:

Նույն գործի շրջանակներում Վարչական դատարանը ժխտում է նաև հայցը Օրենսգրքի 67-րդ (պարտավորեցման հայց) և 68-րդ (գործողության կատարման հայց) հոդվածների շրջանակներում ներկայացնելու հնարավորությունը և ֆիկտիվ ակտի վիճարկման միակ հնարավորությունը տեսնում է Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածով (ճանաչման հայց) նախատեսված հայցատեսակով: Մասնավորապես Վարչական դատարանն այս առումով նշում է. «Այսպես, կախված նրանից, թե ինչ նպատակ է հետապնդում հայցվորը, վերջինս կարող է ներկայացնել՝

¹ Որն այս պահին վիճելի է և լրացուցիչ ուսումնասիրության կարիք ունի:

² Օնիկ Գասպարյանն ընդդեմ Հանրապետության նախագահ Արմեն Սարգսյանի, վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի՝ Հանրապետության Նախագահի՝ զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետ, գեներալ-գնդապետ Օնիկ Գասպարյանին պաշտոնից ազատելու վերաբերյալ իրավունքի ուժով ընդունված Հրամանագիրը, որը հաստատվել է 2021թ. մարտի 10-ի՝ վարչապետի՝ Օնիկ Գասպարյանին ՀՀ ՁՈԻ գլխավոր շտաբի պետի պաշտոնից իրավունքի ուժով ազատված համարելու մասին հայտարարությամբ, անվավեր ճանաչելու (վերացնելու) պահանջի մասին:

- ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ճանաչման հայց՝ պահանջելով ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան դրույթներով կիրառված ֆիկցիայի՝ որպես հայցվորին պաշտոնից ազատված լինելու իրավահարաբերության բացակայությունը, հաշվի առնելով, որ, ինչպես նշվեց վերը, հայցվորը չի կարող ներկայացնել վիճարկման հայց, **և առավել ևս պարտավորեցման կամ գործողության կատարման հայց**¹, իսկ հայցադիմումից ակնհայտ է, որ տվյալ դեպքում վեճն իրավահարաբերության մասին է, քանի որ վերաբերում է հանրային իրավունքի նորմի հիման վրա կոնկրետ փաստական իրավիճակից բխող հարաբերությունների առկայությանը կամ բացակայությանը, կամ

- ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված ճանաչման հայց՝ պահանջելով ոչ իրավաչափ ճանաչել ՀՀ վարչապետի գործողություններն ու ՀՀ նախագահի անգործությունը², եթե նպատակ ունի պահանջել գույքային կամ ոչ գույքային վնասի հատուցում, նպատակ է հետապնդում վերականգնելու պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը, կամ գտնում է, որ առկա է նմանատիպ իրավիճակում նմանատիպ գործողություն կրկին կատարելու կամ անգործություն կրկին դրսևորելու վրանգ»:

Վարչական դատարանը նմանատիպ դիրքորոշում է արտահայտել նաև թիվ ՎԴ/2014/05/21 վարչական գործով³:

Այսպիսով, ակնհայտ է դառնում, որ իրավակիրառ պրակտիկան զարգանում է այնպես, որ դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտերը կարող են վիճարկվել ճանաչման հայցատեսակով, ըստ որի՝ կախված սուբյեկտի հետապնդվող նպատակից՝ հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել որևէ իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը կամ հայցվորը կարող է պահանջել ոչ իրավաչափ ճանաչել որևէ այլ կերպ իրեն սպառած սահմանադրական մարմնի գործողությունը կամ անգործությունը, եթե հայցվորն արդարացիորեն շահագրգռված է ակտը կամ գործողությունը կամ անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու մեջ, այսինքն՝ առկա է նմանատիպ իրավիճակում նմանատիպ միջամտող վարչական ակտ կրկին ընդունելու կամ գործողություն կրկին կատարելու վտանգ. հայցվորը մտադիր է պահանջել գույքային վնասի հատուցում կամ դա նպատակ է հետապնդում վերականգնելու հայցվորի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Արդյո՞ք այս գործիքակազմը բավարար է արդյունավետորեն պաշտպանելու դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտերից այն դեպքերում, երբ դրանցով խախտվում է սուբյեկտի իրավունքը: Թերևս սա միակ գործիքակազմն է, որը կարող է քիչ թե շատ ապահովել անձի արդար դատաքննության և արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքները, սակայն Օրենսգրքում օրենսդրական բարեփոխումներ այս մասով անհրաժեշտ են:

2.3. Վարչական մարմնի ֆիկտիվ ակտերի վիճարկումը

Նախորդ ենթակետում կատարված վերլուծության վրա հիմնվելով՝ կարելի է եզրահանգել, որ վարչական մարմինների դեպքում ևս անձինք ունեն արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հնարավորություններ ընդդեմ վարչական մարմինների դրական կամ բացասական ֆիկտիվ ակտերի դեմ:

¹ Ընդգծումը՝ Գևորգ Գյոզալյանի:
² Հատկանշական է, որ Վարչական դատարանը Հանրապետության նախագահի կողմից համապատասխան ակտ չստորագրելը ևս դիտում է անգործություն:
³ Օնիկ Գասպարյանն ընդդեմ Հանրապետության նախագահ Արմեն Սարգսյանի, վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի՝ Հանրապետության Նախագահի՝ իրավունքի ուժով ընդունված Հանրապետության Նախագահի՝ զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետ, գեներալ-գնդապետ Օնիկ Գասպարյանին պաշտոնից ազատելու վերաբերյալ իրամանագիրը, ինչը հաստատվել է 2021թ. մարտի 10-ի՝ վարչապետի՝ Օնիկ Գասպարյանին ՀՀ ԶՈՒ գլխավոր շտաբի պետի պաշտոնից իրավունքի ուժով ազատված համարելու մասին հայտարարությամբ, առոչինչ ճանաչելու պահանջի մասին:

Վերը բերված շինարարության թույլտվության օրինակում, երբ Ա սուբյեկտը դիմում է վարչական մարմնին՝ շինարարության թույլտվության դիմումով, և վարչական մարմինը վարչարարության իրականացման առավելագույն ժամկետում չի ընդունում համապատասխան վարչական ակտը, որի հետևանքով Ա սուբյեկտը, հիմնվելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի վրա, ձեռնամուխ է լինում իր պարսպի կառուցմանը, որով փակում է Բ սուբյեկտի լուսավորությունը, ապա Բ սուբյեկտը կարող է դիմել Վարչական դատարան ընդդեմ վարչական մարմնի (երրորդ անձ՝ Ա սուբյեկտի)՝ շինարարություն իրականացնելու իրավահարաբերության բացակայությունը ճանաչելու պահանջով:

Մյուս օրինակում, երբ Ա սուբյեկտը դիմում է վարչական մարմնին հողի ընդլայնում կատարելու պահանջով, և վարչական մարմինը սահմանված ժամկետում չի ընդունում համապատասխան վարչական ակտը, ապա Ա սուբյեկտը կարող է դիմել Վարչական դատարան ընդդեմ վարչական մարմնի՝ հողի ընդլայնման իրավահարաբերությունը ճանաչելու և բարենպաստ վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու պահանջով: Այս օրինակում ինչպես տեսնում ենք հայցադիմումը կներառի երկու հայցատեսակ, որը թույլատրելի է Օրենսգրքի 70-րդ հոդվածով: Սա պայմանավորված է նրանով, որ միայն իրավահարաբերության առկայությունը լիարժեքորեն չի կարող պաշտպանել անձի իրավունքը: Այս դեպքում անհրաժեշտ է նաև բարենպաստ վարչական ակտ, որով անձին կտրամադրվի համապատասխան հողատարածքը:

3. Եզրահանգում

Այսպիսով, արձանագրելով հանդերձ, որ ներկա օրենսդրական կարգավորումներում որոշակիորեն առկա են համապատասխան նորմեր, ըստ որոնց՝ անձինք կարող են իրավունքի ուժով ընդունված ֆիկտիվ ակտերը վիճարկել դատարանում, այդուհանդերձ, այդ վիճարկման կառուցակարգերն ու ընթացակարգերը դեռևս բավարար չեն լիարժեքորեն իրացնելու անձանց այդ իրավունքը: Այս տեսակետից անհրաժեշտ է նախ Օրենսգրքից վերացնել չորս տեսակի հայցատեսակները և հայցատեսակի ընտրությունը թողնել դատարանի վրա այնպես, ինչպես քաղաքացիական դատավարությունում է: Ավելի արդյունավետ կլիներ, երբ օրենսդիրը Օրենսգրքում նախատեսեր առանձին գլուխ՝ ֆիկտիվ ակտերի վիճարկման կարգը վերտառությամբ, որով կսահմանվեր հստակ ընթացակարգեր և կառուցակարգեր՝ ֆիկտիվ ակտերի վիճարկման համար (այնպես, ինչպես նախատեսված է ոչ ֆիկտիվ՝ նորմատիվ իրավական ակտերի համար (Օրենսգրքի 26-րդ գլուխ): Նշվածը հնարավորություն կտա անձանց լիարժեքորեն իրացնելու իրենց արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքնության իրավունքները: Ինչպիսիք էլ ավելի տեսանելի է դառնում, երբ վարչական դատավարություններում անձինք պարտավոր չեն հանդես գալ փաստաբանների միջոցով¹, ինչը բերում է նրան, որ բազմաթիվ դեպքերում վերադարձվում են անձանց կողմից ներկայացված հայցերը:

Ամփոփելով՝ պետք է նշել, որ Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածը պետք է բավարար երաշխիքներ տրամադրի անձանց ֆիկտիվ ակտերը վիճարկելու համար և չպետք է այդ հոդվածը իրավակիրառ պրակտիկայում մեկնաբանվի այնպես, որ անձը ստիպված լինի պահանջելու Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հետևանքներից մեկը կամ մի քանիսը: Նման սահմանափակ մեկնաբանությունը ոչ միայն չի ընկալվում Օրենսգրքի 71-րդ հոդվածի տրամաբանության լույսի ներքո, այլև ունակ չէ լիարժեքորեն պաշտպանելու անձի իրավունքը: Այս տեսակետից, ինչպես սահմանադրական մարմնի, այնպես էլ վարչական մարմինների դրական և բացասական բնույթի ֆիկտիվ ակտերի վիճարկման համար պետք է լինեն հստակ նախատեսված դատավարական ընթացակարգեր, որով անձինք կարող են հայցել իրենց խախտված իրավունքների պաշտպանություն: Ներկայումս թեև Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը թույլ

¹ Այս տեսակետից անգամ փաստաբաններն են դժվարությամբ կողմնորոշվում հայցատեսակների ընտրության հարցում, իրավաբանական գիտելիքներ չունեցող անձանց դեպքում այս պատկերը էլ ավելի սարսափելի կարող է լինել:

են տալիս այդ ակտերի վիճարկման հնարավորություն, սակայն անհրաժեշտ է այդ ընթացակարգերը այնքան պարզեցնել, որպեսզի իրավակիրառ պրակտիկայում բացառվեն երկիմաստություններն ու սահմանափակ մեկնաբանությունները:

Annotation: The subject of this article is the concept of fictitious acts of a positive or negative nature, adopted by silence (inaction), the possibility and procedure for challenging them in court. From this point of view, the question is whether the Armenian legislation has sufficient tools to guarantee effective judicial protection of persons and a fair trial in cases where fictitious acts are adopted that violate individual's rights.

The article proves that fictitious acts of the constitutional and administrative bodies are subject to judicial control in the Administrative Court of the Republic of Armenia and can be challenged mainly on the claim provided for in Article 69 of the Code of Administrative Procedure. However, the article also proves that part 3 of Article 69 of the RA Code of Administrative Procedure in many cases may not fully protect the violated right of a person.

The legislature should simplify the procedures and structures for challenging fictitious acts as much as possible. In particular, changes should be made in the administrative proceedings of the Republic of Armenia, according to which sections of claims should be eliminated and the issue should be left to be clarified by the court. Regarding fictitious acts, it is necessary to provide for a separate chapter in the RA Administrative Procedure Code, which will regulate the procedures for challenging these acts.

Аннотация: Предметом изучения настоящей статьи является понятие фиктивных актов положительного или отрицательного характера, принятых молчанием (бездействием), возможность, порядок их оспаривания в судебном порядке. С этой точки зрения речь идет о том, имеются ли в законодательстве Армении достаточные инструменты, чтобы гарантировать эффективную судебную защиту лиц и справедливое судебное разбирательство в тех случаях, когда принимаются фиктивные акты, которыми нарушаются права личности.

В статье обосновывается, что фиктивные акты конституционных и административных органов подлежат судебному контролю в административном суде РА и могут быть оспорены преимущественно по иску, предусмотренному статьей 69 Кодекса административного судопроизводства. Тем не менее, в статье обосновывается также, что ч. 3 ст. 69 Кодекса административного судопроизводства РА во многих случаях может в полной мере не защищать нарушенное право лица.

Законодательный орган должен максимально упростить процедуры и структуры оспаривания фиктивных актов. В частности, в административном судопроизводстве РА должны быть внесены изменения, согласно которым должны быть устранены разделы исков и должен быть поставлен вопрос, подлежащий выяснению суда. По части фиктивных актов необходимо предусмотреть в административно-процессуальном кодексе РА отдельную главу, в которой будут урегулированы процедуры оспаривания этих актов.

Հիմնաբաներ՝ վարչական իրավունքի ֆիկցիա, վարչական ակտ, անգործություն, վարչական լռություն, դրական բնույթի ֆիկտիվ ակտ, բացասական բնույթի ֆիկտիվ ակտ, ֆիկտիվ ակտի վիճարկում:

Keywords: fiction of administrative law, administrative act, inaction, administrative silence, the fictitious act of a positive nature, the fictitious act of a negative nature, challenging a fictitious act.

Ключевые слова: фикция административного права, административный акт, бездействие, административное молчание, фиктивный акт позитивного характера, фиктивный акт негативного характера, оспаривание фиктивного акта.

ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի գիտահետազոտական և ծրագրամեթոդական աշխատանքների կազմակերպման բաժնի ղեկավար, Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս

ISRAYELYAN GEVORG

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Unit of Organization of Scientific Research and Programmatic-methodological Activities of the Academy of Justice of Armenia, Lecturer at the Eurasia International University

ИСРАЕЛЯН ГЕВОРГ

кандидат юридических наук, доцент, руководитель отдела организации научно-исследовательских и программно-методических работ Академии юстиции Армении, преподаватель Международного университета Евразия

ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԸ ԵՎ ԱՊԱՅՈՒՑՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ ՊՈՒՆԿՈՒԹՅԱՄԲ ԶԲԱՂՎԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՎ***EVIDENCES AND CIRCUMSTANCES LIABLE TO SUBSTANTIATION IN PROSTITUTION CASES*****ДОКАЗАТЕЛЬСТВА И ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ПОДЛЕЖАЩИЕ ДОКАЗЫВАНИЮ, ПО ДЕЛАМ О ЗАНЯТИИ ПРОСТИТУЦИЕЙ***

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերի վարույթում ապացույցների հասկացությունը սահմանված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի (ընդունվել է 06.12.1985թ., ՀՍՍՀԳՍՏ 1985/23, այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 251-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Մասնավորապես. «Վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործի ապացույցներ են համարվում ցանկացած այն փաստական տվյալները, որոնց հիման վրա օրենքով սահմանված կարգով մարմինները (պաշտոնատար անձինք) հաստատում են վարչական իրավախախտման առկայությունը կամ բացակայությունը, տվյալ անձի մեղավորությունն այն կատարելու մեջ և գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ»:

Գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները հնարավոր է գնահատել որպես ապացույց, եթե դրանք բավարարում են վերաբերելիության և թույլատրելիության պահանջներին, այլ կերպ ասած՝ դրանք պետք է բովանդակեն տվյալներ վարչական իրավախախտման առկայության կամ բացակայության, տվյալ անձի մեղավորության և գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների մասին, ինչպես նաև համապատասխան փաստական տվյալները պետք է ստացվեն օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով և աղբյուրներից:

Վարչական մարմինը պոռնկությամբ զբաղվելու վերաբերյալ գործերի վարույթում որպես ապացույց գնահատում է գործում առկա բացատրությունները, ցուցմունքները, իրերը, ինչպես

* Հոդվածը ներկայացվել է 18.08.2021, գրախոսվել է 03.09.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 18.08.2021, was reviewed 03.09.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 18.08.2021, рецензирована 03.09.2021, принята в печать 24.12.2021.

նաև այն հանգամանքները, որոնք իր հայեցողությամբ պիտանի և անհրաժեշտ է համարում գործի փաստական հանգամանքների բացահայտման և գնահատման համար:

Կարևոր նշանակություն ունի ապացուցման պարտականության բաշխման հարցը: Օրենսգրքում ապացուցման բեռի բաշխման ընդհանուր կանոնի վերաբերյալ կարգավորումը բացակայում է: Առկա իրավակարգավորումները սահմանում են միայն առանձին խախտումների վերաբերյալ գործերով (չսահմանված ու չնախատեսված տեղերում և վայրերում աղբամուղներից, աղբահավաք խցերից, աղբարկղերից, աղբամաններից կամ աղբահավաք մեքենաներից, ինչպես նաև սահմանված կարգով կազմակերպված կամ նախատեսված փոխաբեռնման կայաններից կամ աղբավայրերից դուրս աղբ թափելը, տրանսպորտային միջոցների վրա լուսային և ձայնային՝ ներառյալ հատուկ սարքավորումներ տեղադրելու կանոնները խախտելու, իրական շահառուների վերաբերյալ տեղեկությունների բացահայտման կանոնները խախտելը, «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը խախտելը, ինչպես նաև այն դեպքերը, որոնց պարագայում ճանապարհային երթևեկության կանոնի խախտումն ամրագրվել է տեսանկարահանման կամ լուսանկարահանման միջոցով, Օրենսգրքով նախատեսված վարչական պատասխանատվությունը կրում է տրանսպորտային միջոցի սեփականատերը (լիզինգի իրավունքի պետական գրանցման դեպքում՝ լիզինգառուն) (իրավաբանական անձի կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ դեպքում՝ համապատասխանաբար իրավաբանական անձի ղեկավարը կամ անհատ ձեռնարկատերը) կամ «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» օրենքով նախատեսված՝ տրանսպորտային միջոցի շահագործող հանդիսացող անձը, եթե չեն ապացուցում, որ խախտումը կատարել է այլ անձ) ապացուցման բեռի առանձնահատկությունները:

Կարծում ենք, որ պոռնկությամբ զբաղվելու վերաբերյալ գործերով ապացուցման բեռը պետք է բաշխվի «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի կարգավորումներին համապատասխան: Մասնավորապես՝ այդ օրենքի 43-րդ հոդվածը վարչական վարույթում ապացուցման պարտականության բաշխում է կատարում՝ ելնելով վարույթի արդյունքում ընդունվելիք վարչական ակտի հասցեատիրոջ համար գալիք փաստական հետևանքների բնույթից: Ըստ այդմ՝ անձի և վարչական մարմնի փոխհարաբերություններում ապացուցման պարտականությունը կրում է.

1) անձը՝ իր համար բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում,

2) վարչական մարմինը՝ անձի համար ոչ բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում:

Ապացույցների օրենսդրական հասկացությունից բխում է, որ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով ապացուցման ենթակա հանգամանքներն են.

1. Դեպքի առկայությունը: Ապացուցման հիմնական հարցը վարչական իրավախախտման առկայության պարզումն է: Առաջնահերթ պետք է պարզել, թե կատարվել է արդյոք վարչական պատասխանատվություն սահմանող ակտերով նախատեսված արարք:

Օրենսգրքի՝ պոռնկության համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդված 179¹-ի 1-ին մասի դիսպոզիցիան պարզ է՝ բովանդակում է միայն իրավախախտման անվանումը, ինչի արդյունքում մասնագիտական գրականության մեջ պոռնկությամբ զբաղվելու հատկանիշների բացահայտման և իրավակիրառ գործունեության մեջ այդ իրավախախտման առկայության ապացուցման հարցում միասնական մոտեցում չի ցուցաբերվում: Նշված խնդրի լուծման նպատակով, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն նախատեսել պոռնկությամբ զբաղվելու հետևյալ սահմանումը. «Պոռնկությամբ զբաղվելը՝ նույն կամ հակառակ սեռի ներկայացուցիչներին պարբերաբար, անկանոն, կամավոր սեռական բնույթի ծառայություններ մատուցելը (այդ թվում՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և հեռահաղորդակցության միջոցներով)՝ նախապես պայմա-

նավորված նյութական բնույթի վարձատրություն ստանալու նպատակով...»: Նշվածի տրամաբանությունից ելնելով՝ քննարկվող իրավախախտման առկայությունը փաստելու համար անհրաժեշտ է պարզել արարքի՝ ստորև թվարկված հատկանիշների առկայությունը.

1) Սեքսուալ բնույթի ծառայություններ մատուցելը.

Սեքսուալ բնույթի ծառայությունները նպատակաուղղված են հաճախորդի սեռական ցանկության գրգռմանը, բավարարմանը: Դրանք կարող են դրսևորվել ինչպես սեռական հարաբերության մեջ մտնելով, այնպես էլ սեռական բնույթի այլ գործողություններ (կունիլինգուս, անիլինգուս, այլասերված մերսում և այլն) կատարելով¹: Բացի այդ, կարծում ենք, որ սեքսուալ բնույթի գործողությունները միշտ չէ, որ ենթադրում են ֆիզիկական շփում: Այսպես՝

ա) մարմնավաճառի կողմից այլասերված կեցվածքի ընդունումը կարող է հաճախորդի սեռական ցանկությունը գրգռել, բավարարել ինչպես պասիվ (հաճախորդը միայն նայում է), այնպես էլ ակտիվ ձևով (հաճախորդը նայելով զբաղվում է ձեռնաշարժությամբ),

բ) սեքսուալ բնույթի ծառայությունները կարող են մատուցվել նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և հեռահաղորդակցության միջոցներով. տարբեր սոցիալական ցանցերի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ պոռնկությամբ զբաղվող բազմաթիվ անձինք ծառայություններ են մատուցում վիրտուալ տարբերակով, տեսազանգի կամ ձայնային հաղորդագրությունների միջոցով, մարմնի ինտիմ հատվածների լուսանկարների փոխանցմամբ և այլ ձևերով:

2) Պոռնկությամբ զբաղվելու պարբերականությունը.

Պոռնկությամբ զբաղվելու մասին կարող է խոսք լինել միայն այն դեպքերում, երբ դիտարկվում է նման գործունեության պարբերականությունը: Անձը պոռնկությամբ զբաղվում է որպես արհեստ: Եթե անձը, չունենալով պոռնկությամբ պարբերաբար զբաղվելու նպատակ, վարձատրության դիմաց մեկ անգամ այլ անձի հետ կատարում է սեքսուալ բնույթի գործողություն, ապա դա չի կարող համարվել պոռնկությամբ զբաղվել, քանի որ «զբաղվել» բառը ենթադրում է գործունեության տևողականություն և պարբերականություն (երեք կամ ավելի անգամ): Միայն այդ դեպքում կարելի է խոսել գործունեության տվյալ տեսակի մեջ անձի մասնագիտացման մասին²: Ընդ որում, սեքսուալ բնույթի ծառայությունները մատուցվում են տարբեր անձանց. այլ կերպ ասած՝ պոռնկությամբ զբաղվելն ենթադրում է անկանոն սեռական կապերի հաստատում:

2. Արարք կատարողը: Վարույթի ընթացքում պետք է պարզել նաև իրավախախտման սուբյեկտը: Մասնագիտական գրականության մեջ և իրավակիրառ պրակտիկայում միասնական տեսակետ չի ձևավորվել պոռնկությամբ զբաղվելու սուբյեկտի վերաբերյալ: Հաճախ բարձրաձայնվում է այն կարծիքը, թե պոռնկությամբ զբաղվում են միայն կանայք³: Իրականում պոռնկությամբ զբաղվում են նաև արական սեռի ներկայացուցիչներ (Հայաստանում մեծ մասամբ տրանսֆեստիտները, տրանսսեքսուալները): Ինչպես վերը նշվեց, պոռնկությամբ զբաղվելու՝ մեր կողմից առաջարկվող օրենսդրական հասկացության մեջ քննարկվող իրավախախտման սուբյեկտ են դիտարկվում ինչպես կանայք, այնպես էլ՝ տղամարդիկ: Բնականաբար, սուբյեկտ լինելու համար համապատասխան անձը պետք է լինի մեղսունակ, և նրա տասնվեց տարին լրացած լինի մինչև զանցանք կատարելու պահը:

¹ Ընդ որում, սեքսուալ բնույթի ծառայությունները պետք է մատուցվեն կամավոր կերպով: Մարմնավաճառի կամքին հակառակ վերջինիս կամ այլ անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կամ մարմնավաճառի անօգնական վիճակն օգտագործելով նրա հետ սեռական հարաբերություն ունենալու կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելու դեպքում պատասխանատվություն կառաջանա ՀՀ քրեական օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան:

² Տե՛ս Մարկոսյան Մ., Էրոտիկ մերսու՛մ, թե՛ քողարկված պոռնկություն //Քննիչ, N 4 /2016, էջ 71:

³ Տե՛ս օրինակ՝ Криминология: Учебник для вузов /под ред. проф. В.Д. Малкова – 2 - е изд., перераб. и доп. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006, էջ 512:

Պետք է նշել, որ պոռնկությամբ զբաղվելու համար պատասխանատվության կարող է կանչվել միայն սեռական բնույթի ծառայություն մատուցող անձը, իսկ նրա ծառայություններից օգտվողը վարույթին կարող է մասնակցել միայն որպես վկա:

3. Մեղավորությունն արարքը կատարելու համար: Պարզելով իրավախախտման դեպքը և այն կատարող անձին՝ վարույթ իրականացնող սուբյեկտը պետք է որոշի անձի մեղավորությունը տվյալ իրավախախտման կատարման մեջ: Դրա համար, գործի հանգամանքների գնահատման հիման վրա, անհրաժեշտ է պարզել անձի արարքում առկա՞ է եղել արդյոք մեղք, թե՛ ոչ:

Սուբյեկտիվ կողմից պոռնկությամբ զբաղվելը դրսևորվում է ուղղակի դիտավորությամբ. անձը գիտակցում է իր գործողությունների՝ հանրության համար վնասակար բնույթը և ցանկանում է դրանք կատարել: Որպես սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ դիտարկում ենք նպատակը, այն է՝ անձը սեռական բնույթի ծառայություններ է մատուցում վարձատրություն ստանալու նպատակով: Ուստի վարույթի ընթացքում պետք է բացահայտվի նաև խախտման նպատակը: Նյութական վարձատրությունը կարող է լինել տարբեր ձևերի՝ գումար, զարդեր, սննդամթերք և այլն: Այն կարող է լինել եկամտի և՛ որպես հիմնական, և՛ որպես լրացուցիչ աղբյուր:

Պետք է նկատի ունենալ, որ, ի տարբերություն սեռական հարաբերությունների ոլորտում թեթևամիտ կամ անբարոյական վարքագծի, մարմնավաճառությունը բնութագրվում է նաև այնպիսի հատկանիշով, ինչպիսին է սեքսուալ բնույթի ծառայությունների դիմաց վճարման նախնական համաձայնությունը: Այլ կերպ ասած, այն անձը, որը հաճախ փոխում է սեռական զուգընկերներին, նրանցից ստանում է նվերներ, նրանց հետ անցկացնում է իր ազատ ժամանակը, մարմնավաճառ չէ: Սեռական կապերի մեջ անկանոն, պարբերաբար, կամավոր մտնելը, ինչպես նաև սեռական բնույթի ծառայություններ մատուցելու համար վճարի նախնական պայմանավորվածությունը պոռնկությամբ զբաղվելու հատկանիշներ են¹: Մեր կարծիքով, նախնական պայմանավորվածություն նշանակում է մինչև սեքսուալ բնույթի ծառայություն մատուցելը համաձայնության գալ վճարի ձևի ու չափի մասին: Արարքի որակման համար մարմնավաճառի կողմից վճարը ստանալու պահը (մինչև ծառայություն մատուցելը կամ դրանից հետո) և վճարի չափն իրավաբանական նշանակություն չունեն:

4. Պատասխանատվությունը ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքները: Ապացուցման առարկայի բաղկացուցիչներից են նաև կատարված արարքի համար վարչական պատասխանատվությունը ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքները:

Օրենսգրքի 33-րդ և 34-րդ հոդվածներում սահմանված մեղմացնող և ծանրացնող ոչ բոլոր հանգամանքներն են կիրառելի պոռնկությամբ զբաղվելու համար պատասխանատվությունն իրագործելիս: Մեր կարծիքով, որպես մեղմացնող հանգամանք կարող են դիտարկվել.

1. մեղավորի անկեղծ գղջումը, որի պարագայում իրավախախտն իր վարքագծով ապացուցում է կատարվածի համար գղջալը՝ կամովին ներկայանում է վարույթ իրականացնող մարմին, ակտիվորեն աջակցում է գործի հանգամանքների բացահայտմանը և այլն,

2. իրավախախտման վնասակար հետևանքները մեղավորի կողմից կանխելը, պատճառած վնասը կամավոր հատուցելը կամ վերացնելը, օրինակ, մարմնավաճառը պահանջում է հաճախորդին օգտագործել պահպանակ, ինչով կանխում է իր մոտ առկա սնկային հիվանդության փոխանցումը նրան, կամ մարմնավաճառը հատուցում է իր կողմից հաճախորդին փոխանցված այն սեռավարակի բուժման ծախսերը, որի առկայության մասին մինչ սեռական ծառայություն մատուցելը չի իմացել,

3. իրավախախտում կատարելը անձնական կամ ընտանեկան ծանր հանգամանքների զուգահեռությամբ (իրավախախտի կամ նրա մերձավորների ծանր հիվանդությունը և այլն),

¹ Տե՛ս Шалагин А.Е. Проституция как социально-негативное явление и ее общественная опасность //Актуальные проблемы экономики и права. 2012, № 1, էջ 295:

4. իրավախախտում կատարելն անչափահասի կողմից, այսինքն՝ մինչև պոռնկությամբ զբաղվելու պահը պետք է լրացած լինի անձի տասնվեց տարին, սակայն լրացած չլինի տասնութ տարին՝ անկախ տույժ նշանակելու ժամանակից,

5. իրավախախտում կատարելը հղի կնոջ կամ մինչև մեկ տարեկան երեխա ունեցող կնոջ կողմից:

Օրենսգրքի հոդված 33-ի 2-րդ մասը սահմանում է, որ օրենսդրությամբ կարող են նախատեսվել նաև վարչական իրավախախտման համար պատասխանատվությունը մեղմացնող այլ հանգամանքներ: Բացի այդ, պոռնկությամբ զբաղվելու վերաբերյալ գործի վարույթ իրականացնող մարմինը որպես մեղմացուցիչ կարող է դիտել նաև օրենքով չնախատեսված հանգամանքներ, ինչպես օրինակ՝ անձի հաշմանդամությունը:

Որպես ծանրացնող հանգամանք կարող են դիտարկվել.

1. իրավախախտում կատարելը նախկինում հանցագործություն կատարած անձի կողմից, այսինքն՝ պոռնկությամբ զբաղվում է անցյալում կատարված հանցանքի համար դատվածություն ունեցող անձը,

2. անչափահասին իրավախախտման մեջ ներգրավելը, այսինքն՝ պոռնկությամբ զբաղվելուն ընդգրկվում է տասնութ տարեկան չդարձած անձ, ընդ որում՝ պետք է բացակայեն Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 261-րդ և 262-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշները,

3. իրավախախտումը խմբի՝ տասնվեց տարին լրացած երկու կամ ավելի ֆիզիկական մեղսունակ անձանց կողմից կատարվելը, ընդ որում՝ կարծում ենք, որ խումբը առկա կլինի, եթե երկու կամ ավելի անձինք վճարի դիմաց մատուցեն սեռական բնույթի ծառայություններ:

Այսպիսով, պոռնկությամբ զբաղվելու վերաբերյալ գործերով որպես ապացույցներ պետք է դիտարկվեն այն փաստական տվյալները, որոնց հիման վրա համապատասխան վարչական մարմինը հաստատում է վարչական իրավախախտման առկայությունը կամ բացակայությունը, տվյալ անձի մեղավորությունն այն կատարելու մեջ և գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ: Նշված գործերով՝ մեր կողմից ներկայացված առաջարկությունների տրամաբանությամբ, որպես ապացուցման ենթակա հանգամանքներ՝ պետք է պարզվեն դեպքի առկայությունը, կատարողի՝ օրենքով սահմանված տարիքի հասած լինելը և մեղսունակությունը, մեղքի և նպատակի առկայությունը, սեռական ծառայությունների դիմաց վճարման նախնական համաձայնությունը, վարչական պատասխանատվությունը ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքները:

Annotation: The article is devoted to proofs and circle of evidence in prostitution cases in the Republic of Armenia. It is determined the specifics of the circumstances be proved in cases of engaging in prostitution on the basis of the legislative changes proposed by the author.

Аннотация: Статья посвящена проблемам доказательств и предмета доказывания по делам о занятии проституцией в Республике Армения. Определяется специфика обстоятельств, подлежащих доказыванию по делам о занятии проституцией на основе законодательных изменений, предлагаемых автором.

Հիմնարարներ՝ պոռնկությամբ զբաղվելը, վարչական իրավախախտում, ապացույցներ, ապացուցման ենթակա հանգամանքներ:

Keywords: prostitution, administrative offence, evidences, facts to prove.

Ключевые слова: проституция; административное правонарушение; доказательства; обстоятельства, подлежащие доказыванию.

ՌՈՒԲՑՈՎԱ ՄԱՅԱ

ՌԴ դատախազության համալսարանի ԳՀԻ արդարադատության խորհրդական, ավագ գիտաշխատող

RUBTSOVA MAYA

Adviser of Justice of the University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation Scientific Research Institute, Senior Researcher

РУБЦОВА МАЙЯ

Советник юстиции НИИ Университета прокуратуры РФ, старший научный сотрудник

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱՆՏԱՌԻ ԱՊՕՐԻՆԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ. ԴԱՏԱԽԱՋԱԿԱՆ-ՎԵՐԱՀՍԿՈՂԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏ*

THE PROBLEM OF ILLEGAL EXPORT OF TIMBER FROM THE RUSSIAN FEDERATION: PROSECUTOR-SUPERVISORY ASPECT*

ПРОБЛЕМА НЕЗАКОННОГО ВЫВОЗА ЛЕСА ИЗ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ПРОКУРОРСКО-НАДЗОРНЫЙ АСПЕКТ*

Проблемы сохранения и использования лесов становятся все более сложными. За многовековую историю России в стране накоплен богатый опыт и выработаны самобытные подходы к управлению лесами в условиях различных форм собственности на леса при различных формах социально-экономических отношений. Вместе с тем, в новых социально-экономических условиях, а также в связи с увеличением рисков природных и техногенных катастроф, существующие подходы к лесоуправлению требуют изменения¹.

В настоящее время на ситуацию в лесном комплексе России, который является природным достоянием страны, имеющим также глобальное экологическое значение, так как в Российской Федерации расположена пятая часть всех лесов планеты, обратил особое внимание Президент России Владимир Путин. По словам главы государства, на рубеже веков отечественное лесное хозяйство фактически оказалось в упадке: в 1990-х годах доля России в мировой торговле лесной продукцией сократилась с 18% до 2% в виду того, что «повсеместной практикой стали так называемые серые схемы выделения лесных участков, ну и вообще, жульничество процветало так, как никогда, расхищение просто зашкаливало, процветали хищнические, нелегальные вырубки». Со стороны государства предпринимались попытки навести порядок, к примеру, в 2006 году была проведена коренная реформа в этой сфере, введен в действие новый Лесной кодекс, в рамках которого полномочия по распоряжению лесными ресурсами были закреплены за регионами РФ, права на их использование стали распределяться на аукционах, а обязанности по за-

* Հոդվածը ներկայացվել է 05.05.2021, գրախոսվել է 26.05.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 05.05.2021, was reviewed 26.05.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 05.05.2021, рецензирована 26.05.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ Распоряжение Правительства РФ от 26.09.2013 № 1724-р «Об утверждении Основ государственной политики в области использования, охраны, защиты и воспроизводства лесов в Российской Федерации на период до 2030 года».

щите и воспроизводству лесов были возложены на арендаторов лесных участков¹. Большой спрос на древесину на внешнем рынке является одним из факторов, способствующих широкой распространенности незаконных рубок, оборота, экспорта незаконно заготовленной древесины. Такая древесина реализуется по низким ценам, что обусловлено меньшими затратами на ее добычу по сравнению с легальным сектором лесозаготовок. При этом фиксируются отрицательные показатели выявления лиц, совершивших преступление в сфере лесопользования. В основном это криминальные деяния, связанные с незаконным завладением природными ресурсами. Это такие составы преступлений, как «незаконная охота», «незаконная рубка лесных насаждений», «уничтожение или повреждение лесных насаждений». При этом лесное браконьерство среди зарегистрированных преступлений занимает первое место. Но в целом в общей структуре экологической преступности большой удельный вес занимают преступления, связанные с незаконной рубкой лесных насаждений. Эти составы преступлений относятся к компетенции органов внутренних дел, тем не менее Следственный комитет России расследует уголовные дела в отношении должностных лиц различного уровня, которые совершают подобные противоправные деяния. Их действия наряду с вышеуказанными составами преступлений зачастую квалифицируются по другим статьям Уголовного кодекса Российской Федерации, в том числе как должностные и коррупционные преступления. Среди зарегистрированных преступлений в сфере экологии незаконная вырубка лесных насаждений – лесное браконьерство – занимает первое место. Такая работа выполняется СК России в тесном взаимодействии с оперативными подразделениями МВД России, прокуратурой и контролирующими органами². В России основной ущерб наносят нерациональные вырубки и пожары, на которые приходится 3,3% и 4,8% из 10% ожидаемого снижения ценности лесов страны через 30 лет. Экстенсивный характер лесозаготовок, нелегальные и сплошные вырубки, низкий контроль за лесовосстановлением — все это разрушает средообразующую ценность лесов. Площадь лесных пожаров стремительно растет в последние годы. На юге Сибири и Дальнего Востока период повторяемости пожаров менее 25 лет; в соседнем Китае — более 400 лет. Для восстановления бореальных лесов требуется до 80 лет, что неосуществимо при увеличении охваченных пожарами территорий³. Уровень криминализации в сфере заготовок и экспорта леса весьма высок. Латентность экспорта незаконно заготовленной древесины по разным оценкам достигает до 70–90% всего экспорта этих товаров⁴. Незаконные вырубки и экспорт леса сопровождаются совершением ряда различных правонарушений в сфере экономики. Органами прокуратуры особое внимание уделялось вопросам законности оборота лесоматериалов, защиты лесов от пожаров, что послужило основанием считать данное направление надзора одним из приоритетных.

В соответствии с указанием Генпрокуратуры РФ от 11.05.2011 № 127/7 «Об усилении прокурорского надзора за исполнением законодательства в сфере охраны лесов от пожаров» прокуратуры должны обеспечить действенный прокурорский надзор за исполнением законодательства в сфере охраны лесов от пожаров федеральными органами, органами государственной власти, местного самоуправления, лесопользователями; усилить надзор за исполнением законодательства в сфере охраны лесов от пожаров дирекциями (администрациями) особо охраняемых при-

¹ https://tass.ru/ekonomika/9587685?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop (дата обращ.: 01.10.2020).

² <https://rg.ru/2020/09/27/aleksandr-bastrykin-ugolovniki-i-vziatochniki-otvechait-po-zakonu.html> (Дата обращения: 07.10.2020).

³ https://www.kommersant.ru/doc/4449947?from=doc_vrez (дата обращения: 01.10.2020).

⁴ <http://mkkprf.ru/12942-rossiya-dolzhna-ostavatsya-mirovoy-lesnoy-derzhavoy.html> (дата обращ.: 18.04.2016).

родных территорий федерального значения; незамедлительно средствами прокурорского реагирования пресекать незаконные действия (бездействие) должностных лиц органов власти, местного самоуправления. При проверках исполнения лесного законодательства сосредоточить усилия на вопросах охраны лесов от пожаров, незаконного использования лесных ресурсов и земель лесного фонда. В обязательном порядке проверять соблюдение требований закона, обязывающих проводить инвентаризацию лесов, постановку земель лесного фонда на кадастровый учет, мероприятия по лесовосстановлению, а также достоверность представляемой органами власти статистической отчетности. Решительно пресекать факты незаконного распоряжения лесами (п.3.16)¹. Таким образом, в настоящее время налажен механизм прокурорского надзора за исполнением законодательства в сфере охраны лесов от пожаров, в рамках которого в целях предотвращения и пресечения правонарушений прокурорами активно используются предоставленные полномочия, а практика надзора анализируется и совершенствуется с учетом государственных задач, экологической ситуации и изменений законодательства. При этом значительное количество нарушений законов выявляется при: неисполнении органами местного самоуправления полномочий по обеспечению готовности к пожароопасному периоду населенных пунктов, подверженных угрозе лесных пожаров (непринятие мер по приведению противопожарных разрывов нормативным требованиям, отсутствие необходимого количества источников наружного противопожарного водоснабжения и др.); неисполнении уполномоченными органами, хозяйствующими субъектами обязанности по исполнению нормативных требований в части проведения мероприятий по профилактике и тушению лесных пожаров; захламлении хозяйствующими субъектами лесных участков порубочными остатками, отходами производства и потребления; непринятии лесопользователями мер к разработке проектов освоения лесов и др.². В целях обеспечения надлежащей организации органами прокуратуры Российской Федерации надзора за исполнением правоохранительными органами законов в части предупреждения, выявления, раскрытия и расследования преступлений в рассматриваемой сфере издано указание Генпрокуратуры России от 09.06.2014 № 307/36 «Об усилении прокурорского надзора за исполнением законов при предупреждении, выявлении, раскрытии и расследовании преступлений в сфере лесопользования», которым необходимо обеспечить эффективный и действенный надзор за исполнением законов правоохранительными органами в части предупреждения, выявления, раскрытия и расследования преступлений в сфере лесопользования (п.1.1.).

Органами прокуратуры на постоянной основе осуществляется надзор за исполнением законодательства о лесопользовании. Только с начала 2020 года прокуроры пресекли свыше 28 тыс. нарушений лесного законодательства. Почти 700 уголовных дел возбуждено по итогам масштабных прокурорских проверок в сфере охраны лесов, проведенных по поручению Генпрокурора Российской Федерации Игоря Краснова. К административной и дисциплинарной ответственности привлечено 6,5 тыс. лиц. Для устранения нарушений внесли 7,8 тыс. представлений на незаконные правовые акты, принесли более 1 тыс. протестов, направили в суды 2 тыс. исков и заявлений. Прокуроры выявляли незаконные рубки леса под видом санитарно-оздоровительных и лесовосстановительных мероприятий, пресекали нелегальный оборот древесины и ее вывоз за границу по фальшивым документам. Также принятые меры поспособствовали повышению

¹ Приказ Генпрокуратуры России от 01.04.2014 № 165 «Об организации прокурорского надзора за исполнением законов об охране окружающей среды и природопользовании».

² http://www.prockomi.ru/explain/prokuror-razyasnyaet.php?ELEMENT_ID=8969 (Дата обращения: 01.10.2020).

оперативности тушения лесных пожаров по сравнению с показателями аналогичного периода прошлого года. С учетом актуальности вопросов декриминализации лесной отрасли Генеральная прокуратура Российской Федерации поручила прокурорам субъектов принять дополнительные меры по активизации надзора на данном направлении¹. В ходе прокурорских проверок выявляются факты незаконного перемещения лесоматериалов (в том числе сопряженные с недостоверным декларированием, необоснованным получением льгот по уплате таможенных платежей), неполноты таможенного контроля, занижения таможенной стоимости лесоматериалов, установлены нарушения порядка выдачи фитосанитарных сертификатов на экспортируемые лесоматериалы. Вместе с тем, сохраняется актуальность проблемы незаконного вывоза древесины. Меры по противодействию данному явлению явно недостаточны. При этом зачастую без должного внимания таможенных органов остаются факты недостоверного декларирования, невозвращения валютной выручки за поставленные лесоматериалы и другие нарушения закона. Крайне неудовлетворительным является состояние раскрытия и расследования уголовных дел, возбужденных по фактам незаконных рубок и уничтожения лесных насаждений. Большинство из них приостанавливается в связи с неустановлением виновных лиц, а впоследствии прекращается за истечением срока давности. До суда доходит только треть дел по порубкам и не более 5 % по уничтожению леса огнем. Требуется совершенствования работа по возмещению ущерба, причиненного преступлениями. За полтора года он превысил 27 млрд. руб., а обеспечено к взысканию лишь 650 млн. руб. (2,4%). В лесной отрасли существуют системные проблемы, которые препятствуют повышению эффективности использования, охраны, защиты и воспроизводства лесов, улучшению их качества и продуктивности, сохранению экологических функций лесных насаждений и биологического разнообразия. Практика надзорной деятельности свидетельствуют о том, что в большинстве регионов органами исполнительной власти не обеспечена актуальность и достоверность информации о количественном и качественном составе и состоянии лесов. Несмотря на положительную динамику осуществления государственного кадастрового учета границ лесничеств, в отдельных регионах отмечаются низкие темпы данной работы. Наряду с этим не всеми органами государственной власти субъектов Российской Федерации обеспечены своевременная и качественная разработка и утверждение документов лесного планирования. Значительный ущерб лесному хозяйству причиняется незаконными рубками. При этом достоверная информация об объемах незаконно заготовленной древесины отсутствует. К примеру, решениями судов по искам прокуратуры Архангельской области расторгнуты договоры аренды лесных участков, заключенные региональным правительством с хозяйствующими субъектами по сниженным ставкам арендной платы под видом реализации соглашений о взаимодействии, предусматривающих льготный порядок осуществления лесозаготовок. В областной бюджет возвращено 20,8 млн. рублей. Отдельное внимание прокуроры уделяют обеспечению законности при реализации приоритетных инвестиционных проектов в области освоения лесов. Проведенными проверками вскрыты случаи отставания инвесторов от квартальных графиков реализации проектов, неполное исполнение ими принятых на себя обязательств при отсутствии должного контроля со стороны заинтересованных органов (республики Карелия, Коми, Красноярский, Хабаровский края, Амурская, Вологодская, Калужская, Кировская, Смоленская, Рязанская области). К примеру, по материалам проверки Генеральной прокуратуры Российской Федерации и Амурской бассейновой природоохранной прокуратуры возбуждено и расследуется уголовное дело в отношении бывшего первого заместителя Председателя Правительства Хабаровского края, при попустительстве которого допу-

¹ <https://tass.ru/obschestvo/9294249> (дата обращения: 01.10.2020).

щено незаконное использование ООО «АзияЛес» лесных ресурсов, выделенных для реализации приоритетного инвестиционного проекта, в результате чего государству причинен ущерб в размере более 9 млрд. рублей. Несмотря на принимаемые меры по противодействию контрабандному вывозу древесины транспортными прокурорами выявляются нарушения в деятельности таможенных органов по контролю за экспортом леса и лесоматериалов. Качество процессуальных проверок по-прежнему не в полной мере отвечает предъявляемым требованиям. В частности, почти каждое третье постановление об отказе в возбуждении уголовного дела, вынесенное органами дознания, отменено прокурорами. По итогам совещания при Генеральном прокуроре Российской Федерации была разработана «дорожная карта» мероприятий, направленных на укрепление законности в сфере лесопользования и устранении выявленных прокурорами нарушений¹. По мнению специалистов, России нужны новые жесткие правила лесопользования. Уход за лесом должен быть эффективным капиталовложением. Необходимо наладить систему устойчивого управления лесами. В 2019 году было заготовлено 219 млн куб. м леса, из них на экспорт пошло 15,9 млн. Пока запрет на вывоз кругляка не вступил в силу, нелегальный вывоз продолжается – в первом полугодии 2020 года выявлено около 7 тыс. случаев незаконной рубки общим объемом свыше 0,5 млн куб. м кубометров, а ущерб бюджету оценен в 3,9 млрд руб. Госдумой принят в первом чтении законопроект о единой государственной информационной системе учета древесины и сделок с ней (ЛесЕГАИС). Создание системы прослеживаемости в лесной отрасли, возможно, поможет покончить с незаконными рубками леса. Предполагается весь оборот древесины сопровождать электронной документацией². С 1 января 2022 года будет введен полный запрет вывоза из России необработанных или грубо, только для вида обработанных лесоматериалов хвойных и ценных лиственных пород. Органам прокуратуры предстоит осуществлять надзор в условиях жесткого заслона бесконтрольному вывозу необработанной древесины, кардинально новых подходах в борьбе с незаконной вырубкой. Данная тема еще актуальна и тем, что, необходимо государственное централизованное управление лесами, оно обеспечивает сохранение их экологического и ресурсного потенциала, разумное сочетание федеральных, республиканских и местных интересов, независимо от форм собственности на природные ресурсы. Лесным кодексом Российской Федерации устанавливаются параметры и пределы действия административного законодательства, законодательства о животном мире, земельного законодательства и тому подобное. Все это достаточно важно, так как в условиях рыночной экономики целесообразно и необходимо отграничить различные виды отношений – лесные и имущественные друг от друга, обеспечить их законодательное регулирование в интересах рационального лесопользования, обеспечения прав и свобод человека, обеспечения экологических требований. В связи с переходом страны на новые формы экономических (рыночных) отношений кардинальным образом изменилась нормативно – правовая база регулирования лесных отношений. Изменилась система государственного управления лесами, организация охраны лесов от самовольных порубок и пожаров, защита лесов от вредителей и болезней. При новых механизмах управления и контроля за лесами, в период реформирования системы лесоустройства, где будут четко разграничены полномочия федеральных, региональных и местных властей. Также предполагается появление нового правового института административного обследования лесных участков, введение должности главного федерального государственного лесного инспектора по субъекту Федерации. Планируется запустить федеральную информационную систему лесного комплекса. В

¹ <https://genproc.gov.ru/smi/news/genproc/news-1701316/> (Дата обращения: 07.10.2020).

² https://yandex.ru/turbo/ng.ru/s/economics/2020-12-17/1_8043_wood.html (Дата обращения: 01.03.2021).

единой системе должен производиться учет древесины и сделок с ней. Это позволит ликвидировать лазейки и серые схемы. Предлагается ввести институт административного обследования лесных участков, где широко использовать для этих целей дистанционные методы зондирования и беспилотники. Также ввести правовой институт административного обследования лесных участков. При этом должны широко применяться передовые, современные дистанционные методы зондирования, беспилотные летательные аппараты и другие возможности.

Ամփոփազիր՝ Հոդվածում քննարկվում են Ռուսաստանի Դաշնությունից անտառի ապօրինի արտահանման, անտառների պահպանության և օգտագործման, անտառօգտագործման ոլորտում օրենքների կատարման դատախազական հսկողության իրավական բնույթի, անտառանյութի շրջանառության օրինականության, ինչպես նաև օրենքի խախտումների հայտնաբերման և դատախազական արձագանքման միջոցների ձեռնարկման հարցերը:

Abstract: The article deals with the issues of illegal export of forest from the Russian Federation, the problems of conservation and use of forests, the legal nature of the Prosecutor's supervision over execution of laws in the sphere of forest management, the legality of timber trafficking, and identifying violations of the law and measures of prosecutorial response.

Հիմնաբառեր՝ անտառի ապօրինի արտահանում, դատախազական հսկողություն, անտառօգտագործման օրինականություն, օրենսդրություն, իրավական խնդիրներ, օրենքի խախտումներ, դատախազական արձագանքման միջոցներ:

Keywords: illegal export of forest, prosecutor's supervision, the legality of forest use, legislation, legal problems, violations of the law, measures of prosecutor's response.

Ключевые слова: незаконный вывоз леса, прокурорский надзор, законность лесопользования, законодательство, правовые проблемы, нарушения закона, меры прокурорского реагирования.

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ / CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY / УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ

ԵԴԻԳԱՐՅԱՆ ԼԻԱՆԱ

*Երևանի պետական համալսարանի քրեական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական*

EDIGARYAN LIANA

*Post-graduate student of the Yerevan State University Department of Criminal Law,
Assistant of Judge of the RA Criminal Court of Appeal*

ЕДИГАРЯН ЛИАНА

аспирант кафедры уголовного права Ереванского государственного университета, помощник судьи Апелляционного уголовного суда РА

**ՊԱՏԺ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԻԺ
ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՀԻՄՔ***

PROVIDING THE PURPOSES OF THE PUNISHMENT AS A GROUND FOR NOT APPLYING THE CONDITIONAL PUNISHMENT*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЦЕЛЕЙ НАКАЗАНИЯ КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ УСЛОВНОГО НЕПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ*

Պատիժ նշանակելը քրեական գործերով արդարադատության իրականացման կարևոր և պատասխանատու տարրերից է: Ուստի, օրենսդրի կողմից մեծապես կարևորվում է յուրաքանչյուր դեպքում անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս քրեաիրավական նորմերով ամրագրված սկզբունքների, հատկապես՝ արդարության և պատասխանատվության անհատականացման, պահպանումը: ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 70-րդ հոդվածով նախատեսված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտն այդ սկզբունքների իրագործումն ապահովելու համար կարևոր և գործուն միջոց է: Նշված հոդվածի համաձայն՝ եթե դատարանը, կալանքի, ազատագրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակելով, հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի ուղղումը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին:

Վերոգրյալից հետևում է, որ քննարկվող ինստիտուտի կիրառման հիմքն է առանց պատիժ կրելու դատապարտյալի ուղղվելու հնարավորության մասին դատարանի հետևությունը, իսկ պայմանը՝ կալանքի, ազատագրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակված լինելու հանգամանքը:

Հարկ է նշել, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերն իրավաբանական գրականության մեջ բնորոշվում են տարբեր կերպ: Այսպես, Ա.Ն.Կանդալովն այդպիսիք է համարում

* Հոդվածը ներկայացվել է 20.09.2021, գրախոսվել է 29.09.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 20.09.2021, was reviewed 29.09.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 20.09.2021, рецензирована 29.09.2021, принята в печать 24.12.2021.

հանցագործության հանրային վատանգավորության բնույթն ու աստիճանը, հանցավորի անձը, մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները¹:

Ա.Ն.Տարասովի կարծիքով, որպես պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմք, յուրաքանչյուր դեպքում կարող է համարվել հանցագործության ոչ մեծ հանրային վտանգավորության և հանցանք կատարած անձի ոչ էական վտանգավորության համակցությունը²:

Տ.Յու.Ստրոգանովան պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմք է համարում հանցագործության հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի, հանցանք կատարած անձի մասին վկայող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ, այդ թվում՝ պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների համակցությունը, որոնց վերլուծությունը դատարանին թույլ է տալիս առանց նշանակված պատիժը կրելու դատապարտյալի ուղղման մասին եզրահանգման գալ³:

Որոշ հեղինակների կարծիքով, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքն այնպիսի փաստական տվյալներն են, որոնց համակցությունը դատարանին թույլ է տալիս առանց պատիժը ռեալ կրելու դատապարտյալի ուղղման մասին եզրահանգում կատարել և կանխատեսել հետագայում վերջինի իրավահպատակ վարքագիծը⁴:

Ռ.Վ.Սմանևան նշում է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքի բնորոշման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել դատապարտյալի ուղղման ունակության և դրա համար անհրաժեշտ պայմանների առկայության մասին վկայող հանգամանքները⁵:

Վ.Յու.Նեմանեժինայի կարծիքով, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու միակ հիմքն առանց պատիժը կրելու դատապարտյալի ուղղման մասին դատարանի եզրահանգումն է: Վերջինս պետք է հիմնվի հանցագործության հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի, հանցանք կատարած անձի վերաբերյալ տվյալների, պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների գնահատման վրա⁶:

Որոշ հեղինակներ քննարկվող ինստիտուտի հիմք են համարում փաստական հանգամանքներն ու պայմանները, որոնք անհրաժեշտ են և բավարար դատարանի համար՝ առանց պատիժը ռեալ կրելու, բայց փորձաշրջանի պայմաններում, պատժի կատարման սպառնալիքի տակ քրեական պատասխանատվության նպատակներին հասնելու վերաբերյալ եզրահանգման գալու⁷:

Տեսության մեջ նշվում է նաև, որ որպես պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու նյութական հիմք պետք է դիտարկել հիմնական պատժի կիրառման աննպատակահարմարությունը՝ նկատի ունենալով որոշակի պահանջների պահպանման պայմաններում քրեական պատասխանատվության նպատակներին առանց պատիժը կրելու հասնելու հնարավորությունը⁸:

¹ Տե՛ս Кондалов А.Н. Условное осуждение и механизмы его обеспечения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2000, էջ 6:

² Տե՛ս Тарасов А.Н. Условное осуждение по законодательству России. СПб., 2004, էջ 74:

³ Տե՛ս Строганова Т.Ю. Спорные вопросы, связанные с основанием применения условного осуждения по Уголовному кодексу РФ // Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление. 2009. – № 1, էջեր 7–8:

⁴ Տե՛ս Гусейнов М.Г. Условное осуждение и тенденции в практике его применения (по материалам Республики Дагестан) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Махачкала, 2003, էջ 7:

⁵ Տե՛ս Смаева Р.В. Институт условного осуждения в российском уголовном праве, законодательстве и практике его применения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ижевск, 2002, էջ 8:

⁶ Տե՛ս Неманежин В.Ю. Некоторые проблемы теории и практики условного осуждения в уголовном праве России // Правоведение. 2006. – № 4, էջեր 146–147:

⁷ Տե՛ս Лиеде А.А. Социологические и психологические основы условного осуждения // Правоведение. 1966. – № 4, էջ 122:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

Պարզաբանելու համար, թե ներկայացված տեսակետներից որն է առավել հիմնավոր, անհրաժեշտ է ներկայացնել «հիմք» և «պայման» հասկացությունների ստուգաբանությանը:

Փիլիսոփայության տեսանկյունից «հիմք» հասկացությունն ըստ էության նույնանում է «պատճառ» հասկացության հետ. այն բնորոշվում է որպես որոշակի երևույթների գոյության նախադրյալ և բացատրություն: Իսկ «պայմանը» դիտարկվում է որպես իրեն շրջապատող երևույթների հանդեպ կապն արտացոլող կատեգորիա, առանց որի այդ երևույթը գոյություն ունենալ չէր կարող: Ի տարբերություն պատճառի, «պայմանը» ձևավորում է այն միջավայրը, որում ծագում և զարգանում են կոնկրետ երևույթները կամ գործընթացները¹:

Վերոնշյալի համատեքստում, ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի ձևակերպումից բխում է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու միակ հիմքն առանց պատիժը կրելու դատապարտյալի ուղղվելու հնարավորության մասին դատարանի հետևությունն է: Հետևաբար, մեզ համար ընդունելի չէ հեղինակների այն կարծիքը, որ արարքի և հանցանք կատարած անձի բնույթն ու հանրային վտանգավորությունը, պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները պետք է դիտարկել որպես պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմք: Բանն այն է, որ նշվածները ոչ թե պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմք են, այլ այդպիսի հիմքերի առկայության դեպքում որպես նշված ինստիտուտը կիրառելու համար հաշվի առնվող հանգամանքներ, քանի որ դրանք ավելի շատ ոչ թե պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու պատճառ են, այլ այնպիսի հանգամանքեր, որոնք թույլ են տալիս հանգելու դատապարտյալի ուղղման հնարավորության մասին հետևության:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մի շարք որոշումներով ամրագրել է, որ օրենսդիրը պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմք է համարում դատարանի համոզվածությունը, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց որոշակի պատժատեսակները ռեալ կրելու²: Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ « (...) պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել, եթե առկա է դատարանի համոզվածությունը, վստահությունն առանց իրական պատիժ նշանակելու³ ամբաստանյալի ուղղվելու հնարավորության մասին (...)»⁴:

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն եկել է այն եզրահանգման, որ դատարանը, կայացնելով մեղադրական դատավճիռ, ամբաստանյալի նկատմամբ նշանակում է քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածում թվարկված պատժատեսակներից (կալանք, ազատազրկում, կարգապահական գումարտակում պահելը) որևէ մեկը՝ սահմանելով դրա չափը, այնուհետև, համոզված լինելով, որ դատապարտյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց նշանակված պատիժը փաստացի կրելու՝ որոշում է դատապարտյալի վրա որոշակի պարտականություններ դնելով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել⁵:

Թեև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածում խոսվում է միայն դատապարտյալի ուղղման մասին, այնուամենայնիվ, վերոգրյալից բացի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավացիորեն նշում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածում սահմանված իրավադրույթներն անհրաժեշտ է

¹ Տե՛ս Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 4-е изд.-М.: Политиздат, 1981, էջ 445:

² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի հոկտեմբերի 26-ի թիվ ՎԲ-192/07 որոշում, կետ 4:

³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը տվյալ դեպքում օգտագործել է «առանց իրական պատիժ նշանակելը» ձևակերպումը, ինչը, մեր կարծիքով, ընդունելի չէ և չի բխում քննարկվող ինստիտուտի և ՀՀ քրեական օրենսգրքի կարգավորումների տրամաբանությունից, քանի որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում ոչ թե չի նշանակվում պատիժ, այլ հակառակը՝ դատարանը նշանակում է պատիժ և հետո միայն որոշում է, թե արդյոք դատապարտյալը պետք է կրի արդեն իսկ նշանակված պատիժը:

⁴ Տե՛ս, օրինակ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԱՎԴ2/0059/01/08 որոշումը, կետ 24:

⁵ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի փետրվարի 1-ի թիվ ՎԲ-01/08 որոշումը, կետ 4:

մեկնաբանել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված պատժի մյուս նպատակների համատեքստում: Այլ կերպ՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին որոշում կայացնելիս իրավասու դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է քննարկի նաև պատժի՝ սոցիալական արդարության վերականգնման և պատժի ենթարկված անձի ուղղվելու նպատակների իրացման հարցը¹:

Հաշվի առնելով, որ ցանկացած դեպքում պատիժը նշանակվում և ի կատար է ածվում օրենքով սահմանված որոշակի նպատակներով, հետևաբար ընդունելի չէ, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպմամբ կապվում է միայն հանցանք կատարած անձին ուղղվելու նպատակի հետ: Այս առումով, համակարծիք ենք ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 84-րդ հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպմանը, որի համաձայն՝ եթե դատարանը հանցանք կատարած անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս հանգում է հետևության, որ պատժի նպատակների իրականացումը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին:

Մասնագիտական գրականության մեջ պատժի նպատակների հասկացության և դրանց որոշակի տեսակների նախատեսման նպատակահարմարության առումով կան որոշակի տարակարծություններ: Մասնավորապես, Ի.Յա.Ֆոնինիցկիի կարծիքով, պատժի նպատակն անձին հետագա հանցագործություններից հետ պահելն է, որն իրագործվում է ինչպես պատժի նշանակման, այնպես էլ կատարման սպառնալիքի միջոցով: Ս.Վ. Պոզնիշևը պնդում է, որ պատիժն անձի նկատմամբ ներգործություն է, որի նպատակը մարդկանց համար այնպիսի տպավորություն ստեղծելն է, որը կկանխի հանցագործությունները²:

ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պատժի նպատակն է վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները:

Այսպես՝ իրավաբանական գրականության մեջ միատեսակ չի ընկալվում սոցիալական արդարության բովանդակությունը, այդ թվում, թե պատիժ նշանակելու արդյունքում ում համար պետք է վերականգնված համարել սոցիալական արդարությունը: Նշված սկզբունքի բովանդակությունը ճիշտ հասկանալու համար նախ անհրաժեշտ է բացահայտել արդարություն հասկացությունը: Վերջինս բարոյական և իրավական կատեգորիա է, որն իր մեջ ներառում է հասարակության կյանքում տարբեր անհատների գործնական դերի և նրանց սոցիալական կարգավիճակի, նրանց իրավունքների և պարտականությունների, արարքի և հատուցման, աշխատանքի և վարձատրության, հանցագործության և պատժի միջև համապատասխանության պահանջ³:

Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ արդարությունը դիտարկվում է որպես բարոյական հասկացություն, որն ընդունված է դիտարկել որպես մարդու էությանը և նրա իրավունքների որոշակի ընկալումներին համապատասխան բնութագրվող վիճակ: Ի տարբերություն առավել վերացական հասկացությունների՝ բարու և չարի, որոնց միջոցով տրվում է որոշակի երևույթներին բարոյական գնահատականն ընդհանրապես, արդարությունը բնութագրում է մի քանի երևույթների հարաբերակցությունը մարդկանց միջև բարու և չարի որոշման տեսանկյունից: Մասնավորապես, արդարություն հասկացությունը ներառում է հասարակության կյանքում անհատների (դասերի) դերի և նրանց սոցիալական դերի, գործունեության և դրա համար հատուցման (հանցա-

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Հովհաննես Արտաշեսի Սահակյանի գործով 2009 թվականի հունիսի 2-ի ԵՔԲԴ/0571/01/08 որոշումը:

² Տե՛ս մեջբերումն ըստ Бровка А.А., Корнеев С.А. Ресоциализация осужденных как цель уголовного наказания, Вестник Уральского Юридического Института Мвд России, N 1, 2020, էջ 98.

³ Տե՛ս Философский энциклопедический словарь. М., 1989. էջ 164:

գործության և պատժի միջոցով), մարդկանց արժանապատվության և նրանց պարզևատրման, իրավունքների և պարտականությունների միջև փոխհարաբերությունները: Դրանց անհամապատասխանությունը բարոյական տեսանկյունից գնահատվում է որպես անարդարություն¹:

Արդարությունը գնահատվում է նաև որպես բարոյաիրավական և սոցիալ-քաղաքական ընկալում չարի և բարու, մարդկանց (սոցիալական խմբերի, առանձին անհատների) դերի և նրանց սոցիալական դրության, իրավունքների և պարտականությունների, կատարված արարքի և հատուցման հարաբերակցության մասին: Որպես վերջինի մասնավոր դեպք կարելի է համարել հանցագործության և պատժի հարաբերակցությունը:

Վերը թվարկված հասկացությունների անհամապատասխանությունը համարվում է անարդարություն, իսկ համապատասխանությունը՝ արդարություն: Բայց արդարությունը բազմաբովանդակ հասկացություն է, և պատժի նպատակի դերում դրան անպայման պետք է տրվի իրավաբանական բնութագիր: Օրենքը, այդ թվում՝ քրեական, բովանդակում է մարդու որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ, որոնց խախտումը միշտ դիտվում է որպես արդարության խախտում: Այդ իմաստով քրեական իրավունքի և իրավունքի այլ ճյուղերի միջև առկա տարբերությունը հանգում է հետևյալին. հանցագործությունը, որի համար պատասխանատվությունը նախատեսված է քրեաիրավական նորմերով, համարվում է մեծագույն անարդարություն, արդարության բացառման բարձրագույն աստիճան, որը կարող է դրսևորվել, օրինակ, սպանություններով, մարմնական վնասվածքներ պատճառելով, ավազակային հարձակումներով և այլն: Պատիժն այս պարագայում դառնում է սոցիալական արդարության վերականգնման յուրօրինակ քրեաիրավական միջոց:

Քրեաիրավական սանկցիայի «վերականգնողական» բնույթը սերտորեն կապված է հանցագործությամբ խախտված իրավունքների և ազատությունների առանձնահատկությունների հետ: Ուղղակի վերականգնողական բնույթ ունեն գույքային քրեաիրավական սանկցիաները (օրինակ՝ տուգանք, գույքի բռնագրավում): Բնական է, որ հանցագործությամբ պատճառված ամեն մի վնաս չէ, որ ենթակա է համարժեք վերականգնման: Բայց, այնուամենայնիվ, դա չի նշանակում, որ այս հանցագործությունների դեպքում պատժի սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակն անիրագործելի է: Սոցիալական արդարությունը նման պարագայում վերականգնվում է հանցագործի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակմամբ (օրինակ՝ երկարաժամկետ ազատազրկման դատապարտելը և պատժի բովանդակությանը համապատասխան խիստ պայմաններ ստեղծելը): Այսպիսով, պատժի բովանդակությունն այս դեպքում սոցիալական արդարության վերականգնման ինքնուրույն քրեաիրավական միջոց է²:

Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ պատիժն ունակ է վերականգնել սոցիալական արդարությունը, քանի որ այն ունի վերականգնողական³ կամ կոմպենսացնող⁴ հատկություն: Այլ խոսքով՝ պատժի միջոցով հնարավոր է վերականգնել խախտված իրավունքները կամ կոմպենսացնել հասցված վնասը:

Հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ նշված նպատակը հատուկ չէ պատժին, քանի որ քրեական պատիժն օժտված չէ ռեստիտուցիոն գործառույթով, խախտված իրավունքների վերականգնում հնարավոր է քաղաքացիաիրավական, այլ ոչ թե քրեաիրավական հարաբերությունների շրջանակներում, իսկ ֆիզիկական կամ բարոյական վնասը հատուցել պատիժը չի կարող:

¹ St' u Библиография: Кон И.С. Словарь по этике. 4-е издание. М.: Политиздат, 1981, էջ 430:

² St' u Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս / վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով: Եր.: ԵՊՀ հրատ. 2010թ., էջեր 379-380:

³ St' u A.B.Наумов. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М., 1997, էջ 364:

⁴ St' u Российское уголовное право. Курс лекций. Т.2 / под ред. А.И.Коробеева. Владивосток, 1999, էջ 42:

Առավելագույնն ինչ կարող է անել պատիժը՝ սոցիալական արդարության զգացողության բավարարումն է, որը նույնանում է սոցիալական վրեժի հետ¹:

Ն.Ս.Տագանցևը նշել է, որ պատիժն իր բոլոր հարթություններում պետք է լինի նպատակաուղղված, պետք է հոգա հանցագործությամբ հասարակությանը պատճառված վնասի հարթմանը և հասարակությանը հանցագործություններից պաշտպանելուն²:

Ե.Ն.Ջայցևան սոցիալական արդարության վերականգնումը չի ներառում պատժի նպատակների ցանկում, քանի որ այն դեկլարատիվ բնույթ ունի, իսկ հասարակության և պետության մոտ սոցիալական արդարության պատկերացումները տարբեր են³:

Տ.Ֆ.Մինյազևայի կարծիքով, սոցիալական արդարությունը քրեական պատասխանատվության հիմնական սկզբունքներից է, ուստի այն պետք է չներառել պատժի նպատակների ցանկում⁴:

Հեղինակների մեկ այլ խմբի համար ընդունելի չէ նշված տեսակետը: Վերջիններն իրավացիորեն նշում են, որ պատժի սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակը և արդարության սկզբունքը թեև փոխկապակցված են, սակայն պետք չէ նշված նպատակը կապել բացառապես արդարության սկզբունքի հետ, քանի որ միայն արդարացի պատժի նշանակումը կարող է նպաստել սոցիալական արդարության վերականգնմանը: Պատժի սոցիալական արդարության էությունը պատժի համաչափությունն է կատարված հանցանքի բոլոր հանգամանքներին: Իհարկե, սպանության հետևանքով մահացած անձի կյանքը հնարավոր չէ հետ բերել, տուժողի առողջությունը հնարավոր չէ վերականգնել, սակայն տվյալ դեպքերում արդարադությունն արտահայտվում է նրանում, որ հանցանք կատարած անձը պետք է ենթարկվի ամենախիստ պատժի՝ նկատի ունենալով հանցագործության ծանրությունը և հանցավորի անձը⁵:

Վերոնշյալի համատեքստում Մ.Ն.Ստանովսկին քրեական իրավունքում սոցիալական արդարությունը բնութագրում է դատապարտյալի, տուժողի, հասարակության, պետության շահերն արտահայտող չորս ասպեկտով, նշելով, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ անարդարացի, անհամաչափ պատիժ նշանակելը չի հանգեցնում պատժի նպատակների իրագործմանը⁶:

Պատժի նշված նպատակի մեկ այլ ասպեկտ է տուժող կողմի շահերը հաշվի առնելը: Ուստի հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը պետք է լինի այնպիսին, որ տուժողի մոտ առաջանա պատասխանատվության անխուսափելիության և արդարության զգացում: Հետևաբար, սոցիալական արդարության վերականգնման սկզբունքը ենթադրում է՝

ա) արարքի հանրային վտանգավորության բնույթին և աստիճանին, այն կատարելու հանգամանքներին և հանցանք կատարած անձին առավելագույն համաչափ պատիժ,

բ) տուժողի կողմի շահերի հաշվի առնում,

գ) պատժի անխուսափելիության ապահովում⁷:

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ А.Л.Цветинович. Новый Уголовный кодекс РФ: достижения и просчеты // Преступность и закон. М., 1996, էջ 8:

² Տե՛ս Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Т. 2. Тула, 2002, էջ 96:

³ Տե՛ս Зайцева Е.Н. Цели наказания и средства их достижения в исправительных учреждениях: дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 1998. էջ 91:

⁴ Տե՛ս Миняева Т.Ф. Цели наказания и иных мер уголовно-правового характера и средства их достижения в современном уголовном праве // Законы России: опыт, анализ, практика, 2007, N 5, էջ 84:

⁵ Տե՛ս, օրինակ՝ Актуальные проблемы уголовного права: учебник для магистрантов / Отв. ред. И.А. Подройкина. М.: Проспект, 2015, էջեր 290-292:

⁶ Տե՛ս Становский М.Н. Назначение наказания. СПб., 1999, էջեր 18-21:

⁷ Տե՛ս Актуальные проблемы уголовного права: учебник для магистрантов, էջեր 290-292:

Համակարծիք լինելով վերոնշյալ տեսակետի հետ, հարկ է նշել, որ սոցիալական արդարության սկզբունքը ոչ թե նույնանում է արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի հետ, այլ բխում է դրանից: Ինչպես իրավաբանական գրականության մեջ իրավացիորեն նշվում է՝ սոցիալական արդարության վերականգնումը՝ որպես պատժի նպատակ, ենթադրում է անձին, հասարակությանը, պետությանը հանցագործությամբ պատճառված վնասի՝ պատժի միջոցով հնարավորինս հատուցում, հանցագործության վտանգավորության և պատժի համապատասխանություն, միևնույն հանցագործության համար կրկին անգամ պատժելու անթույլատրելիություն և ֆիզիկական տանջանքներ պատճառելու կամ մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնելու անթույլատրելիություն¹:

Հարկ է նշել, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում կարող է տպավորություն ստեղծվել, թե սոցիալական արդարությունը չի վերականգնվում և անձը հնարավորություն է ստանում խուսափելու պատժից, սակայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70 հոդվածի վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ դատարանն անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս հաշվի է առնում նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70 հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանգամանքները: Նման պայմաններում արդարության սկզբունքը (այդ թվում՝ սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակը) չի խախտվում, քանի որ, օրինակ, եթե դատարանը գտնում է, որ անձի ուղղումը հնարավոր է նաև առանց նշանակված պատիժը կիրառելու, ապա արդարացի է, որ այդ անձի նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառվի և հենց այդ դեպքում կարելի է համարել, որ պատժի՝ սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակն իրագործվել է:

Պատժի մյուս նպատակը՝ հանցագործությունների կանխումը, տեսության մեջ ընդունված է քննարկել երկու ասպեկտով՝ հատուկ և ընդհանուր:

Հատուկ կանխումը՝ որպես պատժի նպատակ, ենթադրում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ ներգործության որոշակի միջոցների կիրառում, որի արդյունքում դատապարտյալը հետագայում ձեռնպահ է մնում նոր հանցագործություններից: Պատժի այս նպատակն իրագործվում է դատապարտյալի համար այնպիսի պայմաններ ստեղծելով, որոնք կբացառեն պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի կողմից նոր հանցագործությունների հնարավորությունը: Պատժի այս նպատակի իրականացման համար առավել արդյունավետ են պատժի անխուսափելիությունը, պետության կողմից այն ժամանակին կիրառելը, քան պատժի խստությունը:

Միևնույն ժամանակ հատուկ կանխումը չպետք է նույնացնել դատապարտյալի ուղղման հետ, քանի որ հանցագործի ուղղման հիմնական խնդիրը հետագայում նրա կողմից հանցագործություններից լիովին հրաժարվելն է, իսկ հատուկ կանխման համար առաջնայինը դատապարտյալին ապացուցելն է, որ իր հակահասարակական, անօրինական վարքագծի համար նա անպայման կպատժվի²:

Ի տարբերություն հատուկ կանխման, ընդհանուրի նպատակն է այլ անձանց կողմից նոր հանցագործությունների կանխումը: Իրավաբանական գրականության մեջ միատեսակ չի ընկալվում այն հարցը, թե ում է ուղղված ընդհանուր կանխումը՝ հասարակության փոքրաթիվ, ոչ կայուն հատվածին, թե՛ ամբողջ հասարակությանը կամ դրա մեծ մասին: Առավել ընդունելի է վերջին մոտեցումը, քանի որ, ինչպես իրավացիորեն նշվել է իրավաբանական գրականության մեջ, պատժի կանխարգելիչ ներգործությունը ձևավորվում է երեք փուլով՝ օրենքի ընդունում, պատժի նշանակում, պատժի կատարում³:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջ 380:

² Տե՛ս նշված աշխ., էջեր 382-383:

³ Տե՛ս Уголовное право. Общая часть. Под ред. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамова. М., 1998, էջ 320:

Մինչդեռ իրավաբանական գրականության մեջ լայն տարածում են գտել ընդհանուր կանխման նպատակը ժխտող տեսակետներ, մասնավորապես՝ որոշ հեղինակներ նշում են, որ ժողովրդավարական պետությունում (ի տարբերություն ամբողջատիրական պետության) անիմաստ է պատիժների կիրառումն այլ անձանց ահաբեկելու համար¹:

Իհարկե, պատժի սոցիալական արդյունավետությունն ընդհանուր տեսանկյունից մշտապես գնահատվում է ոչ բարձր, բայց տարբեր ժամանակներում և տարբեր երկրներում կատարված սոցիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքները վկայում են, որ քաղաքացիների որոշակի մասն այնուամենայնիվ ձեռնպահ է մնում հանցագործություններից միմիայն պատժի սպառնալիքով: Վիճակագրությունը վկայում է, որ քրեական արդարադատության ոլորտում հայտնված անձանց զգալի մասը նախկինում չդատապարտված անձինք են: Հետևաբար՝ պատժի ընդհանուր կանխման նպատակն ինչպես նախկինում, այնպես էլ ներկա ժամանակաշրջանում խիստ արդիական է²:

Անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով ամրագրված պատժի մյուս նպատակի՝ հանցանք կատարած անձի ուղղմանը, հարկ է նշել, որ պատժի ենթարկված անձանց՝ դատապարտյալների ուղղումը քրեակատարողական հասկացություն է և ամրագրված է քրեակատարողական օրենսգրքում: Այսպես, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատապարտյալի ուղղումը մարդու, հասարակության, համակեցության կանոնների և ավանդույթների նկատմամբ դատապարտյալի հարգալից վերաբերմունքի ձևավորումն է, ինչպես նաև վերջիններիս օրինապահ վարքագծի խթանումը՝ դատապարտյալի մոտ առողջ կենսակերպի ամրապնդման և զարգացման նպատակով:

Ուղղման նպատակը չի կապվում վերադաստիարակման հետ³, քանի որ հասարակության համար առաջնայինն այն է, որ պատժի կրումից հետո անձն այլևս ձեռնպահ մնա հանցագործություն կատարելուց: Վերադաստիարակումը ենթադրում է բարոյական դաստիարակություն, որը բազմաբովանդակ և երկարատև գործընթաց է: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածը նկատի ունի դատապարտյալի ոչ թե բարոյական, այլ իրավական ուղղումը⁴:

Դատապարտյալների ուղղումը կարելի է համարել նաև քրեաիրավական հասկացություն, քանի որ այն որոշ իմաստով տարածվում է քրեական օրենսգրքի այնպիսի նորմերի վրա, ինչպիսիք են պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելը⁵:

Որոշ հեղինակներ կարծում են, որ ուղղումը դասվում է ոչ թե պատժի նպատակների, այլ դրան հասնելու միջոցների շարքին⁶:

Հանցանք կատարած անձի ուղղման նպատակի վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ միատեսակ մոտեցում առկա չէ: Հեղինակների մի խումբ գտնում է, որ ուղղումը ոչ թե

¹ Տե՛ս Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. М., 1998, էջ 104:

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջեր 384-385:

³ Դաստիարակությունը ենթադրում է անձի կատարելագործման գործընթացն ու դրա արդյունքը, այն իր մեջ ներառում է անձի զարգացման բոլոր կողմերը, զարգացումն ու ձևավորումն ապահովող բոլոր գործոնները, այդ թվում՝ ուսուցումը և կրթությունը: Դաստիարակությունը՝ նեղ իմաստով, անձի զարգացման և ձևավորման կազմակերպումն է, որը չի ներառում նրա ուսուցումն ու կրթությունը: Սակայն դաստիարակելը (այդ թվում՝ վերադաստիարակելը՝ նորից դաստիարակելը) չի հանդիսանում պատժի նպատակ:

⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջ 381:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Տե՛ս, օրինակ Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования / отв. ред. В.Н. Кудрявцев, С.Г. Келина. М., 1987, էջ 140, Полубинская С.В. Соотношение общего и специального предупреждения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1987, էջ 8:

պատժի ինքուրույն նպատակ է, այլ հանցագործությունների կանխման նպատակին հասնելու միջոց¹:

Որոշ հեղինակներ վերասոցիալականացումը պատժի նպատակների ցանկում ներառելուն դեմ են, այն հիմնավորմամբ, որ վերջինս կարող է հանդես գալ միայն որպես պատժի կատարման նպատակ²:

Հեղինակների մեկ այլ խումբ էլ գտնում է, որ պատժի նպատակներում չպետք է ներառել ուղղումը, քանի որ այն ոչ իրատեսական է, քրեաիրավական միջոցներով հնարավոր չէ հասնել դրան, քանի որ պետությունը չի կարող իր քաղաքացիներին հարկադրաբար դարձնել «ավելի լավը»³: Սակայն համակարծիք չենք նշված մոտեցմանը, քանի որ վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ 2004-2008թթ. ընդհանուր դատապարտվածների թվում նախկինում դատվածների տոկոսային հարաբերակցությունը տատանվում էր մոտավորապես 6-8%-ի շրջանակներում, 2009-2013 թթ.⁴ մոտ 10-14%-ի սահմաններում, 2014-2015 թթ.⁵ մինչև 2,3% և 2%, ինչն էլ նշանակում է, որ պատժի նշված նպատակն արդարացված է: Այսինքն՝ վիճակագրությունը ցույց է տալիս է, որ դատապարտված անձանց մեծամասնությունը հետագայում հանցագործություններ չի կատարում⁴:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ ուղղման առանձնացվում է երկու իմաստով. առաջինը՝ այն դիտարկվում է որպես պատժի կրման և ուղղման ներգործության պայմաններում ընթացող յուրահատուկ դաստիարակչական գործընթաց, իսկ երկրորդը՝ որպես հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող ուղղակի ներգործության միջոց: Հեղինակները նշում են, որ ուղղման նպատակը ենթադրում է պետության ձգտումը՝ պատժի կիրառման միջոցով հանցավորի գիտակցության մեջ և վարքագծում արտահայտված հարաբերական կայուն, արժեքային-նորմատիվային շեղումներն ուղղելը, նվազագույնը, որ պատիժ կրող անձն այլևս վտանգ չներկայացնի հասարակության համար, իսկ առավելագույնը, որ անձն ունակ լինի ցուցաբերել հասարակական օգուտ, նրա գիտակցության մեջ ներմուծվեն աշխատանքին արդար մոտենալու անհրաժեշտություն, նրա կողմից պահպանվեն օրենքները, հարգվեն համակեցության կանոնները, իրականացվեն քաղաքացիական պարտականությունները: Հեղինակի կարծիքով, ուղղել դատապարտյալին նշանակում է նրան դարձնել ավելի լավը, ազատել թերություններից, հանցածին հատկությունները փոխել ոչ կրիմինոգենի, ինչն համակցության մեջ հնարավորություն կտա անձին ձեռնպահ մնալ հանցանք կատարելուց: Նշված սկզբունքի իրագործման մեխանիզմը ներառում է պատժի կատարման և կրման հատուկ կարգ (ռեժիմ), դաստիարակչական աշխատանքներ, հանրօգուտ աշխատանք, ընդհանուր կրթության ստացում, մասնագիտական պատրաստում, հանրային ազդեցություն⁵:

Տեսության մեջ առանձնացվում է նաև ուղղման երկու ձև՝ հոգեբանական (բարոյական) և իրավական⁶: Բարոյական ուղղման տակ հասկացվում է դատապարտյալի նկատմամբ այնպիսի

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ Уголовный закон. Опыт теоритического моделирования, էջ 140, Полубинская С.В. Соотношение общего и специального предупреждения, էջ 8:

² Տե՛ս Бровкина А.А., Корнеев С.А. Ресоциализация осужденных как цель уголовного наказания, Вестник Уральского Юридического Института МВД России, N 1, 2020, էջ 100:

³ Տե՛ս Полубинская С.В. К вопросу о целях наказания // Проблемы совершенствования уголовного закона. М., 1984, էջ 102, Минин О.В. О социальной справедливости как цели уголовного наказания // Власть: криминологические и правовые проблемы. М., 2000, էջ 201, Усс А. Допустимо ли исправлять осужденных? // Человек: преступление и наказание. 1994 N 1, էջ 29:

⁴ Տե՛ս Дж.Флетчер, А.В.Наумов. Основные концепции современного уголовного права. М., 1998, էջ 103:

⁵ Տե՛ս Уголовное право Армении и России. Общая и Особенная части / Отв. ред. С.С.Аветисян, А.И.Чучаев. – М.:КОНТРАКТ, 2014, էջ 225:

⁶ Տե՛ս Ной И.С. Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. Саратов, 1962, էջ 41:

ներգործումը, որի արդյունքում վերջինը չի կատարում նոր հանցանքներ ոչ թե օրենքի առջև վախից ելնելով, այլ այն պատճառով, որ դա հակասում է իր հայացքներին և համոզմունքներին: Իրավական ուղղման տակ հասկացվում է դատապարտյալի կողմից նոր հանցանքներ չկատարելը՝ անկախ դրա պատճառներից և շարժառիթներից¹:

Ուղղման նպատակը կարող է համարվել իրագործված, եթե պատժի կրումից հետո դատապարտյալն այլևս չի կատարում հանցանքներ՝ անկախ իրավահպատակ վարքագիծ դրսևորելու շարժառիթներից, անկախ նրանից, թե գիտակցում է իր վարքագծի պարսավելիությունը, զղջացել է, թե վախենում է կրկին ենթարկվել պատժի²:

Կարծում ենք, որ թեև հասարակության և պետության համար կարևոր է բարձր արժեքային համակարգ ունեցող քաղաքացիներ ունենալը, այնուամենայնիվ առավել կարևոր և առաջնային է անձի իրավական առումով ուղղումը:

Վ.Ի.Սելիվերստովը նշում է, որ պատժի նպատակ ուղղման վերաբերյալ կան տարրակարծություններ, որոնք կարելի է բաժանել երեք խմբի: Առաջին խումբը գտնում է, որ պատժի նպատակներում, այդ թվում՝ ազատագրկման, պետք է ներառել դատապարտյալի ուղղումը, երկրորդ խումբը տարբեր հիմնավորումներով գտնում է, որ նշված նպատակի նախատեսումն ավելորդ է, իսկ երրորդ խումբը չի բացառում դատապարտյալի և նրա զարգացման վրա պատժի նպատակաուղղվածությունը, բայց կարծում են, որ այդ նպատակն ավելի ճիշտ կլինի օգտագործել որպես դատապարտյալի վերասոցիալականացում կամ հասարակության մեջ նրա ինտեգրում³:

Ա.Ա.Պավլովան նշում է, որ հանցավորությանը հակազդող քրեաիրավական միջոցների նպատակը հնացել է և որպես նոր նպատակներ հեղինակը նշում է հանցանք կատարած անձին հանցավոր գործունեությունից հետ պահելը, ռեստիտուցիան (տուժողի վիճակի վերականգնում) և մեղավոր անձի վերասոցիալականացումը⁴:

Վ.Ա.Յակուշինը կարծում է, որ պատժի նպատակներն ուղղման հետ մեկտեղ ներառում են դատապարտյալի վերադաստիարակումը⁵:

Մ.Պ.Մելենտևն իրավացիորեն նշում է, որ դատապարտյալի ուղղման էության տակ պետք է հասկանալ նրանց վերասոցիալիզացիան⁶:

Մ.Ս.Ռիբակը նույնպես այս գաղափարի կողմնակիցն է և առաջարկում է «ուղղումը», որը նշանակում է գործընթաց, փոխարինել «վերասոցիալականացումով», որն ինչպես գործընթաց, այնպես էլ արդյունք է, որը ֆիքսում է անձի՝ ուղղղիչ հիմարկում տեղի ունեցած և տեղի չունեցած փոփոխությունները⁷:

Հարկ է նշել, որ հասարակության մեջ մարդասիրական մոտեցումների զարգացման հետ մեկտեղ փոփոխության է ենթարկվում նաև քրեական արդարադատության զարգացման ուղղու-

¹ St'u Уголовное право Армении и России. Общая и Особенная части, էջ 226:

² St'u Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник / под ред. А.В.Бриллиантова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2015, էջ 190:

³ St'u Селиверстов В.И. Коррекция целеполагания уголовного наказания в виде лишения свободы: миф или реальность // Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2017, N 2(45), էջ 30:

⁴ St'u Павлова А.А. Иные меры уголовно-правового характера как институт уголовного права: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2011. էջ 134:

⁵ St'u Якушин В.А. Еще раз о целях наказания // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. 2018. Т. 1. № 2, էջ 206:

⁶ St'u Мелентьев М.П. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу РФ и Минимальным стандартным правилам обращения с заключенными. М., 1997, էջեր 19-20:

⁷ St'u Рыбак М.С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики. Саратов, 2001, էջեր 24-32:

թյունը, ինչն էլ պայմանավորված է խիստ պատիժների բացասական ազդեցության վերաբերյալ հասարակության ընկալմամբ և դատապարտյալին հասարակություն, կյանքի բնականոն պայմաններին, օրինապահ վարքագիծ դրսևորելուն հնարավորին շուտ վերադարձնելու անհրաժեշտությամբ:

Նշվածի հիման վրա ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում հանցանք կատարած անձի ուղղումը ներառված չէ պատժի նպատակներում և դրա փոխարեն նշվում է պատժի ենթարկված անձին վերասոցիալականացնելը: Մասնավորապես՝ օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պատժի նպատակներն են՝ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, վերասոցիալականացնել պատժի ենթարկված անձին և կանխել հանցագործությունները: Նշվածից հետևում է, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում պատժի ենթարկված անձի ուղղման նպատակը նախատեսված չէ, մինչդեռ դրա փոխարեն տեղ է գտել պատժի ենթարկված անձին վերասոցիալականացնելը:

Ասվածն ավելի է ընդգծվում, հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության խնդիրներն են հասարակությունում հանցանք կատարած անձի վերաինտեգրումը, վերասոցիալականացումն ապահովելը:

Կարծում ենք, որ վերասոցիալականացման նպատակն է՝ օգնել հանցավոր վարքագիծ դրսևորած անձանց, ինչը ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի, քրեական քաղաքականության և մարդասիրության դրսևորում է: Ընդ որում՝ կարծում ենք, որ ռեցիդիվային հանցավորության վիճակը հիմնականում պայմանավորված է անձի նկատմամբ վերասոցիալականացման աշխատանքների կատարման կարգավորումների բացակայությամբ:

Պատժի կրման ընթացում հասարակությունից երկարատև մեկուսացնելու բացասական ազդեցության խնդրի մասին և այդպիսի անձանց հասարակություն ինտեգրելու խնդրի մասին խորհրդային գիտնականներից առաջիններից մեկը նշել է Ի.Վ.Շմարովը, ում կարծիքով, սոցիալական ադապտացման սկզբունքների և կանոնների օրենսդրական կանոնների ամրագրումն ունակ է ռեցիդիվային հանցավորության վրա էական ազդեցություն թողնել¹:

Վերասոցիալականացման նպատակի մասին տեսության մեջ տարբեր կարծիքներ են առկա:

Ն.Ս.Տագանցևը համոզված է, որ պետությունը չի կարող մոռանալ, որ հանցանք կատարելուց հետո էլ, միևնույնն է, մարդը մնում է անհատականություն, որ հասարակության անդամը, ոտնձգելով այդ հասարակության կողմից սահմանված օրենքների դեմ, չի դադարում հասարակության հետ կապված լինել տարբեր կապերով և անհրաժեշտության դեպքում պետք է պատիժը կրելուց հետո վերադառնա հասարակություն: Այդ իսկ պատճառով, որքանով հնարավոր է, պատիժը պետք է ուղղված լինի հանցագործի մեջ մարդու և հասարակության համար օգտակար անդամի վերածնունդին, որն իր հերթին ուղղված է նրա մեջ կրոնի և բարոյականության ձևավորմանը և ամրապնդմանը, նրա վատ սովորույթների արմատախիլ անելուն, այլ դրական սովորությունների արմատացնելուն, աշխատանքին և կարգուկանոնին սովորեցնելուն²:

Վերասոցիալականացման գործընթացը քրեակատարողական իրավունքի գիտության մեջ տարբեր կողմերից է դիտարկվում: Օրինակ՝ որոշ հեղինակներ դատապարտյալի վերասոցիալականացման տակ առաջարկում են հասկանալ իրավաբանական, կազմակերպական և այլ միջոցառումների համակարգ, որն ուղղված է պատժի նպատակների իրագործմանը, հանցավորի անձի սոցիալիզացիային, նրա մեջ կորած օգտակար սոցիալական կապերի վերականգնմանը,

¹ St' u Шмаров И.В. Предупреждение преступлений среди освобожденных от наказания. Проблема социальной адаптации. М.: Юрид. лит., 1974, էջ 74:

² St' u Бровкина А.А., Корнеев С.А. Ресоциализация осужденных как цель уголовного наказания // Вестник Уральского юридического института МВД России, N 1, 2020, էջ 99:

նրանց կենցաղային և աշխատանքային աջակցություն ցույց տալուն, դատապարտյալների իրավունքները և օրինական շահերը պաշտպանելուն¹:

Որոշ հեղինակներ նշում են, որ դեհանտ վարքագծով անձի վերասոցիալականացման գործընթացի տակ պետք է հասկանալ քրեական պատասխանատվության տարբեր փուլերում իրականացվող իրավական, կազմակերպական, հոգեբանական, դաստիարակչական և ներգործության այլ միջոցների ամբողջություն, որն ուղղված է անձի (քննության տակ գտնվող անձանց, ամբաստանյալների, դատապարտյալների) իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի վերականգնմանը, որն իրականացվում է պետական մարմինների և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների միջոցով՝ նրանց հասարակություն վերադարձնելու և ռեցիդիվային հանցավորությունը կանխելու նպատակով²:

Համանման դիրքորոշում են հայտնել նաև այլ հեղինակներ: Մասնավորապես՝ Վ.Ե.Բուրիի կարծիքով, դատապարտյալը, ազատությունից զրկելու ձևով պատիժը կրելուց հետո, բախվում է մեծաթիվ սոցիալ-կենցաղային խնդիրների, որի արդյունքում նրա ուղղման ծրագրերը ոչ միայն պետք է կիրառվեն պատիժը կրելու ընթացքում, այլ նաև հետպենիտենցիար՝ ուղղիչ հիմնարկից ազատվելուց հետո³:

Անվիճելի է, որ հասարակությունից դատապարտյալի մեկուսացման մեջ գտնվելու ընթացքում, ինչպես նաև ուղղիչ ներգործության առանձնահատկության արդյունքում դատապարտյալի անձը ենթարկվում է զգալի դեֆորմացիայի, արժեքների նկատմամբ դետերմինացված ազդեցության, որոնք ապահովում են նրա արտասոցիալական անհատական գոյությունը, իսկ մարդու համասոցիալական էությունն արտացոլող արժեքները մղվում են երկրորդ պլան⁴:

Լ.Կաիրբաևան վերասոցիալականացումը ներկայացնում է որպես երկարատև գործընթաց, որի հիմքում ընկած է հոգեբանական-մանկավարժական, տնտեսագիտական, բժշկական, իրավական և կազմակերպչական միջոցառումներ, որոնք ուղղված են պատժից ազատվելուց հետո դատապարտյալի մոտ հասարակության սովորական կյանքի պայմաններին ինտեգրվելու ունակության ձևավորմանը⁵:

Ե.Ե.Ջավրինան և Գ.Ն.Չերնիշովը նշում են, որ դատապարտյալի վերասոցիալականացումը բավականին երկար գործընթաց է, որի հիմքում ընկած է բժշկական, մանկավարժական, հոգեբանական և իրավական բնույթի միջոցառումների համակցություն⁶:

Վ.Բ.Պիսարևը նույնպես վերասոցիալականացումն ըստ էության ներկայացնում է որպես պրոցես, որի էությունը նախկինների փոխարեն նոր արժեքների, դերերի և հմտությունների ընկալումն է⁷:

¹ St'ya Babayan S.L. К вопросу о постпенитенциарной ресоциализации // Вестник института: преступление, наказание, исправление. 2016. № 4 (36), էջ 15:

² St'ya Brovkina A.A., Korneev S.A. Ресоциализация осужденных как цель уголовного наказания, էջ 100:

³ St'ya Buryi, V.E. Ресоциализация и социальная адаптация осужденных к лишению свободы: дис. ... канд. юрид. наук. Минск, 2010, էջ 79:

⁴ St'ya Kuznetsov, M., Kazantsev, V. Социальная деятельность как важнейшая задача пенитенциарной системы Швейцарии / М. Кузнецов, В. Казанцев // Ведомости уголовно-исполнительной системы. 2001. № 6, էջեր 32–33:

⁵ St'ya Kaikbaeva L.K. Проблемы ресоциализации осужденных // Материалы международной научно-практической конференции «Перспективные научные исследования» – 2010». София, 2010, էջեր 41–46:

⁶ St'ya Zavrina E.E., Chernyshov G.N. Проблема ресоциализации осужденных // Инновационная экономика и право. 2017. № 2 (7), էջեր 100–103:

⁷ St'ya Pisarev V.B. Ресоциализация освобожденных от отбывания наказания // Исполнение наказаний и социальная адаптация освобожденных: сборник научных трудов. М., 1990, էջ 4:

Վ.Ե.Յուժանինան առանձնացնում է վերասոցիալականացման երեք փուլ. մինչպեսնիտենցիար, պենիտենցիար և հետպենիտենցիար, որոնք միամյանց հետ կապված են միասնական բովանդակությամբ և նպատակով¹: Միասնականությունն արտահայտվում է նրանում, որ ազդեցության օբյեկտը բոլոր փուլերում նույնն է՝ շեղվող վարքագծով անձը²:

Վ.Ի.Կոզյուբերդայի կարծիքով, անձի բարոյականացման գործընթացը սկսում է քննությունից առաջ, շարունակվում դատապարտման, պատժի կրման ընթացքում և ավարտվում անձի այնպիսի ունակությունների ձեռք բերմամբ, որոնք թույլ են տալիս անհատին ցանկացած իրավիճակներում ընտրել սոցիալապես ընդունելի վարքագիծ³:

Որոշ հեղինակներ վերասոցիալականացման տակ հասկանում են իրավական, կազմակերպական, մանկավարժական, հոգեբանական, դաստիարակչական և դատապարտյալի նկատմամբ ներգործության այլ միջոցների համակցություն, որը կիրառվում է դատապարտյալի մեկուսացման արդյունքում արժեքային բացասական կողմնորոշումները չեզոքացնելու նպատակով⁴:

Վ.Ե.Բուրիի կարծիքով, վերասոցիալականացումը դատապարտյալի ուղղման էությունն է, և դրա ճիշտ ընկալումից է կախված ուղղիչ հիմնարկում անձի ուղղման գործընթացի կառուցումը⁵:

Ո.Մ.Բոչարովի կարծիքով, վերասոցիալականացման գործընթաց է, որը սկսում է ուղղիչ հիմնարկում և որի էությունը դատապարտյալին ազատ կյանքին պատրաստելը, իսկ պատժից ազատվելուց հետո՝ նրան հետպենիտենցիար օգնությունն է⁶:

Տեսության մեջ առկա մոտեցումները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ վերասոցիալականացումը հասկացվում է երեք առումով՝ որպես պրոցես, նպատակ և գործունեություն⁷:

Որոշ հեղինակներ այն ներկայացնում են որպես միջոցառումների ամբողջություն, գործընթաց, արդյունք⁸: Այսպես, առանձնացվում են դատապարտյալի վերասոցիալականացման հետևյալ հիմնական ուղղությունները՝

- այն դատապարտյալի նկատմամբ ներգործության միջոցառումների համակարգ է, հատուկ մշակված միջոցառումների ամբողջություն, որն ուղղված է նրա իրավահպատակ վարքագծի ապահովմանը (օրենսդրի տեսլականը),

- պատժի կրման (մեկուսացման) արդյունքում դատապարտյալի վերացած կամ թուլացած սոցիալական կապերի, ֆունկցիաների և առանձին կարգավիճակի վերականգնում (վերասոցիալականացումը՝ որպես գործընթաց),

¹ Տե՛ս Южанин В.Е. Процесс ресоциализации и его обеспечение в уголовном судопроизводстве. Рязань, 1992, էջ 24:

² Տե՛ս Бровкина А.А., Корнеев С.А. Ресоциализация осужденных как цель уголовного наказания, էջ 100:

³ Տե՛ս Козюберда В. И. О понятии исправления и перевоспитания в советском уголовном праве // Ученые записки. Саратов, 1969. Вып. 16. էջ 119:

⁴ Տե՛ս Евтушенко И.И. Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы и их ресоциализация: монография. Волгоград, 2005, էջ 138, Усманов И.М. Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы по законодательству России и практика его применения в Татарстане: дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2014, էջեր 65-66:

⁵ Տե՛ս Бурый В.Е. Ресоциализация и социальная адаптация осужденных к лишению свободы, էջ 78:

⁶ Տե՛ս Боcharов В.М. Уголовно-исполнительные и криминологические аспекты социальной реабилитации освобожденных из исправительных учреждений: автореф. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2001, էջ 9

⁷ Տե՛ս Лемищак Е.М. Интеграционный подход к определению термина «ресоциализация» // Балтийский гуманитарный журнал, 2014, N2, էջ 25:

⁸ Տե՛ս Хафизова А.М. Ресоциализация осужденных как задача уголовно-исполнительной политики России: к вопросу о терминалогии // Вестник Казанского юридического института МВД России, № 3(41) 2020, էջ 326:

- դատապարտյալի կողմից համընդհանուր վարքագծի կանոնների և արժեքային կողմնորոշումների հաստատում, իրավական կամ վարքագծի բարոյական նորմերին ենթարկվելու անհրաժեշտություն (վերասոցիալականացումը՝ որպես արդյունք):

Վ.Տրուբնիկովը վերասոցիալականացումը դիտարկում է որպես գործընթաց, որը բաղկացած է օրգանապես միմյանց կապված փուլերից, որի ընթացքում տարբեր սուբյեկտներ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ իրականացնում են համալիր ազդեցություն¹:

Որոշ հեղինակներ վերասոցիալականացման տակ հասկանում են դատապարտյալի ուղղման գործընթացը, նրա մոտ իրավահպատակ վարքագծի ձևավորումը, որը համապատասխանում է սոցիալական նորմերին, սոցիալապես օգտակար հատկությունների և կապերի վերականգնման, պահպանման և զարգացման հիման վրա և ազատության մեջ հետագա ադապտացումը²:

Ըստ էության համակարծիք լինելով վերոգրյալ մոտեցումների հետ, գտնում ենք, որ դատապարտյալի ուղղման նպատակը նրա վերասոցիալականացումն է և դրա արդյունքն է վերասոցիալականացումը: Այսինքն, դատապարտյալի վերասոցիալականացման համար իրականացվող միջոցառումների ազդեցությամբ վերջինն ուղղվում է և վերադառնում օրինապահ վարքագծին: Կարծում ենք, որ վերասոցիալականացումը, ի տարբերություն ուղղման, ավելի լայն հասկացություն է: Այն, մի կողմից, ներառում է դատապարտյալի հետ տարվող որոշակի միջոցառումների ամբողջություն, իսկ մյուս կողմից՝ վերասոցիալականացումը դատապարտյալի հետ տարվող աշխատանքների արդյունքն է: Այսինքն՝ ի տարբերություն ուղղման, որն ըստ էության կախված է դատապարտյալից, որին վերջինը պետք է հասնի ինքնուրույն, վերասոցիալականացումը ենթադրում է դատապարտյալի ուղղմանը նպաստող որոշակի քայլերին պետության ներգրավվածություն, դատապարտյալին նորմալ, իրավահպատակ կյանք վերադառնալուն օժանդակություն: Այդ կապակցությամբ կարծում ենք, որ օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում ոչ թե ուղղման նպատակն այլևս առկա չէ, այլ այն ներառվում է վերասոցիալականացման նպատակում:

Անդրադառնալով պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս պատժի վերոնշյալ նպատակների ապահովման հարցին՝ Վ.Ե. Լապշինն արտահայտել է այն տեսակետը, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս իրականացվում են պատժի նպատակները գոնե միայն այն պատճառով, որ անձը դատապարտվում է և համարվում է դատապարտված ամբողջ փորձաշրջանի ընթացքում³: Այս առումով հարկ է նշել, որ պայմանականորեն չկիրառելու ժամանակ հասարակությունից անձը չի մեկուսացվում, ուստի վերջինի վերասոցիալականացումը, որպես կանոն, ավելի հեշտ պետք է լինի, քանի որ այս դեպքում անձի մոտ չեն առաջանում ազատությունից զրկելու հետևանքով հնարավոր բացասական կողմնորոշումներն ու ազդեցությունները: Ուստի այդ դեպքում անձին օրինապահ վարքագծին վերադարձնելն ավելի հեշտ է: Միևնույն ժամանակ, այս ինստիտուտը կիրառելիս անձի վարքագծի նկատմամբ պետք է իրականացվի պատշաճ հսկողություն, վերջինի հետ պետք է տարվեն համապատասխան աշխատանքներ, հակառակ դեպքում ազատության մեջ գտնվելը կարող է ունենալ հակառակ ազդեցությունը, անձի մոտ կարող

¹ St'у Трубников В.М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания. Харьков: Основа, 1990, էջ 9:

² St'у Ващенко Р.В. Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. К.: КІВС, «МП Леся», 2003. № 8, էջեր 29–37:

³ St'у Максимов С.В. Условное осуждение и его цели. Российский следователь. 2005. № 9, էջեր 26–28:

Է առաջանալ անպատժելիության զգացում, ինչն էլ իր հերթին կարող է հանգեցնել պատժի նպատակների չիրագործմանը և բարձրացնել նոր հանցավոր վարքագիծ դրսևորելու հավանականությունը:

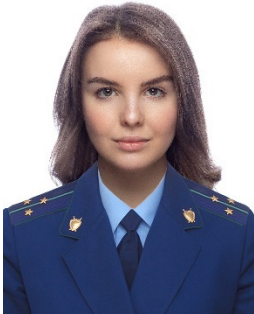
Annotation: The subject of the article is grounds for conditional punishment and the theoretical approaches to the issue at hand. In the context of the new Criminal Code of the Republic of Armenia, the aims of the sentence were presented, as well as the approaches to them in the legal literature. In addition, the article discusses the question of the expediency of re-socializing the sentenced person as the purpose of the sentence according to the new Criminal Code of the Republic of Armenia.

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию оснований условного неприменения наказания. В связи с этим рассмотрены различные теоретические подходы по данной проблематике. В контексте нового Уголовного кодекса Республики Армения, исследованы проблемы предвидения целей наказания, а также имеющиеся в юридической литературе различные подходы к их решению. В статье также рассматривается вопрос о целесообразности предвидения ресоциализации осужденного как цели наказания в новом Уголовном кодексе РА.

Հիմնարաներ՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերը, պատժի նպատակներ, սոցիալական արդարության վերականգնում, պատժի ենթարկված անձի ուղղում, հանցագործությունների կանխում, պատժի ենթարկված անձին վերասոցիալականացում:

Keywords: *grounds for conditional punishment, the purposes of punishment, restoration of social justice, correction of the punished person, crime prevention, re-socialization of the convicted person.*

Ключевые слова: *основания условного неприменения наказания, цели наказания, восстановление социальной справедливости, исправление осужденного, предупреждение преступлений, ресоциализация осужденного.*

ԺԻՐՆՈՎԱ ԻՆՆԱ

Ռուսաստանի Դաշնության դատախազության համալսարանի ԳՀԻ
գիտաշխատող, երկրորդ դասի իրավաբան

ZHIRNOVA INNA

Researcher at the University of Prosecutor's Office of the Russian Federation
Scientific-Research Institute, 2-nd class lawyer

ЖИРНОВА ИННА

Научный сотрудник НИИ Университета прокуратуры
Российской Федерации, юрист 2 класса

**ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԳՆՈՒՄՆԵՐԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԴԱՏԱԽԱՋՈՒԹՅԱՆ ԿՈՐՄԻՑ
ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՆԵՅՐՈՆԱՅԻՆ
ՑԱՆՑԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՄԱՍԻՆ***

**ON THE APPLICATION OF NEURAL NETWORKS FOR ASSESSMENT OF THE PROSECUTOR'S
OFFICE OF THE LEVEL OF CORRUPTION IN THE SPHERE OF
STATE AND MUNICIPAL PROCUREMENT***

**О ПРИМЕНЕНИИ НЕЙРОННЫХ СЕТЕЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ ПРОКУРАТУРОЙ
УРОВНЯ КОРРУПЦИИ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
И МУНИЦИПАЛЬНЫХ ЗАКУПОК***

Коррупция в сфере государственных и муниципальных закупок и гособоронзаказа, проводимых в соответствии с Федеральным законом от 05.04.2013 № 44-ФЗ «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд», Федеральным законом от 18.07.2011 № 223-ФЗ «О закупках товаров, работ, услуг отдельными видами юридических лиц» и Федеральным законом от 29 декабря 2012 г. № 275-ФЗ «О государственном оборонном заказе» имеет прямой негативный эффект на долгосрочные возможности экономического роста, не позволяет с наибольшей пользой использовать выделяемые из бюджета денежные средства, наносит наибольший материальный ущерб и угрожает безопасности страны.

Согласно итогам исследований специального проекта Торгово-промышленной палаты России «Бизнес-Барометр коррупции», коррупция в области государственных, муниципальных закупок, наряду с коррупцией при получении разрешений и лицензий, а также контроля (надзора) за предпринимательской деятельностью, остается наиболее коррумпируемой областью с точки зрения бизнесменов¹.

Только по итогам трех кварталов 2020 года в ходе проведения плановых и внеплановых проверок в отношении закупок, нарушения выявлены в 32% случаях, ФАС России возбуждено более 19 000 дел об административных правонарушениях за нарушения законодательства Российской Федерации о контрактной системе в сфере закупок. При этом за это время было заключено 2,4

* Հոդվածը ներկայացվել է 05.05.2021, գրախոսվել է 19.05.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 05.05.2021, was reviewed 19.05.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 05.05.2021, рецензирована 19.05.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ URL: <http://ach.tpprf.ru/> (дата обращения 25.02.2021).

млн контрактов на общую сумму 6 трлн рублей, т.е. нарушения были выявлены при распределении порядка 2 трлн рублей.

По мнению главы Счетной Палаты РФ Алексея Кудрина, масштабы коррупции в России не снижаются, а ущерб от нее составляет триллионы рублей и большинство финансовых нарушений касаются именно процедур закупок и бухгалтерского учета.¹

Ущерб от коррупции – это не только взятки и откаты, но и ущерб от недобросовестной конкуренции на рынке за счет предоставления преимуществ компаниям, родственникам, приближенным к правящей элите отдельного города, области, субъекта Российской Федерации. При этом искажаются стимулы в экономике, происходит потеря темпов экономического роста и доходов населения.

По словам Президента Российской Федерации Путина В.В., одно из актуальных и крайне значимых направлений работы прокуратуры – это противодействие коррупции. Особенно это касается защиты бюджетных средств, выделенных на реализацию национальных проектов, государственных и муниципальных программ, гособоронзаказа².

Такие типовые нарушения Закона 44-ФЗ и Закона 223-ФЗ, как нарушения порядка отбора участников закупок и выбора способа определения поставщика (подрядчика, исполнителя) приводят к необоснованному ограничению конкуренции, созданию видимости конкурентной процедуры отбора и заключению соглашения с заранее определенным участником закупки³, что в конечном итоге ведет к неэффективности использования выделяемых на закупки средств, нанося материальный ущерб стране.

В настоящее время для системы государственных и муниципальных закупок разработано большое число индикаторов, т.е. методов выявления сведений, указывающих на возможность совершения коррупционного правонарушения, а также на реализацию коррупционной схемы. Разработка и внедрение таких индикаторов коррупции предусмотрены также «Методическими рекомендациями по выявлению и минимизации коррупционных рисков при осуществлении закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд», утв. Минтрудом России 07.10.2020г. Такие индикаторы коррупции используются на всех этапах выполнения закупки: выдвижение заказчиком условий закупки, выбор победителя и подписание контракта с победителем.

Первая группа относится к установлению стартовой цены закупки. Заказчик, для установления начальной цены контракта, отправляет запрос в несколько компаний, работающих на этом рынке, или просто берет цены с сайта компании. Если устанавливается начальная цена контракта не по минимальному коммерческому предложению, то это уже может свидетельствовать о возможной коррупции. Примером применения прямых методов оценки возможной коррупции на данном этапе может быть завышение начальной цены контракта и цен по сравнению с ценами на аналогичные товары и услуги на рынке.

Вторая группа индикаторов свидетельствует о возможном ограничении конкуренции. Если по условиям закупки большой объем работы должен быть сделан в нереально короткие сроки, то это тоже может свидетельствовать о том, что заказчик уже определил поставщика и договорился с ним, а поставщик уже начал работать по контракту до его заключения.

Тот факт, что в закупке участвуют компании, недавно зарегистрированные и не имеющие квалифицированного персонала, также может свидетельствовать о коррупционных схемах.

¹ URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4220126> (дата обращения 25.02.2021)

² URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/62998> (дата обращения 25.02.2021)

³ Доклад о состоянии конкуренции в Российской Федерации за 2019 год. ФАС, 2020 г.

Последняя группа индикаторов относится к результатам закупки. Итоговая цена контракта, которая незначительно ниже изначально объявленной, может свидетельствовать о фиктивности конкуренции в ходе проведения закупки. Также о коррупционных действиях может свидетельствовать то, что одни и те же поставщики выигрывают закупки много раз у одних и тех же заказчиков.

В настоящее время в единой информационной системе в сфере закупок более 30 млн записей¹, поэтому анализ коррупционных рисков каждой закупки невозможен в ручном режиме. Для решения этой задачи необходимы разработка и использование аналитической информационной системы, которая бы по заданным критериям или правилам (индикаторам) на всех этапах закупки могла бы проводить антикоррупционный анализ с использованием индикаторов и выделять для более пристальной проверки те закупки, которые вызывают подозрение на предмет коррупции.

В своей речи на коллегии Генеральной прокуратуры Российской Федерации в марте 2020 г. Генеральный прокурор Российской Федерации Краснов И.В. говорил о необходимости ускорить процесс автоматизации проведения антикоррупционной экспертизы нормативно-правовых актов и проверки добросовестности участников госзакупок. По его словам реализация этих и других инициатив в рамках цифровой трансформации органов Прокуратуры повысит результативность надзора и позволит идти в ногу со временем².

В 2017 г. принята Концепция цифровой трансформации органов и организаций прокуратуры Российской Федерации до 2025 года³, в Системном проекте реализации которой в целях повышения качества аналитической работы предусмотрено использование алгоритмов обработки больших объемов данных и искусственного интеллекта: нейронных сетей, генетических алгоритмов, машинного обучения⁴.

В рамках обеспечения условий для оперативной реализации надзорных функций прокуратуры в связи с цифровизацией объектов надзора создание такой аналитической информационной системы имеет чрезвычайно важное значение.

Помимо вышеуказанных индикаторов коррупции, в данной системе необходимо предусмотреть использование индикаторов коррупции, которые проверяли бы наличие аффилированности принимающих участие в закупке юридических лиц или наличие одного бенефициара (выгодоприобретателя), что значительно снижает конкуренцию между участниками закупок.

Такая аналитическая информационная система должна также выявлять между участником закупки и заказчиком наличие конфликта интересов, как он понимается в пп.9 п.1 Ст.31 Федерального закона от 05.04.2013 № 44-ФЗ (ред. от 27.02.2020) «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд». При этом в системе необходимо предусмотреть выявление конфликтов интересов, когда организатор закупки (руководитель заказчика, член комиссии по осуществлению закупок, руководитель контрактной службы заказчика, контрактный управляющий) состоит в браке или является близким родственником участника закупки (выгодоприобретателя, генерального директора, управляющего, президента, члена исполнительного органа). При дальнейшем развитии системы можно расши-

¹ URL: <https://zakupki.gov.ru> (дата обращения 01.03.2021).

² URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/62998> (дата обращения 01.03.2021).

³ Приказ Генерального прокурора Российской Федерации от 14.09.2017 № 627 "Об утверждении Концепции цифровой трансформации органов и организаций прокуратуры до 2025 года" (вместе с "Концепцией цифровой трансформации органов и организаций прокуратуры Российской Федерации до 2025 года").

⁴ Горшечникова Е.П. Информационно-коммуникационные технологии как инструмент цифровой трансформации органов прокуратуры. «Вестник Академии юстиции», № 2(4), Ереван, 2020, стр.46.

րիտը աստիճանաբար արագացնելու և զարգացնելու համար անհրաժեշտ է օգտագործել բնական լեզուների միջոցով լեզուների միջոցով կատարվող համակարգի մշակման և ներդրման անհրաժեշտությունը, որը, օգտագործելով արհեստական բանականությունը:

В настоящее время существуют аналитические информационные системы, решающие подобные задачи. Например, системы управления активами холдинга. Такие системы, в режиме онлайн позволяющие выявлять по Единому государственному реестру юридических лиц (ЕГРЮЛ) все аффилированные юридические лица, выявлять бенефициаров, родственные связи между лицами, входящими в руководство компаний холдинга, уже внедрены в Госкорпорации «Росатом» и в крупнейшем ритейл холдинге РФ X5 Retail Group.

Аналитическая информационная система должна базироваться на использовании технологий искусственного интеллекта и обработки «больших данных».

Например, для такого антикоррупционного анализа можно использовать однослойные нейронные сети¹. В этом случае работа такой сети будет выглядеть следующим образом. На вход подаются значения индикаторов, применяемых для оценки возможности коррупции в ходе государственной или муниципальной закупки. Значение «ноль» соответствует отсутствию рассматриваемого признака наличия коррупции (например, аффилированности с организатором закупки), а значение «единица», соответственно, наличие. После этого происходит суммирование значений индикаторов с некими коэффициентами (весами) по всем используемым индикаторам. Коэффициент (вес) каждого индикатора – значимость этого индикатора для оценки коррупции в ходе закупки. Получаем число, которое характеризует наличие признаков коррупции в ходе закупки. Для того чтобы можно было сравнивать описанные оценки коррупции для различных закупок с различным числом используемых индикаторов, необходимо провести нормализацию полученного числа. Для этого используется так называемая функция активации нейронной сети. В нашем случае можно использовать самую распространенную функцию активации с диапазоном значений от нуля до единицы – логистическую функцию $\frac{1}{1+e^{-x}}$. Чем ближе значение функции будет к единице, тем выше вероятность наличия коррупции в ходе проверяемой закупки. Выбор порогового значения, выше которого выдается предупреждение о возможных коррупционных рисках при проведении конкретной закупки, а также подбор коэффициентов (весов) осуществляется при обучении нейронной сети экспертами на множестве всех уже проведенных государственных и муниципальных закупок с обязательным учетом тех закупок, которые были аннулированы или отменены из-за найденных нарушений при их проведении.

Таким образом, цифровизация деятельности прокуратуры, разработка и применение комплекса индикаторов коррупции, использование искусственного интеллекта, в частности, нейронных сетей, позволят автоматизировать антикоррупционный анализ проведения государственных и муниципальных закупок, что в свою очередь приведет к снижению уровня коррупции и злоупотреблений в этой области, а значит будет способствовать рациональному использованию бюджетных средств.

Ամփոփագիր՝ Հոդվածում հիմնավորվում է այնպիսի վերլուծական տեղեկատվական համակարգի մշակման և ներդրման անհրաժեշտությունը, որը, օգտագործելով արհեստական բանականությունը:

¹ Головкин В.А., Краснопрошин В.В. Нейросетевые технологии обработки данных. Учебное пособие. Минск, 2017.

թյան (նեյրոնային ցանցերի) տեխնոլոգիաները և կիրառելով կոռուպցիայի՝ առկա և նոր ինդիկատորները, կապահովի դատախազության կողմից պետական և համայնքային գնումների ոլորտում կոռուպցիայի մակարդակի գնահատման ավտոմատացումը, ինչն իր հերթին թույլ կտա օպերատիվորեն բացահայտել կոռուպցիոն ռիսկերը և կնպաստի բյուջետային միջոցների որջամիտ օգտագործմանը:

Annotation: The article substantiates the need for the development and implementation of an analytical information system, which, using artificial intelligence technologies (neural networks) and applying the existing and new indicators of corruption, will automate the assessment by the prosecutor's office of the level of corruption in the field of state and municipal procurement, which will allow to identify corruption risks promptly and will promote the rational use of budgetary funds.

Հիմնաբառեր՝ կոռուպցիայի ինդիկատոր, թվայնացում, տեղեկատվական հաղորդակցության տեխնոլոգիաներ, մեծ տվյալներ, արհեստական բանականություն, նեյրոնային ցանցեր:

Keywords: corruption indicator, digitalization, information and communication technologies, big data, artificial intelligence, neural networks.

Ключевые слова: индикатор коррупции, цифровизация, информационно-коммуникационные технологии, большие данные, искусственный интеллект, нейронные сети.

ԿՈՍԱՆՈՎ ԺՈՒՄԱՇ

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, Ղազախստանի Հանրապետության Գերագույն դատարանին կից արդարադատության ակադեմիայի պրոֆեսոր

KOSANOV ZHUMASH

Doctor of Legal Sciences, Professor of the Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan

КОСАНОВ ЖУМАШ

доктор юридических наук, профессор Академии правосудия при Верховном суде Республики Казахстан

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ***

**GENERAL CHARACTERISTIC OF CRIMINAL ECOLOGICAL OFFENCES
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN***

**ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УГОЛОВНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В
РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН***

Уголовным кодексом Республики Казахстан введена двухзвенная система уголовно-наказуемых деяний, состоящая из преступлений и уголовных проступков.

Проступок – не представляющий большой общественной опасности, незначительный вред, предусматривающий мягкие виды наказаний: общественные и исправительные работы, штраф и арест, а также минимальные сроки давности и отсутствие судимости.

Преступлением признается совершенное виновно общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное Кодексом под угрозой наказания в виде штрафа, исправительных работ, ограничения свободы, лишения свободы или смертной казни.

Решение о выводе ряда административных правонарушений в уголовные проступки продиктовано и тем, что по ним невозможно незамедлительно составить протокол и направить на рассмотрение в уполномоченный орган, как это предусмотрено для административного судопроизводства в целом.

58 составов административных правонарушений, посягающих на личность, семью и права несовершеннолетних, здоровье и нравственность населения, экологию, общественную безопасность и общественный порядок, безопасность в сфере транспорта выведено в разряд уголовных проступков, что позволит усилить защиту лиц, привлекаемых к ответственности. Обязательное привлечение защитника – профессионального адвоката, и применение всего комплекса процессуальных гарантий, установленных Уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан.

Уголовные экологические правонарушения отличаются от других видов уголовных правонарушений по трем основным признакам – объекту, предмету и наличию вреда окружающей среде. Экологические уголовные правонарушения посягают на экологическую безопасность как окружающей среды в целом, так и населения. Непосредственным предметом экологического уголовного правонарушения является компонент природной среды, органически связанный с окружаю-

* Հոդվածը ներկայացվել է 23.10.2021, գրախոսվել է 05.11.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 23.10.2021, was reviewed 05.11.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 23.10.2021, рецензирована 05.11.2021, принята в печать 24.12.2021.

щим естественным природным миром. Для природных объектов в экологических уголовных правонарушениях характерно то, что эти объекты соединяют в себе три титула – объектов природы, выполняющих жизнеобеспечительную функцию, объектов собственности и хозяйствования, представляющих экономический интерес. Важной особенностью экологических уголовных правонарушений является причинение или реальность угрозы причинения вреда природной среде и здоровью человека. Поэтому деяния, которые квалифицируются как преступные, но не причиняющие вреда природе, не могут рассматриваться как экологические уголовные правонарушения. Уголовный кодекс РК предусматривает 21 состав экологических правонарушений.

Условно уголовные экологические правонарушения можно классифицировать по нескольким группам:

1) посягательства на окружающую природную среду в целом, которые носят общий характер, посягают на экологическую безопасность как окружающей среды в целом, так и населения. Указанные деяния представляют собой нарушения определенных правил, к соблюдению которых обязывают действующие в республике законы и подзаконные акты;

2) специальные экологические правонарушения, посягающие на отдельные природные объекты и природные ресурсы, которые наносят ущерб атмосферному воздуху, почве, поверхностным или подземным водам, недрам земли, лесным ресурсам, животному и растительному миру, морской среде, ресурсам континентального шельфа.

Первая группа уголовных правонарушений связана с нарушением экологических требований в отраслях экономики и социальной жизни: Нарушение экологических требований к хозяйственной или иной деятельности (ст. 324 УК РК); Нарушение экологических требований при обращении с экологически потенциально опасными химическими или биологическими веществами (ст. 325 УК РК); Нарушение экологических требований при обращении с микробиологическими или другими биологическими агентами или токсинами (ст. 326 УК РК); Нарушение ветеринарных правил или правил, установленных для борьбы с болезнями и вредителями растений (ст. 327 УК РК). Ко второй группе можно отнести уголовные правонарушения, посягающие на экологическую безопасность в сфере отдельных компонентов окружающей среды: загрязнение, засорение или истощение вод (ст.328 УК РК); загрязнение атмосферы(ст.329 УК РК); загрязнение морской среды (ст.330 УК РК); нарушение законодательства о континентальном шельфе РК и исключительной экономической зоне РК (ст.331 УК РК); порча земли (ст.332 УК РК); нарушение правил охраны и использования недр (ст.333 УК РК).

Составы экологических уголовных правонарушений, посягающих на отдельные объекты и ресурсы природы, сконструированы с учетом природных закономерностей их функционирования, а также экологических и экономических функций.

Существенные, качественные изменения, которым подверглись традиционные виды экологических правонарушений, объективно требуют разработки проблемы уголовной ответственности за экологические правонарушения на междисциплинарном уровне опираясь на достижения как уголовного, так и экологического права. Отдельные виды экологических преступлений приобретают транснациональный характер, преступные группы разных стран налаживают международные каналы сбыта природных объектов, происходит их сращивание с коррумпированными должностными лицами своих стран. Они создают соответствующие службы, обеспечивающие их безопасность за счет криминального промысла, который приносит большие доходы. Так, нелегальная мировая торговля редкими животными приносит организованным сообществам по данным американской организации в год в среднем 6 млрд.долларов. Браконьерство 4 млрд. долларов, в т.ч. добыча икры 3 млрд. долларов. Огромные расходы на легальное захоронение от-

ходов и опасных химических веществ создали благоприятную среду для развития криминальных услуг. Так, годовой доход экологически опасных отходов оценивается в 10 млрд. долларов.

Транснациональный характер отдельных составов экологических преступлений требует их квалификации опираясь на нормы уголовного кодекса о транснациональных преступлениях. Поэтому не вызывает сомнения, что системный, конкретный анализ экологических правонарушений в органической увязке с принципиальными положениями как уголовного, так и экологического законодательства имеет существенное значение для повышения эффективности применения уголовной ответственности с учетом видового многообразия уголовных правонарушений.

Уголовная ответственность за экологические правонарушения нацелена на обеспечение строгого соблюдения экологических требований во всех сферах социальной и экономической жизни страны, установление которых является прерогативой экологического законодательства.

Уголовные экологические правонарушения отличаются от других видов уголовных правонарушений по трем основным признакам – объекту, предмету и наличию вреда окружающей среде. Экологические уголовные правонарушения посягают на экологическую безопасность как окружающей среды в целом, так и населения. В соответствии со ст. 5 Экологического кодекса Республики Казахстан под экологической безопасностью понимается состояние защищенности жизненно важных интересов и прав личности, общества и государства от угроз, возникающих в результате воздействия на окружающую среду. Непосредственным предметом экологического уголовного правонарушения является компонент природной среды, органически связанный с окружающим естественным природным миром. Для природных объектов в экологических уголовных правонарушениях характерно то, что эти объекты соединяют в себе три титула – объектов природы, выполняющих жизнеобеспечительную функцию, объектов собственности и хозяйствования, представляющих экономический интерес. Важной особенностью экологических уголовных правонарушений является причинение или реальность угрозы причинения вреда природной среде и здоровью человека. Поэтому деяния, которые квалифицируются как преступные, но не причиняющие вреда природе, не могут рассматриваться как экологические уголовные правонарушения. Уголовный кодекс РК предусматривает 21 состав экологических правонарушений.

Ամփոփագիր՝ Հոդվածում ներկայացված է Ղազախստանի Հանրապետությունում բնապահպանական քրեական իրավախախտումների ընդհանուր բնութագիրը: Կատարվել է բնապահպանական վարչական իրավախախտումների և հանցավոր իրավախախտումների սահմանազատման, համակարգման չափանիշների վերլուծություն:

Annotation: The article presents the general description of ecological criminal offences in the Republic of Kazakhstan. Analysis of criteria for delimitation and coordination of environmental administrative offences, criminal offences were carried out.

Հիմնաբառեր՝ բնապահպանական իրավախախտումներ, վարչական իրավախախտում, քրեական բնապահպանական հանցագործություններ:

Keywords: ecological offences, administrative offences, criminal ecological crimes.

Ключевые слова: экологические правонарушения, административный проступок, уголовные экологические преступления.

ՍԱԼՆԻԿՈՎ ՆԻԿՈԼԱՅ

Ռուսաստանի Դաշնության դատախազության համալսարանի
ԳՀԻ բաժնի գիտաշխատող

SALNIKOV NIKOLAY

Researcher of the Department at the University of Prosecutor's Office
of the Russian Federation Scientific-Research Institute

САЛЬНИКОВ НИКОЛАЙ

научный сотрудник отдела НИИ Университета прокуратуры
Российской Федерации

**ՌԴ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՈՎ
ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԵՐԻ ՇԱՐԱԴՐՄԱՆ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ***

**ON FEATURES OF THE TECHNICAL AND LEGAL STATEMENT OF THE COMPOSITIONS OF
CRIMES WITH ALTERNATIVE FEATURES IN THE CRIMINAL CODE
OF THE RUSSIAN FEDERATION***

**ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ТЕХНИКО-ЮРИДИЧЕСКОГО ИЗЛОЖЕНИЯ СОСТАВОВ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ С АЛЬТЕРНАТИВНЫМИ ПРИЗНАКАМИ В УГОЛОВНОМ
КОДЕКСЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ***

Нормативные конструкции составов преступлений с альтернативными признаками широко используются в Уголовном кодексе Российской Федерации (далее - УК РФ). Однако российское уголовное законодательство конкретно не обозначает указанные категории, а уголовно-правовая доктрина не предлагает их однозначного определения. В свою очередь, в научной среде неоднократно обращалось внимание на необходимость исследований, посвященных вопросам уголовно-правовой оценки преступлений с альтернативными признаками состава, а также формирования нормативных конструкций, включающих такие признаки.

Так, В.П. Малков призывал специалистов в сфере уголовного права заняться исследованием аспектов технического и правового характера, связанных с формулированием составов преступлений с альтернативными признаками объективной стороны, а также применением соответствующих норм¹. В.Ф. Щепельков полагал целесообразным в перспективе разработать и включить в уголовный закон специальную норму, посвященную квалификации преступлений с «альтернативными составами»². К.В. Ображиев и Д.С. Чикин обозначают потребность в выработке унифицированных правил квалификации, которые были бы применимы ко всем преступлениям с альтернативными признаками состава³.

* Հոդվածը ներկայացվել է 16.04.2021, գրախոսվել է 11.05.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 16.04.2021, was reviewed 11.05.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 16.04.2021, рецензирована 11.05.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ См.: Малков В.П. Законодательная техника формулирования составов преступлений с альтернативными признаками объективной стороны. Избранные труды. Т.3. Казань: Познание, 2011. С 183.

² См.: Щепельков В. Квалификация преступлений с альтернативными составами // Российская юстиция. 2001. № 10. С. 71.

³ См.: Проблемы квалификации преступлений: монография / Под ред. К.В. Ображиева, Н.И. Пикурова. М.: Проспект, 2018. С. 247.

Приступая к предметному рассмотрению состава преступления с альтернативными признаками, выступающего в качестве юридической основы сложного единичного преступления с альтернативными признаками состава, следует отметить, что четкое представление о его отличительных характеристиках и правовом значении в теории уголовного права пока не сформировано. Осуществляя классификацию составов преступлений по их внутренней структуре и способу описания, ряд представителей уголовно-правовой науки выделяет составы преступлений с альтернативными признаками¹, альтернативными элементами² или «альтернативные составы преступлений»³ как разновидность сложных составов преступлений. При этом специфика данных нормативных конструкций понимается крайне неоднозначно.

Одни специалисты к «альтернативным» предлагают относить составы, в которых «содержится указание не на одно преступное действие или способ действия, а на несколько вариантов, каждый из которых либо все вместе образуют состав преступления»⁴. Другие отмечают, что «при альтернативном составе законодатель выставляет несколько признаков, каждый из которых может заменять друг друга»⁵. Третьи считают, что «альтернативный состав» «образуется любой комбинацией указанных в законе элементов и частей, в том числе и при наличии одного из них»⁶. Четвертые полагают, что такой состав «включает два или более признака, любого из которых достаточно для обоснования ответственности (квалификации) по этому составу»⁷.

Учитывая, что одной из основных отличительных характеристик анализируемых составов преступлений является именно альтернативность содержащихся в них признаков, определение категории «состав преступления с альтернативными признаками» невозможно без установления сущности понятия «альтернатива» и его особенностей применительно к способу изложения уголовно-правовых норм.

Термин «альтернатива» (от лат. *alternatus* – другой) обозначает необходимость выбора одной из двух или более исключających друг друга возможностей, а также каждую из этих возможностей⁸. Согласно толковому словарю С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой понятие «альтернативный» означает противоположный другому и его исключающий, а понятие «альтернатива» – необходи-

¹ См., например: Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1972. С. 94; Ораздурдыев А.М. Классификация единичных составов преступлений в зависимости от количества элементов и признаков состава в законе // Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева. 2018. № 4. С. 199.

² См., например: Кузнецова Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений: Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / науч. ред. и предисл. В.Н. Кудрявцева. М.: Издательский Дом «Городец», 2007. С. 299; Уголовное право России. Особенная часть. Первый полутом: Учебник для вузов / Под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. М.: ИКД Зерцало-М, 2005. С. 39.

³ См., например: Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. М., 1951. С. 146; Уголовное право. Общая часть: учебник для бакалавров / отв. ред. А.Н. Тарбагаев. М.: Проспект, 2016. С. 71 (Автор главы – Питецкий Вадим В.); Иванчин А.В. Конструирование состава преступления: теория и практика / отв. ред. Л.Л. Кругликов. М.: Проспект, 2014. С. 223.

⁴ Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. И.Э. Звечаровского. М.: Юрист, 2004. С. 118.

⁵ Люблинский П.И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2004. С. 25.

⁶ Плотников А.И. Теоретические основы квалификации преступлений (Учебное пособие). Оренбург: Изд-во ОИ МГЮА, 2001. С. 26.

⁷ Иванчин А.В. Конструирование состава преступления: теория и практика / отв. ред. Л.Л. Кругликов. М.: Проспект, 2014. С. 223.

⁸ Словарь русского языка: В 4-х т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. М.: Русский язык, Полиграфресурсы, 1999. Т.1. С. 33.

мость выбора одного из двух (или нескольких) возможных решений¹. Толковый словарь Д.Н. Ушакова раскрывает понятие «альтернативный» как возможный или необходимый из двух². Заметим, что несмотря на некоторую разницу приведенных определений, они не исключают друг друга и применимы относительно изложения признаков в составах преступлений.

Обращаясь к логике как науке о способах мышления, следует подчеркнуть, что в ней под альтернативной понимается ситуация, в которой следует произвести выбор одной из двух возможностей. Сложные суждения, состоящие из нескольких простых и соединенных логической связкой «или», называются дизъюнктивными (разделительными). Отмечается, что в таких суждениях «утверждается наличие одной из двух, трех и т.д. ситуаций»³. Исходя из формы употребления логической связки выделяются разновидности разделительных суждений. При этом подчеркивается использование дизъюнкции в правовых контекстах с целью раскрытия содержания и объема юридических понятий, а также описания составов преступлений⁴.

В зависимости от употребления в языке связки «или» (либо аналогичных ей связок) в различных значениях выделяются два типа разделительных суждений:

– *нестрогая (слабая) дизъюнкция* – суждение, в котором связка «или» используется в соединительно-разделительном значении. В указанном случае допускается истинность любого суждения из членов дизъюнкции, при этом, суждение будет считаться истинным. К примеру, приведем часть диспозиции ч. 1 ст. 137 УК РФ – «незаконное собрание или распространение сведений о частной жизни лица». В данном случае связка «или» разделяет суждение, поскольку отдельно может осуществляться как собрание, так и распространение данных сведений в качестве различных действий. Вместе с тем обозначенная связка выступает одновременно в роли соединительной, ведь собрание указанных сведений может осуществляться наряду с их распространением;

– *строгая дизъюнкция* – суждение, в котором связка «или» употребляется в исключающе-разделительном значении. Члены строгой дизъюнкции не могут быть одновременно истинными. Именно строгая дизъюнкция в логике именуется альтернативной, а ее члены – альтернативами⁵. В качестве примера строгой дизъюнкции в изложении признаков состава преступления можно привести часть диспозиции ст. 308 УК РФ – «отказ свидетеля или потерпевшего от дачи показаний». Квалификация преступления по ст. 308 УК РФ подразумевает совершение его только одним из перечисленных субъектов, так как лицо не может одновременно обладать статусом свидетеля и потерпевшего по уголовному делу.

Как отмечает А.И. Плотников, альтернативность или безальтернативность (комплексность) признаков состава преступления «выражается в грамматическом строе их описания»⁶. Указание

¹ Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов и Н.Ю. Шведова. М.: А ТЕМП, 2006. С. 23.

² Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н. Ушакова. М.: Государственный институт «Советская энциклопедия», ОГИЗ, 1935. Т.1. С. 80.

³ Ивлев Ю.В. Логика для юристов: учебник. М.: Проспект, 2015. С. 33.

⁴ Логика: учебник для юридических вузов / под ред. В.И. Кириллова, А.А. Старченко. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. С. 80-81.

⁵ Игошин В.И. Математическая логика и теория алгоритмов: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2008. С. 136-137; Логика: учебник для юридических вузов / под ред. В.И. Кириллова, А.А. Старченко. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. С. 80-81.

⁶ Уголовное право России. Общая часть: учебник для бакалавров / отв. ред. А.И. Плотников. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2016. С. 79-80.

на альтернативность обозначается с помощью запятой или разделительных союзов. Кроме того, альтернативность в диспозициях может выражаться посредством буквенных обозначений (например, в ч. 1 ст. 213, ч. 1 ст. 258 УК РФ).

Особенности структурных связей в составах преступлений с альтернативными признаками обуславливают возможность изложения альтернативных признаков в самостоятельном составе преступления посредством различных видов разделительных суждений как в исключающе-разделительном, так и соединительно-разделительном значениях.

При этом, в изложении суждения не всегда присутствуют средства связи элементов, которые бы однозначно указывали на строгое либо слабое разделение. Вид разделительного суждения в таком случае определяется исходя из системно-функционального толкования признака и его значения в структуре состава преступления.

К примеру, в составе преступления, предусмотренном ч. 1 ст. 110 УК РФ (Доведение до самоубийства) альтернативные последствия в виде самоубийства потерпевшего или его покушения на самоубийство приведены в исключающе-разделительном значении, так как указанные последствия объективно исключают друг друга. Напротив, доведение до самоубийства или до покушения на самоубийство может быть совершено как одним из перечисленных в диспозиции статьи способов, так и несколькими из них (путем угроз, жестокого обращения или систематического унижения человеческого достоинства потерпевшего), что свидетельствует о нестрогом разделении суждения в конструкции состава преступления. Таким образом, рассматриваемый состав преступления содержит альтернативные признаки объективной стороны (альтернативные способы и альтернативные последствия совершения преступления), изложенные посредством разделительных суждений в различных значениях.

При использовании термина «альтернатива» учеными в области уголовного права, как правило, не учитываются различные формы дизъюнктивных суждений при описании уголовно-правовых норм. Распространенное в уголовно-правовой литературе правило, согласно которому для вывода о наличии в деянии состава преступления достаточно как любого из альтернативных признаков, так и одновременно нескольких таковых¹, верно лишь применительно к нестрогому разделению, которое не является альтернативным в понимании формальной логики.

Логическое разделение дизъюнктивных суждений не учитывается в том числе при классификации сложных составов преступлений. К примеру, А.В. Иванчин в ходе построения такой классификации противопоставляет альтернативному (дизъюнктивному) составу конъюнктивный, указывая в качестве основания выделения последних наличие (отсутствие) дизъюнктивных и (или) конъюнктивных признаков (признаков, соединенных союзом «или», союзом «и» соответственно)². А.И. Плотников делит сложные составы преступлений на «альтернативные» и «неальтернативные» в зависимости от значения, которое имеют несколько входящих в состав элементов и их частей. Определяя «альтернативный состав» как образуемый «любой комбинацией указанных в законе элементов и частей, в том числе и при наличии одного из них», ученый также упускает из виду правила логического разделения дизъюнктивных суждений³.

¹ См.: Энциклопедия уголовного права. Т.4. Состав преступления. Издание профессора Малинина. СПб., 2005. С. 56-57; Уголовное право России. Общая часть: учебник для бакалавров / отв. ред. А.И. Плотников. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2016. С. 79-80; Васильев А.М., Васильева Н.А. Уголовное право. Общая часть (курс лекций): учебное пособие. Армавир: РИО АГПА, 2012. С. 116-117.

² Иванчин А.В. Альтернативные, интегрированные и иные сложные составы преступлений (проблемы трактовки) // Актуальные проблемы уголовного права на современном этапе (вопросы дифференциации ответственности и законодательной техники). 2018. Вып. 7. С. 35.

³ Плотников А.И. Теоретические основы квалификации преступлений (Учебное пособие). Оренбург: Изд-во ОИ МГЮА, 2001. С. 26.

В связи с изложенным следует сделать вывод о том, что использование в доктрине уголовного права термина «альтернатива» применительно к способу изложения уголовно-правовых норм имеет определенные особенности, заключающиеся в некотором несоответствии логическому значению данного понятия, так как в понимании формальной логики альтернативными выступают лишь сложные разделительные (дизъюнктивные) суждения в исключающе-разделительном значении (строгая дизъюнкция). При этом формирование структуры уголовно-правовых норм подчиняется правилам формальной логики относительно форм употребления логических связей разделительных суждений, так как при изложении уголовно-правовых норм в уголовном законе используются различные типы указанных суждений (как со строгим, так и не строгим разделением).

Учитывая, что термин «альтернатива», используемый при характеристике отдельных уголовно-правовых норм, является во многом устоявшимся в уголовно-правовой доктрине, считаем допустимым его употребление в указанном качестве с приведенными оговорками. В свою очередь, при необходимости отметить тип разделительного суждения, термин «альтернатива» необходимо использовать с указанием на значение разделительного суждения.

Учет и дальнейшее исследование обозначенных особенностей технико-юридического изложения составов преступлений с альтернативными признаками в уголовном законе играет важное значение для уголовно-правовой оценки преступных деяний, так как отличительные качества преступлений с альтернативными признаками состава во многом predetermined именно конструкцией состава преступления, нормативное описание признаков в котором произведено посредством разделительных суждений.

Ամփոփագիր՝ Հոդվածը նվիրված է Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքում այլընտրանքային հատկանիշներով հանցագործությունների կազմերի տեխնիկա-իրավական շարադրանքի առանձնահատկություններին: Նշվում է, որ քրեաիրավական նորմերի կառուցվածքի ձևավորումը ենթարկվում է ֆորմալ տրամաբանության կանոններին: Ընդ որում, քրեական օրենքի առանձին նորմերում պարունակվող բաժանարար դատողությունների տարբեր տեսակների տրամաբանական կապերի առանձնահատկությունը կարևոր նշանակություն ունի հանցավոր արարքների քրեաիրավական գնահատման համար:

Annotation: The article is devoted to the peculiarities of the technical and legal presentation of the elements of crimes with alternative features in the Criminal Code of the Russian Federation. It is noted that the formation of the structure of criminal law norms is subject to the rules of formal logic. At the same time, the specifics of the logical connections of various types of dividing judgments contained in certain norms of the criminal law are important for the criminal legal assessment of criminal acts.

Հիմնաբաներ՝ հանցակազմ, հանցակազմի այլընտրանքային հատկանիշներ, քրեաիրավական նորմերի տեխնիկական-իրավաբանական շարադրանք, բաժանարար դատողությունների տեսակներ:

Keywords: *corpus delicti, alternative elements of corpus delicti, technical and legal presentation of criminal law norms, types of dividing judgments.*

Ключевые слова: *состав преступления, альтернативные признаки состава преступления, технико-юридическое изложение уголовно-правовых норм, виды разделительных суждений.*

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔ / ЧАСТНОЕ ПРАВО / PRIVATE LAW

ՆԱՆԴՈՐ ՏՈՄԱ

Բուդապեշտի մայրաքաղաքային շրջանային դատարանի աշխատանքային իրավունքի դեպարտամենտ, դատավորի օգնական

NANDOR TOMA

Budapest Capital Regional Court Labour Law Department, assistant of judge

НАНДОР ТОМА

Департамент трудового права Столичного окружного суда Будапешта, помощник судьи

ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԲԵՌԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՄ ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ, ՀԱՏԿԱՊԵՄ՝ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ*

THE EVOLUTION AND IMPORTANCE OF THE BURDEN OF PROOF IN EU EQUALITY LAW, ESPECIALLY IN THE FIELD OF LABOUR LAW*

РАЗВИТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПРАВА НА РАВЕНСТВО ЕС, ОСОБЕННО В ОБЛАСТИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА*

INTRODUCTION

The discrimination is an undesirable situation between a weaker and a stronger party. The weaker party is the victim who has less information but suffering the disadvantage caused by the stronger party. The only option for the victim is to start a proceeding, which under provisions of ordinary proceeding conditions is doomed to failure, because the victim in most cases cannot prove that the real intention of the employer to discriminate. In these circumstances, the employer may be able to win the case simply by saying nothing and merely challenging the inferences drawn by the complainant. So, the Court of Justice of the European Union (CJEU or the Court) introduced the shifting of the burden of proof, which aim is to create a balance between the parties and to share the burden of proof. It is the heart and soul of the principle of equal treatment because without an effective proceeding nobody will get the desired protection or remedies.

Under the International Labour Organization (ILO) Declaration of 1998, all member states have an obligation to respect, promote and realize the principle of the elimination of discrimination in respect of employment and occupation. This principle is elaborated in Discrimination Convention No. 111 and Equal Remuneration Convention No. 100. Armenia ratified the Conventions in 29 July 1994.

Several EU directives were adopted at the beginning of 21st century which are rooted in Convention No. 111 and the shifting of the burden of proof were enshrined in them.

* Հոդվածը ներկայացվել է 22.10.2021, գրախոսվել է 05.11.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 22.10.2021, was reviewed 05.11.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 22.10.2021, рецензирована 26.05.2021, принята в печать 24.12.2021.

The aim of the present article is to study the evolution of the burden of proof from the beginnings, to show the case-law of the CJEU in a more detailed way trying to make more understandable the concept and logic of the Court because the whole reversal of the burden of proof in the EU law was introduced by the Court, the directives only wrote it down to make binding on the Member States. I really find it important to present the burden of proof through the case law because the Court always pass a judgement referring to the existing case-law.

1. THE ORIGINS

The European Convention on Human Rights (ECHR) is an international human rights treaty drafted by the CoE and entered into force on 3 September 1953. The ECHR established the European Court of Human Rights and granted human rights to every people who are under the jurisdiction of a member state. All member states are party to the Convention, and new members are expected to ratify the Convention at the earliest opportunity. Armenia joined on 25 January 2001. The obligation of equal treatment lies in Article 14 of ECHR. Also, the European Court of Human Rights acknowledged the reversal of the burden of proof in discrimination cases.

Under EU law, protection against discrimination in the field of employment is extended across all the protected grounds provided for under the non-discrimination or equality directives (2000/43/EC, 2000/78/EC, 2006/54/EC). It covers access to employment, conditions of employment, including dismissals and pays, access to vocational guidance and training, and worker and employer organisations. The Equality Directives differ in terms of protected groups and the areas in which discrimination is prohibited.¹ The directives are laying down only the minimum requirements toward the Member States.

2. THE DEVELOPMENT OF THE REVERSAL OF THE BURDEN OF PROOF

In theory, we have equality in the law but in practice it does not necessarily exist. So put our self in the shoes of the person who had suffered discrimination and imagine what would we do. For example, we had applied for a job and the manager is telling us in the interview that the only reason he won't choose us is the colour of our skin or our age. Or maybe he won't tell us anything, and we receive a rejection letter and days after we find the same job offer in the newspaper even though we fulfilled all qualification requirements. Filing a claim to the court or a special administrative body is a reasonable choice for fighting against discrimination. Here comes the first obstacle. In court proceedings, the burden of proof generally lies with the person who submits the case, the claimant.² It is not different in the Armenien Code of Civil Procedure.³ The burden of proof means it is normal for the person alleging facts in support of a claim to adduce proof of such facts.⁴ So technically, the burden of proof lies with the victim who should provide evidence which is buried deep by the employer and he is protecting it very hard. The Court recognised this problem in case 109/88. in 1989. To mention the first major cases all occurred on the field of equal pay for men and women because this principle was enshrined in Article 119 of the Treaty of Rome, so basically it was the first written protection. In the main proceedings, the Danfoss company paid the same basic wage to employees but a collective agreement was signed and according to that every worker had individual pay

¹ European Union Agency for Fundamental Rights-Handbook on European non-discrimination law 2018 edition (hereinafter Handbook), page 35.

² Dick Houtzage-Shifting the burden of proof in equality cases, page 2. (Paper prepared for the ERA seminar 'the Anti-Discrimination Directives 2000/43 & 2000/78 in Practice', 22-23 February, Trier)

³ Article 48

⁴ C-127/92 Enderby case [13].

supplements, calculated on the basis of mobility, training and seniority. Employees' Union had accused Danfoss that it paid less wage for the same work to female employees. The key of the case was that the claimant had to prove that the wage of the women is less for the same job compared to men, therefore the Employee's Union produced statistics related to the wages which showed average wage paid to men is higher than that paid to women. The Court stated the employees don't know the calculation method of their wage and it is the employer's fault. Danfoss applies a system of payment that is totally lacking in transparency and because of that the burden of proof is shifting to the employer if a female worker establishes that the average pay for women is less than that for men¹. This shifting means Danfoss has to prove the pay difference is unrelated to sex.

The reason behind this judgement is that the onus shall shift to avoid depriving workers who are the victims of discrimination. Without the information that only the employer holds make it excessively difficult or impossible to win the case in the ordinary proofing system. The other option was to completely erase the burden on the victim, but the choice made by the legislature was clearly that of creating a balance between the victim of discrimination and the employer when the latter is the source of the discrimination.² The claimant must show that the only reasonable explanation for the difference in treatment is the protected characteristic of the victim, such as sex or race.

The next step of the development was the Enderby case³. Dr Pamela Enderby was employed as a speech therapist by the FHA which was overwhelmingly a female profession. She claimed that in other comparable jobs, like pharmacist where are more men than women the wages are higher and the reason for the difference in pay is based only on sex. The national courts at all instances considered that the differences were not attributable to discrimination, the jobs have been determined by different collective bargaining processes and the state of the employment market was enough to justify the difference. The Court emphasised again that the onus may shift for the protection of the worker who appears to be the victim of discrimination. "Accordingly, when a measure distinguishing between employees on the basis of their hours of work has in practice an adverse impact on substantially more members of one or other sex, that measure must be regarded as contrary to the objective pursued by Article 119 of the Treaty, unless the employer shows that it is based on objectively justified factors unrelated to any discrimination on ground of sex". The FHA argued that the Danfoss case is not exactly the same because the pay system is transparent, the wage is the result of regular collective bargaining process. The Court didn't accept this argument and created the notion of prima facie discrimination. This means if a situation for the first sight looks like discrimination it shall be deemed as discrimination and the respondent can rebut this presumption. That is the point when the burden of proof is shifting to the employer who has the right to prove that there are objective reasons for the difference in pay. In the Enderby case, there is a prima facie case of sex discrimination if there is a difference in wage and if almost only women working as a speech therapist, at least where the two jobs are of equal value and the statistics which are showing it are valid.

Article 19(1) of Directive 2006/54, Article 10 of Directive 2000/78 and Article 8(1) of Directive 2000/43 reproduces verbatim the same concept of the burden of proof:

The core element of those provisions is the shared burden of proof. The claimant must establish facts which are indicating that discrimination had happened and based on the evidences the court reasonably suggest that discriminatory treatment may have occurred. This is the presumption of

¹ Case 109/88.

² Opinion of Advocate General Mengozzi in case C-415/10.

³ Case C-127/92.

discrimination, also called prima facie discrimination. This is the first step both in cases of direct and indirect discrimination. The burden then shifts to the defendant to prove that there is no discriminatory intent behind the difference in treatment. It can be done by proving there was no causal link between the prohibited ground and the treatment or justifying the differential treatment.

3. DIRECT DISCRIMINATION

The principle applies equally in cases of direct or indirect discrimination, but the application depends on the type of discrimination because not the same facts need to be proven in direct and indirect discrimination cases. The direct discrimination is defined in the directives. According to that direct discrimination occurs where one person is treated less favourably than another is, has been or would be treated in a comparable situation, on any of the protected grounds. The claimant needs to establish facts that shall support the presumption of discrimination which are: he was treated less favourable than another was, there was a possible comparator and the circumstances were comparable between the victim who possess the protected ground and the comparator. The causation of the less favourable treatment and comparability of situations play an important role in the context of direct discrimination¹. Less favourable treatment can be established by making the comparison to someone in a similar situation² A low wage on his own is not a legitimate claim, only if the complaint has lower wage compared to someone without the protected ground and performing the same work.

In the case C-381/99 the comparator was a male colleague. The prima facie pay discrimination based on sex is established since we have two employees, one male and one female, both are classified in the same job receiving the same basic salary but Ms Brunnhofer got ATS 2000 less money per month so the burden of proof is shifting to the employer who has to show there was no breach of the principle of equal pay. In the question of a comparator, it is essential for the national court to determine whether the work they do is the same work or work of equal value. Just to summarize, Ms Brunnhofer has to demonstrate the difference in pay, the relevant Community law prohibiting the difference and the work they perform is the same or of equal value. After that, the burden is shifting and the employer has to prove the work performed by Ms Brunnhofer and her colleague were not comparable, or the employer can justify a difference in pay but only if it is based on objectively justified grounds.

In the Case C-54/07. the employer wanted to prevent the emerging of a case of discrimination based on racial or ethnic origin so he explicitly stated that he would not recruit persons of Moroccan origin. In this case, there was no known victim who was treated less favourable. The Court stated that the lack of an identifiable complainant cannot lead to the conclusion that there is no direct discrimination within the meaning of Directive 2000/43, because the aim of the directive 'to foster conditions for a socially inclusive labour market'.³ A candidate will take the firm's statement into consideration and won't apply for the job and it is hindering their access to the labour market which is against the aim of the directive. In the aspect of the burden of proof, the Court stated the statement of the director established in itself a prima facie discrimination and there is no need for a victim who would prove it. The burden of proof then shifts to the employer.

In Case C-81/12. the Court went further in recruitment discrimination matters. The national court asks that the fact that the statement of the owner of a football club according to he wouldn't hire a

¹ Justyna Maliszewska-Nienartowicz Direct and Indirect Discrimination in European Union Law – How to Draw a Dividing Line? International Journal of Social Sciences, III(1), 2014 page 42.

² Handbook, page 44.

³ Directive 2000/43 recital 8 of the preamble.

homosexual player, prefer to choose one from the junior team, could establish discrimination on grounds of sexual orientation.¹ The nation court had an important question in connection with the burden of proof. For proving that FC Steaua does not discriminate on grounds of sexual orientation the club should adduce evidence it already hired homosexual players which is against the right to privacy of those players. The Court declared that the reversal of the proof cannot lead to breaching someone's right to privacy. To put it simply the employer cannot use a previously hired homosexual football player to prove that the recruitment policy is not discriminatory because it would breach that player's right to privacy.

In Case C-415/10. the Court dealt with the question, is a rejected applicant entitled to get information after the recruitment procedure about the hired applicant. The Court held that it is the duty of the victim to establish facts from which it may be presumed that there has been direct or indirect discrimination and only after that shifting the burden to the defendant to prove that there has been no breach of the principle of non-discrimination. The Court stated that none of the directives entitles victims to get information in order to establish facts from which discrimination may be presumed. But the refusal of disclosure of such facts, is liable to compromise the achievement of the objective pursued by that directive and, in particular, to deprive that provision of its effectiveness.²

In Case C-177/88 the Court decided there is no need for a comparator in pregnancy cases.

4. INDIRECT DISCRIMINATION

The facts that shall be established for prima facie discrimination are slightly different from direct discrimination.³ All three directives describe the notion of indirect discrimination and they are basically identical. The main elements are a neutral provision, criterion or practice which put the group possess the protected ground at a particular disadvantage compared with the other group which members are in a similar situation. The main differences are there shall be a rule which at first sight neutral but effects eventually the protected group more, so the differential treatment in direct discrimination shifts to differential effects. It is also important to mention there is not only one victim of the discrimination, but a disadvantaged group defined by a protected ground and an advantaged group in a similar position but without the protected ground.

The national court has to be capable of distinguishing direct discrimination from indirect discrimination. In case C-267/06. the advocate general and the Court hadn't shared the same view. The German national law does not allow homosexual couples to get married, so it created instead the life partnership. Mr Maruko partner in his life was a member of the compulsory occupational pension scheme and contributed pay to it. Mr Maruko deemed himself entitlement to a widower's pension as part of the survivor's benefits after his life partners' death. The VdB refused to award a pension to the survivor of a same-sex partnership between individuals who had not married. In the opinion of Mr Maruko, life partners are treated less favourably than spouses which establish discrimination on grounds of sexual orientation. Mr Maruko defined the situation as indirect discrimination since two persons of the same sex cannot marry in Germany, therefore cannot qualify for the widower's pension. Advocate General Colomer also stated that the refusal to award the pension is not based on the sexual orientation of the insured so it can't establish a direct discrimination.⁴ For the criteria of a comparator the national court has to determine are married couples and members of a life partnership in a similar

¹ C-81/12.

² C-415/10 [39].

³ Handbook, page 53.

⁴ Opinion of Advocate General Comer [96].

situation. According to the national court, the situation is similar. The Court emphasised that according to the referring court these two forms are more equivalent since the amendment of the German Social Security Code, from which it is clear that life partnership is to be treated as equivalent to marriage as regards the widow's or widower's pension referred to in that provision. The spouses and life partners could be considered to be in a comparable situation but it is the duty of the national court to determine it. And here comes the interesting part, because the Court says if the national court decides they are in a comparable situation, legislation such as that at issue in the main proceedings must, as a consequence, be considered to constitute direct discrimination on grounds of sexual orientation. Same-sex couples can thus only challenge discrimination if they are in a 'sufficiently similar' situation to opposite-sex married couples and it could only happen, if the national law ensures the same rights to them.

In the case of indirect discrimination statistical data has played an important role. In the first major cases, like *Danfoss and Enderby* the statistics was the tool to show a group is in a disadvantaged situation compared to another group. Appropriate statistics provided by the claimant could cause the shift of the burden of proof.¹ On the other hand, in case *Bilka*, the respondent tried to prove with the statistic that the behaviour does not entail discrimination because more women is entitled to an occupational pension than man. There is no such requirement that indirect discrimination can only be established by statistics even so there are protected grounds, such as religion or sexual orientation, on statistics that can't be made because it would strongly interfere with data protection. The Court has never stated a specific threshold needs to be achieved only the substantial figure is important, but always the national court which shall assess and decide if a statistic is sufficient.²

5. RECENT CASE-LAW OF THE COURT

The Court dealt with direct discrimination on grounds of religion in case C-193/17 and the judgement was adopted on 22 January 2019. The Austrian law set Good Friday as a public holiday but only for the churches declared by the provision. During public holidays people not working but entitled to payment but if they are performing work they must get an extra wage. So on Good Friday, only those employees get this extra wage who are members of the declared churches and perform work. M. Achatzi was not a member but satisfied all the above criteria. He sued his employer before the national court for the extra wage because he suffered discrimination on grounds of religion. The national court was not sure about the two groups are comparable or this kind of protection is reasonable for the declared churches. Also, a very important question is if the Court finds the national measure discriminatory what is the duty of the employer, shall it grant the holiday for all employees. At first, the Court stated that the Austrian law gives rise to a difference in treatment that is directly based on the religion of employees. Second, the Court examined the matter of the comparable situation. The Court reminded that the situations don't have to be identical but comparable and the assessment of comparability must be specific and concrete in the light of the benefit concerned. The only condition of the holiday is the employee must be a member of the defined church, and there is no certain ritual which must be performed, so the employee may use that day for rest and this situation is not different from the others who also would like to relax. In regard to the special wage the situation is also comparable. The Court pointed out when national law treats comparable situations differently it establishes direct discrimination which cannot be justified, because this high level of defence is not necessary for the protection of freedom of religion. The Court stated that until Austria has amended

¹ C-127/92. [19].

² Hanbook, page 242.

its national law, it is the duty of the employer to restore equal treatment and grant public holiday for those workers, who in advance ask for permission not to work. Interesting fact that Austria in February 2019 amended its national law, Good Friday is not a public holiday at all and now it is consistent with the directive.

In case C-49/18 the Court decided on the reduction of the basic salary of the judges could constitute indirect discrimination on grounds of age. The Spanish Government wanted to cut the public budget, therefore, reduced the remuneration of judges in an act, but the three-level of basic salary was reduced differently and who earned the least was reduced the most. C. Escribano Vindel a senior judge complained before the national court this act was breaching the principle of equality. Mr Escribano Vindel claimed the group which was affected the most, consisted of young judges with shorter length of service and it constituted discrimination on grounds of age. The Court noted that the referring court revealed no information about Mr Escribano Vindel's age, group or another person in a comparable situation, merely stating that people in one group are in a less favourable situation than members of another group. He was supposed to be a member of the group whose salary was reduced the least so he cannot be the victim of discrimination. The national court has not identified an age difference between the groups. The Court gave guidance to the national court and according to that the first task is to verify that members of a pay group consist of people of about the same age. Secondly, it has to determine that the group of judges are incomparable situations. The Court found the salary of the judges composed of two elements: basic salary and additional remuneration. The additional remuneration has a lot of objective elements which differentiate between the separate categories of members of the judiciary and that is why the Court suppose the groups are not comparable.

The Court delivered a judgement on 15 July 2021 in connection with discrimination based on religion.¹ In this case, the employer introduced neutral instruction which prohibits employees from wearing any visible political, philosophical or religious sign at the workplace. IX and MJ refused to obey the instructions and wore an Islamic headscarf. IX and MJ were warned by the employer several times, so they decided to challenge the warnings before the national court. The Court stated the persons in a comparable situation, not just those who do not have a particular religion or belief. The Court expressed that it appears to be no discrimination happened because the employer required all employees not to wear religious symbols. Even if there is discrimination it could be justified by a legitimate aim. The employer's desire to remain neutral may be regarded as legitimate but justification can be regarded as being objective only where there is a genuine need on the part of that employer, which it is for that employer to demonstrate.

FINAL OBSERVATIONS

The shifting of the burden of proof is the core concept of anti-discrimination law. The CJEU developed a well-established case law that has a long history and defined notions. The question of who shall prove what now is clear, although in individual cases, is not that simple. The burden on the national courts are huge because they have to decide on is the claimant established the facts for prima facie discrimination or is the respondent objectively justified the discrimination. For delivering a straight and lawful decision, the national courts must have all the knowledge both in EU and national level. The jurisdiction of the CJEU establishes particularly important views and ideas on the shift of the burden of proof, which can serve as a guidance but not only to the Member States. The shifting of the burden of proof established by the CJEU may contribute for the judges and legal practitioners of Non-

¹ C-804/18.

Member States to develop a manner of interpretation which supports the effective enforceability of right to non-discrimination.

Ամփոփագիր՝ Հոդվածի հիմնական նպատակն է ուսումնասիրել ապացուցման բեռի զարգացումը ԵՄ իրավահավասարության իրավունքում, հատկապես՝ աշխատանքային օրենսդրության ոլորտում: Այդ առումով հոդվածում քննարկվում են աշխատանքային իրավունքի ոլորտում առկա ուղղակի և անուղղակի խտրականության դրսևորումները, դրանց առանձնահատկությունները, ինչպես նաև հետազոտության թեմային առնչվող խնդիրների լուծման հիմնական ուղղությունները:

Аннотация: Основной целью данной статьи является изучение развития бремени доказывания в праве на равенство ЕС, особенно в сфере трудового законодательства. В данной связи в представленной статье рассматриваются прямая и косвенная формы дискриминации в сфере трудового права, их особенности, а также основные направления решения задач, связанных с темой исследования.

Հիմնարաներ՝ հավասար վերաբերմունք, ապացուցման բեռ, ուղղակի խտրականություն, անուղղակի խտրականություն, ԵՄ իրավունք, աշխատանքային իրավունք:

Keywords: equal treatment, burden of proof, direct discrimination, indirect discrimination, EU law, labour law

Ключевые слова: равное обращение, бремя доказывания, прямая дискриминация, косвенная дискриминация, право ЕС, трудовое право.

ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ ՍՎԵՏԼԱՆԱ

Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրատուրայի 1-ին կուրսի ուսանող

KIRAKOSYAN SVETLANA

1st year Master's student of the Yerevan State University Faculty of Law,

КИРАКОСЯН СВЕТЛАНА

Студент 1 курса магистратуры юридического факультета Ереванского государственного университета

ՖԻԼՄԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՏՎԱԾՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: ԷԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՖԻԼՄՈՒՄ*

THE LEGAL STATUS OF THE SEPARATE ELEMENTS OF THE FILM AND THEIR PROTECTION. SUBSTANTIAL MODIFICATION IN THE FILM*

ПРАВОВОЙ СТАТУС ОТДЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ФИЛЬМА И ИХ ЗАЩИТА. СУЩЕСТВЕННОЕ ИЗМЕНЕНИЕ В ФИЛЬМЕ*

Ստեղծագործությանը հեղինակային իրավունքով տրվող պաշտպանությունը դեռևս չի ենթադրում աշխատանքի յուրաքանչյուր տարրի, հատվածի պաշտպանունակություն: Աշխատանքի ինքնատիպությունը համարվում է հեղինակային իրավունքի գոյության անհրաժեշտ պայմանը՝ *sine qua non*, հետևաբար հեղինակային իրավունքի պաշտպանությունը կտարածվի միայն ստեղծագործության այն բաղադրատարրերի վրա, որոնք ինքնատիպ են¹:

Յուրաքանչյուր ստեղծագործություն իրենից ներկայացնում է դիսկրետ տարրերի համակցություն, որոնց մի մասը կարող է լինել ինքնատիպ և պաշտպանվել հեղինակային իրավունքով, մի մասը՝ ոչ: Օրինակ, ֆիլմը կարող է բաղկացած լինել պատկերներից, երկխոսություններից, երաժշտությունից, որոնք ինքնատիպ են և պաշտպանվում են հեղինակային իրավունքով, ինչպես նաև փաստերից և գաղափարներից, որոնք չեն կարող ստանալ պաշտպանություն²: Այս հանգամանքով պայմանավորված տեսական գրականության մեջ ֆիլմերի և լուսանկարների կապակցությամբ առաջացող կարևորագույն հարցերից է այն, թե արդյոք ֆիլմի կամ լուսանկարի ձայնագրված կամ ամրագրված հատվածը՝ որպես ինքնուրույն ստեղծագործական աշխատանք, ֆիլմին կամ լուսանկարին տրամադրվող հեղինակային իրավունքից առանձին, կարող է ստանալ հեղինակային իրավունքի պաշտպանություն: Թեև ԵՄ Արդարադատության դատարանը այս խնդրին դեռևս հստակ չի անդրադարձել, սակայն հիմք ընդունելով ստեղծագործական աշխատանքի

* Հոդվածը ներկայացվել է 06.05.2021, գրախոսվել է 27.05.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 06.05.2021, was reviewed 27.05.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 06.05.2021, рецензирована 27.05.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ *St'u Feist v. Rural Telephone Service Co.*, 499 U.S. 340, 348 (1991) գործով ԱՄՆ Գերագույն դատարանի որոշումը:

² *St'u Brian L. F.*, "Copyright in a Nutshell for Found Footage Filmmakers" Law Faculty Popular Media. (2016), էջ 36 (https://uknowledge.uky.edu/law_facpub_pop/31_12.04.2020թ.):

տանքի հատկանիշների վերաբերյալ կայացրած մեկ այլ որոշում՝ ԵՄ իրավունքով ֆիլմի և լուսանկարի առանձին հատվածը հեշտությամբ ստանում է հեղինակային իրավունքի պաշտպանությունը, պայմանով, որ այն լինի բավականաչափ սահմանափակված, որպեսզի համարվի սահմանափակ արտահայտությամբ օբյեկտ (այսինքն՝ աշխատանք), քանի որ համաձայն այս որոշման՝ միայն այն աշխատանքն է ապահովվում հեղինակային իրավունքի պաշտպանությամբ, որն անմիջականորեն արտահայտում է հեղինակի մտավոր ստեղծագործությունը: Այս որոշման համաձայն՝ նշված չափանիշին համապատասխանում է օբյեկտիվորեն ճանաչելի, սահմանափակ արտահայտությամբ այն օբյեկտը, որը հեղինակի ազատ և ստեղծարար ընտրության արդյունք է և կրում է նրա անհատականության նշանը¹: Ավելին՝ ըստ ԵՄ իրավունքի՝ ամբողջական ֆիլմին կամ լուսանկարին հեղինակային իրավունքով տրամադրվող պաշտպանությունը տարածվում է նաև նույն ֆիլմում կամ լուսանկարում արտահայտված հատվածի, պատկերի վրա, և այդ հատվածի հեղինակները կլինեն ամբողջական ստեղծագործության սկզբնական հեղինակների շարքում:

Ընդհանուր առմամբ կարող ենք առանձնացնել ֆիլմի բաղկացուցիչ մաս կազմող մի քանի հատվածներ, որոնց պաշտպանության հարցը քննարկվում է և՛ տեսական գրականության մեջ, և՛ դատական ակտերում:

Որպես ֆիլմի բաղկացուցիչ մաս՝ նախ անհրաժեշտ է քննարկել ֆիլմում օգտագործված գեղարվեստական կերպարի պաշտպանության հարցը: Պետք է նշել, որ կերպարների պաշտպանության վերաբերյալ մոտեցումները խիստ տարբեր են, ընդ որում՝ տարբեր է իրավիճակը ֆիլմերում մարմնավորված գեղարվեստական կերպարների և մուլտֆիլմերի կերպարների պաշտպանության պարագայում: Օրինակ, բրիտանական իրավունքում գեղարվեստական կերպարների պաշտպանությունը ընդհանուր առմամբ սահմանափակ է, և առկա է որոշակի անորոշություն, ինչի արդյունքում գեղարվեստական կերպարի անհատական հատկանիշների օգտագործումը այլ անձանց կողմից, մի դեպքում կարող է հանգեցնել այդ կերպարի նկատմամբ սահմանված հեղինակային իրավունքի խախտման, մյուս դեպքում՝ ոչ: Այնուամենայնիվ, ինչպես հեղինակային իրավունքի բոլոր օբյեկտների դեպքում, գրական-գեղարվեստական կերպարի պաշտպանությունը ևս հիմնված չէ միայն մեկ անհատական հատկանիշի վրա: Փոխարենը, այն հատկանիշների, առանձնահատկությունների, հանրահայտ արտահայտությունների և այլնի համակցություն է, որը ստեղծում է մի երևակայական աշխարհ, որում ստեղծված կերպարը դառնում է հեղինակի օրիգինալ ստեղծագործության էական տարրը²: Օրինակ, Քելին ընդդեմ Սինեմա Հաուզի գործով պաշտպանություն չտրամադրվեց Շերլոկ Հոլմսի կերպարին, այն պատճառաբանությամբ, որ կոնկրետ այդ դեպքում օգտագործվել է այդպիսի կերպարի միայն գաղափարը³: Հակառակ դրան՝ Բոլթոնն ընդդեմ Բրիթիշ Ինթերնեյշնլ Փիքչըրսի⁴ գործով դատարանը հաստատեց, որ հաղորդման հեռարձակման ժամանակ հայտնվող հեռախոս վերանորոգող երկու

¹ Տե՛ս ԵՄ Արդարադատության դատարանի 2009 թվականին թիվ C-5/08 Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening ECR I-6569 գործից հետո, ԵՄ իրավունքը կայուն կերպով պահպանում է այն դիրքորոշումը:

² Տե՛ս Erickson, K, Heald, P, Homberg F et al. (2 more authors); Copyright and the Value of the Public Domain: An Empirical Assessment Report, Intellectual Property Office, Newport, UK, (2015) էջ 17:

³ Տե՛ս Kelly v Cinema Houses Ltd [1928-35] Macg. Cop. Cas. 362 at 368. Գործով Անգլիայի վերաքննիչ դատարանը նշեց, որ եթե, օրինակ, գտնվի մի ժամանակակից դրամատուրգ, որ ստեղծի այնպիսի տարբերվող և ուշագրավ կերպար, ինչպիսին է Շերլոկ Հոլմսը, արդյոք խախտում կլինի, եթե կրկնօրինակողների խմբի մի ցածրակարգ հեղինակ վերցնի միտքը և ստեղծի օրիգինալ կերպարի կրկնօրինակը: Դատարանը նշեց, որ շատ երկար կկասկածի մինչ այդպիսի որոշում կայացնելը:

⁴ Տե՛ս Bolton v British International Pictures Ltd [1936] M.C.C.20 գործով անգլիական դատարանի որոշումը:

զավեշտալի կերպարի հետագա օգտագործումը համարվում է հեղինակային իրավունքի խախտում: Մեկ այլ գործով դատարանը իր մտահոգությունը հայտնեց առկա կարգավորումների վերաբերյալ՝ նշելով, որ թեև համաձայն է, որ ներկայումս պաշտպանություն չի տրամադրվում գրքերի, ֆիլմերի կամ ներկայացումների գեղարվեստական կերպարներին, սակայն որևէ եղանակով չի ընդունի այն հանգամանքը, որ այդպիսի ստեղծագործությունների հեղինակները, հատկապես, երբ վերջիններիս աշխատանքները բաղկացած են համընդհանուր ճանաչում ստացած կերպարի մասին պատմող գրքերի շարքից, այդ կերպարի նկատմամբ չունենան սեփականության որևէ իրավունք¹: Արդյունքում կարող ենք փաստել, որ թեև որոշ բացառիկ դեպքերում կերպարին պաշտպանություն տրամադրվում է, սակայն ընդհանուր մոտեցումն այն է, որ վերջինները չեն կարող պաշտպանություն ստանալ հեղինակային իրավունքի շրջանակներում:

Ինչ վերաբերում է մուլտֆիլմերում մարմնավորված կերպարներին, պետք է նշել, որ բրիտանական իրավունքում վերջիններս պաշտպանվում են իբրև գծանկար, ինչպես օրինակ՝ հայտնի Փոփայ կերպարին վերաբերող գործում: Այս դեպքում դատարանը հաստատեց, որ Փոփայը կարող է պաշտպանվել, որպես գեղարվեստական ստեղծագործություն: Իսկ Լորդերի Պալատը հաստատեց այն դիրքորոշումը, որ վերարտադրությունը, որն արտացոլվում էր կերպարի բազմաթիվ նկարների վրա, խախտում էր այդ գեղարվեստական կերպարի նկատմամբ հեղինակային իրավունքները²: Հակառակ այս մոտեցմանը՝ ֆրանսիական իրավունքը գեղարվեստական կերպարին հստակ տրամադրում է պաշտպանություն՝ տեսալսողական ստեղծագործությունից անկախ: Այս մոտեցումը առկա է ինչպես մուլտֆիլմում պատկերված կերպարների³, այնպես էլ նովելից կամ սցենարից վերցված կերպարների պարագայում: Մուլտֆիլմերի և տեսալսողական ստեղծագործության մեջ վերարտադրված կերպարներին տրամադրվող պաշտպանության ռեժիմը նույնն է մի շարք այլ մայրցամաքային երկրներում⁴:

Կարծում ենք, որ կերպարների պաշտպանության հարցը քննարկելիս առավել քան մյուս բոլոր դեպքերում կարևոր է անդրադառնալ «օրիգինալություն» կամ «յուրօրինակություն» հասկացություններին, ինչպես նաև մտքի և դրա արտահայտման խնդրին⁵, քանի որ յուրաքանչյուր դեպքում հարկ է հասկանալ՝ երբ է օգտագործվում հեղինակի միտքը, որի համար պաշտպանություն չի տրամադրվում, և երբ է օգտագործվում մտքի արտահայտումը: Խնդիրն այն է, որ որևէ կերպարի վերաբերյալ ընդհանրական գաղափարը կարող է նաև ոգեշնչում լինել մեկ այլ ստեղծագործողի համար, իսկ դրա օգտագործումը որևէ եղանակով չի կարող արգելվել՝ մեկ կոնկրետ անձի համար մենաշնորհի ստեղծելով: Մասնավորապես, «Հարի Փոթեր» արդեն ձևավորված ու հանրահայտ գեղարվեստական կերպարի առկայությունը չի կարող բացառել այլ երիտասարդ հրաշագործի կերպարի ստեղծումը մեկ այլ անձի կողմից, սակայն, իհարկե, խնդիր կառաջանա, երբ օգտագործվեն նշված կերպարին բնորոշող որոշակի էական հատկանիշներ:

¹ *St'u O'Neill v. Paramount Pictures Corp.* [1983] CAT 235 (the dicta of May LJ)

St'u նաև Kamina P., Film Copyright in the European Union, The Pitt Building, Trumpington Street, Cambridge, United Kingdom, Published by the press syndicate of the University of Cambridge; 2004, էջ՝ 103:

² *St'u King Features Syndicate Inc. v. O and M Kleeman Ltd* [1941] AC 417, HL. Լորդերի Պալատի որոշումը:

³ Փարիզի վերաքննիչ դատարանի, 09.01.1986թ.-ի որոշումը, *Juris-Data*, No. 020012; պաշտպանություն տրամադրվեց «Մայա մեղու» կերպարին, նույնը հաստատվեց «Դոնալդ բադ», «Վարդագույն հովազ» կերպարների համար:

⁴ *St'u Kamina P., Film Copyright in the European Union, The Pitt Building, Trumpington Street, Cambridge, United Kingdom, Published by the press syndicate of the University of Cambridge; 2004; էջ 104:*

⁵ *St'u Ismanjanov A. Creativity Oriented Originality in Non-Protection of Ideas: InterCompliance of Originality and Idea-Expression Dichotomy; University of Westminster, 309 Regent St, Marylebone, London W1B 2HW, UK; Pub date: Aug 20, 2017, էջ 8:*

Ինչպես արդեն նշվել է վերևում, կերպարների պաշտպանությունը քննարկելիս անթույլատրելի է միայն մեկ հատկանիշը հիմք ընդունելը՝ կերպարը արտաքին տեսքի, բնավորության, արտահայտությունների, մյուս կերպարներից տարբերակող այլ հատկանիշների համակցություն է: Ուստի ակնհայտ է՝ որքան զարգացած ու կատարելագործված է կերպարը, այնքան մեծ է հավանականությունը, որ վերջինիս կտրամադրվի պաշտպանություն: Յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հասկանալ, թե կերպարի որ հատկանիշներն են օգտագործվել՝ արդյոք դրանք քանակական և որակական առումով այնքան էական են, որ կարող են հաստատել հեղինակային իրավունքի խախտումը, և արդյոք նոր կերպարի հեղինակը կարողացել է այնքան աշխատանք ու հմտություն ներդնել դրա մեջ, որ համապատասխանի յուրօրինակության պահանջին: Օրինակ, Ինտերլեգոն ընդդեմ Թայքո Ինդասթրիսի գործով դատարանը նշել է, որ ոչ բոլոր փոփոխություններն են ստեղծում նոր աշխատանք: Յուրօրինակության համար անհրաժեշտ է, որ աշխատանքի մեջ նյութական փոփոխության հավելյալ տարր լինի¹: Փոփոխությունների դեպքում էական ուշադրություն է դարձվում հեղինակի կողմից ստեղծված աշխատանքի մեջ վերջինիս անհատականության դրսևորմանը: Ստեղծագործության մեջ անձի անհատականության դրսևորմանը ինչպես նաև աշխատանքի յուրօրինակության ու անհատականության դրսևորման միջև անխզելի կապին առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում նաև տեսական գրականության մեջ²: Մասնավորապես, նշվում է, որ յուրօրինակությունը ստեղծվում է ստեղծարար մտքի և դրա անհատական դրսևորման միջոցով³: Երբ հեղինակը ոգեշնչվել է մեկ այլ հեղինակի աշխատանքից, կարելի է օգտագործել միտքը և հիմնվել դրա վրա, քանի դեռ հեղինակի անհատականությունը արտահայտված է ներկայացված ստեղծագործության մեջ⁴:

Անդրադառնալով կերպարում կատարված էական և ստեղծագործական փոփոխություններին՝ պետք է նշել, որ տեսական գրականության մեջ հատկապես քննարկվում է Մայքլ Քանինգհեմի «The Hours» ստեղծագործությունը, որը այլ աշխատանքի վրա հիմնված օրիգինալ ստեղծագործության տիպիկ օրինակ է: Քանինգհեմի աշխատանքը հիմնված է Վիրջինյա Վուլֆի «Mrs. Dalloway» ստեղծագործության վրա՝ դրա ժամանակակից ներկայացումն է, որում հեղինակը Վիրջինյա Վուլֆի նշված ստեղծագործության կերպարներին զարգացրել, դրանց խորություն է տվել՝ դարձնելով իր սեփականը: Քանինգհեմը բազմիցս քննադատության է արժանացել այն պատճառաբանությամբ, որ վերջինիս աշխատանքը գոյություն չէր ունենա, եթե չլիներ Վիրջինյա Վուլֆի ստեղծագործությունը, սակայն Քանինգհեմի աշխատանքը այժմ ճանաչվում է իբրև յուրօրինակ ստեղծագործություն, քանի որ վերջինս Վուլֆից վերցրել էր որոշակի գաղափարներ և զարգացրել դրանք՝ աշխատանքը և կերպարներին կապելով Վիրջինյա Վուլֆի կենսագրության, մասնավորապես՝ ինքնասպանության հետ⁵: Ուստի, խիստ կարևոր է դառնում այն հանգամանքը, թե կերպարը նկարագրող որ տարրերն են օգտագործվել: Դատական գործերի մեծ մասը կենտրոնանում է վերցված հատվածի էական լինելու, դրա գեղարվեստական արժեքի և կարևորության վրա, եթե անգամ հատվածը քանակական առումով բավականին փոքր է: ԵՄ

¹ St' u Interlego AG v. Tyco industries INC AC 217, Մեծ Բրիտանիայի Գաղտնի Խորհրդի Դատական հանձնաժողովի 1988 թվականի գործը:

² St' u Aplin T. and Davis J. Intellectual property law: text, cases, and materials /. - Second edition., Oxford, United Kingdom : Oxford University Press, 2013, էջ 101:

³ St' u Rahmatian A., Concepts of Music and Copyright How Music Perceives Itself and How Copyright Perceives Music, School of Law, University of Glasgow, UK, 2015, էջ 41:

⁴ St' u Rieders L., "Borrowing and Originality in Modern Authorship" (2007). Volume 15 - 2007. Paper 7., էջ՝ 10, (<http://preserve.lehigh.edu/cas-lehighreview-vol-15/7>, 12.04.2020թ.):

⁵ St' u Rieders L., "Borrowing and Originality in Modern Authorship" (2007). Volume 15 - 2007. Paper 7., էջ՝ 14, (<http://preserve.lehigh.edu/cas-lehighreview-vol-15/7>, 12.04.2020թ.):

Արդարադատության դատարանը 2009 թ.-ի Ինֆոփաք Ինթերնեյշնլ Էյ/Էս-ն ընդդեմ Դենսկ Դեյգբլեյդս Ֆորնինգի որոշմամբ նշել է, որ թույլատրելի է ստեղծագործության այն հատվածի պաշտպանությունը, որն արտահայտում է հեղինակի ստեղծագործական աշխատանքը, եթե նույնիսկ այդ հատվածը կազմված է 11 բառից¹: Եվ այդ հատվածը որոշելիս հիմնվում են դատական գործերից մեկում հաստատված խիստ պրակտիկ թեստի վրա՝ «Այն ամենը, ինչ արժանի է կրկնօրինակման, արժանի է նաև հեղինակային իրավունքով պաշտպանությանն»²: Ցավոք պետք է նշել՝ յուրօրինակության կամ օրիգինալության պահանջը «<< օրեսդրությամբ գրեթե անտեսված է, մասնավորապես՝ դրան անդրադարձ է կատարվում միայն «<հեղինակային և հարակից իրավունքների մասին» << օրենքով, որի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ հեղինակային իրավունքի օբյեկտ է համարվում գրականության, գիտության և արվեստի բնագավառներում հեղինակի ինքնուրույն կամ այլ հեղինակների հետ իրականացրած ստեղծագործական աշխատանքի յուրօրինակ արդյունքը (...): Իսկ նույն օրենքի 34-րդ հոդվածը, տեսալսողական ստեղծագործությունների դեպքում, միայն նշում է, որ տեսալսողական ստեղծագործությունը, ձայնի ուղեկցությամբ կամ առանց դրա, միմյանց հետ կապակցված պատկերների ամրագրված շարք է, որը հանդիսանում է ստեղծագործական աշխատանքի յուրօրինակ արդյունք, և համապատասխան տեխնիկական սարքերի միջոցով հնարավոր է դիտել, իսկ ձայնի ուղեկցության դեպքում՝ նաև լսել: «Աշխատանքի յուրօրինակ արդյունք» հասկացության հետագա հստակ մեկնաբանություն, սակայն, ոչ օրեսդրությամբ, ոչ էլ դատական ակտերում ներկայացված չէ³, այնինչ, հենց այս հատկանիշն է աշխատանքը դարձնում հեղինակային իրավունքի օբյեկտ, և հատկապես ֆիլմերի դեպքում այն շատ ավելի մեծ կարևորություն է ձեռք բերում, քանի որ արդեն առկա տարածանությունների և անորոշության պայմաններում, դրա միջոցով է որոշվում՝ ստեղծված արդյունքը զուտ մեխանիկական, թե ստեղծագործական աշխատանքի արդյունք է⁴:

Այսպիսով՝ վերը նշված վերլուծության արդյունքում հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ ֆիլմում մարմնավորված գեղարվեստական կերպարի ստեղծագործականությունը ևս պետք է հաշվի առնվի, և վերջինիս պետք է պաշտպանություն տրամադրվի հեղինակային իրավունքով՝ պայմանով, որ այն լինի բավականաչափ զարգացած ու կատարելագործված, որպեսզի ունենա

¹ St'u Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening ECR I-6569 ԵՄ Արդարադատության դատարանի 2009 թվականին թիվ C-5/08 գործով որոշումը:

(<http://ipkitten.blogspot.com/2011/07/meltwater-in-hot-water-over-business.html> 12.04.2020թ.),

² St'u University of London Press, Ltd. V. University Tutorial Press Ltd. [1916] գործով Անգլիայի գերագույն դատարանի որոշումը:

³ Միակ դատական ակտը, որից որոշակի հետևություններ կարելի է անել, Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 03.06.2009թ.-ի քաղաքացիական գործով թիվ ԱՐԴ/0023/02/09 որոշումն է, որը մասնավորապես նշում է. «<<ամաձայն << քաղաքացիական օրենսգրքի 1113 հոդվածի 1-ին մասի՝ հեղինակային իրավունքի օբյեկտ են՝ սույն օրենսգրքի 1111-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները բավարարող ստեղծագործությունների մասերը, դրանց անվանումները և ածանցյալ ստեղծագործությունները: Ածանցյալ են համարվում այն ստեղծագործությունները, որոնք ստեղծվում են մեկ այլ ստեղծագործության վերամշակման հետևանքով: Այդ ստեղծագործությունները ևս համարվում են ստեղծագործական աշխատանքով ստեղծված ինքնուրույն և յուրօրինակ ստեղծագործություններ, սակայն դրանց յուրօրինակությունը երկրորդային է, քանի որ հիմնված է բնօրինակ ստեղծագործության վրա»:

Տվյալ գործով, թեև դատարանը ուղղակիորեն «յուրօրինակ ստեղծագործություն» հասկացության բովանդակությունը վեր չի հանել, սակայն նշվածից կարող ենք բխեցնել, որ աշխատանքը «մաքուր ձևով» կհամարվի յուրօրինակ, եթե հիմնված չլինի այլ ստեղծագործության վրա՝ չլինի ածանցված ստեղծագործություն կամ այլ աշխատանքի վերարտադրություն:

⁴ St'u Kamina P., Film Copyright in the European Union, The Pitt Building, Trumpington Street, Cambridge, United Kingdom, Published by the press syndicate of the University of Cambridge; 2004, էջ 77:

բարձր ստեղծագործականություն և արտահայտի հեղինակի անհատականությունը, որպիսի հանգամանքը կապահովի հեղինակային իրավունքի պաշտպանության համար կարևորագույն չափանիշի՝ ստեղծված կերպարի յուրօրինակության առկայությունը: Պետք է փաստել, որ միայն որևէ կերպարի մասին գաղափարը չի կարող սահմանափակել նմանատիպ մեկ այլ կերպարի ստեղծումը: Ուստի, կերպարի օգտագործմամբ հեղինակային իրավունքի խախտման մասին կարելի է խոսել միայն այն պարագայում, երբ կերպարն ամբողջապես ձևավորված կլինի, և կօգտագործվի վերջինիս բնութագրող այնպիսի տարր, որը հասարակ դիտորդի մոտ ուղղակիորեն կասոցացվի այդ կերպարի հետ: Դա կարող է լինեն ցանկացած տարր՝ սկսած որևէ հայտնի արտահայտությունից, վերջացրած հագուստի դետալներով, ինչպես օրինակ՝ Լյուկ Բետոնի հանրահայտ «Լեոն» ֆիլմի գլխավոր կերպարն ամբողջացնող աքսեսուարները՝ ակնոցը և գլխարկը, որոնք, մի գուցե, փոքր տարրեր են, սակայն ֆիլմը դիտած ցանկացած անձի համար անմիջականորեն կապվում են հերոսի կերպարի հետ: Միևնույն ժամանակ, սակայն, պետք է հստակեցնել, որ կերպարը պետք է ընդունել որպես ստեղծագործության բաղկացուցիչ մաս և ոչ թե բոլորովին ինքնուրույն ստեղծագործություն, որը բավականաչափ տարբերակիչ ու առանձնահատուկ հատկանիշների առկայության դեպքում կդառնա ստեղծագործության էական մաս, ըստ այդմ՝ արժանանալով պաշտպանության:

ՀՀ օրենսդրությունը ևս անդրադարձ է կատարում «էական տարր» հասկացությանը: Մասնավորապես՝ «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը նշում է, որ պահպանվող ստեղծագործության կամ դրա էական մասի կամ հարակից իրավունքների օբյեկտի ցանկացած օգտագործում անօրինական է, եթե նախապես, մինչև նման օգտագործումը ձեռք չի բերվել հեղինակային իրավունքի կամ հարակից իրավունքների իրավատիրոջ թույլտվությունը: Նշված օրենքը բացահայտում է նաև հասկացության բովանդակությունը՝ նշելով, որ ստեղծագործության էական մաս է համարվում ստեղծագործության որևէ մասը, որը տվյալ ստեղծագործությանը ծանոթ ցանկացած անձ ինքնուրույն կարող է նույնականացնել որպես այդ ստեղծագործության մաս: Ուստի, կարող ենք փաստել, որ ներպետական օրենսդրությամբ կերպարը բավականաչափ առանձնահատկությունների տիրապետելու պարագայում կարող է պաշտպանության արժանանալ՝ իբրև ստեղծագործության էական տարր:

Հարկ է նշել նաև, որ առանձին կերպարներից բացի կարող է օգտագործվել ֆիլմի ամբողջական սյուժեն՝ իրադարձության կամ միմյանց հետ կապված ու հաջորդաբար զարգացող իրադարձությունների ամբողջությունը, որը կազմում է գեղարվեստական երկի բովանդակությունը և որի մեջ բացահայտվում են գործող անձերի բնավորությունները¹՝ ներառելով և՛ իրադարձությունների հաջորդականությունը, և՛ դրանցում գործող գեղարվեստական կերպարները: Ուստի, առաջանում է նաև ամբողջական սյուժեի պաշտպանության խնդիրը:

Հեղինակային իրավունքը պաշտպանություն ապահովելով ստեղծագործությունների համար՝ հեղինակին է տրամադրում բացառիկ իրավունք օգտագործելու իր ստեղծագործությունը ցանկացած ձևով և եղանակով, ինչպես նաև երրորդ անձանց թույլատրելու կամ արգելելու դրա օգտագործումը, մասնավորապես՝ ստեղծագործության վերարտադրումը (վերարտադրման իրավունք²): «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերարտադրում է համարվում ստեղծագործության ուղղակի կամ անուղղակի, ժամանակավոր կամ մշտական ամրագրումը ցանկացած կրիչի վրա, ցանկացած միջոցներով և ձևով, ամբողջությամբ կամ մասնակի: Այսինքն՝ բոլորովին պարտադիր չէ ամբողջական ստեղծագործության օգտագործումը վերարտադրման փաստը հաստատելու համար: Արտասահման-

¹ Տե՛ս Ադայան Է. Բ., *Վրդի հայերենի բացատրական բառարան*, Երևան, «Հայաստան», 1976թ.:

² Տե՛ս «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածը:

յան մի շարք երկրների դատական ակտերի ուսումնասիրությունից հստակ առանձնացվում է հաստատված դիրքորոշումը, ըստ որի՝ ստեղծագործության վերարտադրություն առկա է այն ժամանակ, երբ օգտագործվում է էական մասը: Մասնավորապես, նշվում է. «Օբյեկտիվ նմանությունը (կամ էական նմանություն) նշանակում է, որ կան բավականաչափ նմանություններ կրկնօրինակի և օրիգինալ ստեղծագործության կամ դրա էական մասի միջև: (...) Խախտման համար պարտադիր չէ, որ լինի աշխատանքի արտատպում, այլ պետք է հաստատվի այն փաստը, որ նոր ստեղծված աշխատանքը բխում է օրիգինալ ստեղծագործությունից և ինքնուրույն աշխատանք չի համարվում¹»: Այս հարցի քննարկումը կարևոր նշանակություն ունի, քանի որ որպես կարճ պատասխան այն հարցին, թե արդյոք սյուժեն կարող է ստանալ հեղինակային իրավունքի պաշտպանություն, նշվում է, որ նախ հարկ է պարզել, թե արդյոք այն բավականաչափ էական է: Այս հարցադրումն իր հերթին ենթադրում է երկու նոր հարցի առաջադրում՝ արդյո՞ք սյուժեն ի վիճակի է ստանալ պաշտպանություն *in limine*² ի սկզբանե, և արդյո՞ք տեղի է ունեցել ամբողջ աշխատանքի էական հատվածի օգտագործում²: Ուստի, առաջին հարցի շրջանակներում կրկին հարկ է անդրադառնալ գաղափարի և դրա արտահայտման տարբերությանը: Վերջիններիս հարաբերակցությունը քննարկվում է ամերիկյան դատական ակտերից մեկում, որով մանկական հեռուստատեսային ծրագրերի հեղինակ հայցվորը պնդում էր, որ Մաքդոնալդս կազմակերպությունը իր գովազդային հոլովակով խախտել էր իր հեղինակային իրավունքը: Պատասխանող կողմը ընդունեց, որ օգտագործել է հայցվորի՝ հեքիաթային աշխարհի մասին գաղափարը, սակայն, միևնույն ժամանակ փաստեց, որ դրա արտահայտումը բոլորովին այլ է եղել: Դատարանն այս գործով հաստատեց, որ երբեմն գաղափարն ու դրա արտահայտումը կարող են չտարբերվել: Վերջինները համընկնում են, երբ մտքի արտահայտումը գաղափարին չի ավելացնում որևէ նոր, հավելյալ տարր³: Դատական մեկ այլ ակտով անդրադառնալով սյուժեի պաշտպանությանը՝ դատարանը նշել է, որ հեղինակային իրավունքը պաշտպանում է գրական ստեղծագործության բավանդակությունը՝ ներառյալ գաղափարների, իրադարձությունների, փաստերի ընտրությունը, դասավորությունը և զարգացումը: Գնահատելով կարևորագույն հարցը՝ արդյոք օգտագործվել է ստեղծագործության էական հատվածը, դատարանը պետք է հաշվի առնի գործին վերաբերող բոլոր փաստերը՝ ներառյալ կրկնօրինակման ծավալը և բնույթը, օգտագործված հատվածի որակը և կարևորությունը, օգտագործված հատվածի յուրօրինակությունը⁴: Ստացվում է, որ ինչպես կերպարի, այնպես էլ սյուժեի դեպքում կարևորվում է այն հանգամանքը, որ գաղափարը բավականաչափ կատարելագործված լինի, հակառակ պարագայում՝ սյուժեն իրենից կներկայացնի ոչ ավելին, քան չզարգացած միտք: Յուրաքանչյուր դեպքում էական է գաղափարի կատարելագործման աստիճանը պարզելը, քանի որ ստեղծագործության սյուժեն որքան վերացական է և չհստակեցված, այնքան հավանականությունը, որ վերջինիս կտրամադրվի պաշտպանություն, և դրա օգտագործումը կհամարվի հեղինակային իրավունքի

¹ *St'u Creative technology ltd v. Aztech systems PTE ltd* 1 SLR 621, 24.07.1995թ.-ի գործով ԱՄՆ ինտերորդ շրջանի Վերաքննիչ դատարանի որոշում:

² *St'u Williamson. A. J. COPYRIGHT IN LITERARY AND DRAMATIC PLOTS AND CHARACTERS*; Melbourne University Law Review [Vol. 14, December '83], էջ՝ 300:

³ *St'u Sid and Marty Krofft T. V. Productions Inc. v. McDonalds Corporation*; (1977)562 F.(2d) 1157., գործով ԱՄՆ ինտերորդ շրջանի Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

⁴ *St'u Allen v Bloomsbury Publishing Plc* [2010] EWHC 2560 (Ch) [at [85]-[86] գործով Անգլիայի գերագույն դատարանի որոշումը:

St'u նաև Drexl J., Sanders A. K., The Innovation Society and Intellectual Property (European Intellectual Property Institutes Network series); Cheltenham, UK; Northampton; Edward Elgar Publishing Ltd, 16 Sept. 2019, էջ՝ 103:

խախտում, շատ ավելի ցածր կլինի: Դեռևս 1930-ական թվականներին ձևավորված *scènes à faire* դոկտրինի համաձայն՝ հեղինակային իրավունքը չի կարող պաշտպանել ընդհանրական սյուժեները և գեղարվեստական կերպարները¹: Ուստի, ակնհայտ է դառնում նաև, որ սյուժեի *in limine* պաշտպանության մասին չի կարելի խոսել, քանի որ վերջինիս պաշտպանություն կտրամադրվի, եթե վերջինները բավականաչափ հստակեցված լինեն:

Որպես ֆիլմի բաղկացուցիչ մաս՝ անհրաժեշտ է քննարկել ֆիլմի վերնագրի պաշտպանության հարցը: Հարկ է նշել, որ ստեղծագործության վերնագիրը հիմնականում պաշտպանության չի արժանանում, այն պատճառաբանությամբ, որ չափազանց կարճ է կամ չափազանց պարզունակ, ուստիև չի կարող համարվել ստեղծագործության էական մաս: Այս հարցում մոտեցումները ևս խիստ տարբեր են: Այսպես, Մեծ Բրիտանիայում այն չի արժանանում հեղինակային իրավունքի պաշտպանությանը՝ բավականաչափ օրիգինալ և էական չլինելու պատճառով²: Հակառակ դրան, օրինակ, ֆրանսիական իրավունքը ֆիլմի անվանումը պաշտպանում է ինչպես օրիգինալ ստեղծագործություն, այն պարագայում, երբ վերնագիրը բավականաչափ ինքնատիպ է³: Իտալական իրավունքը պաշտպանություն է տրամադրում ֆիլմի վերնագրին, սակայն ոչ թե հեղինակային, այլ հատուկ հարակից իրավունքով:

Նշված խնդիրը քննարկման առարկա է դարձրել ԵՄ Արդարադատության դատարանը 2009թ.-ի Ինֆոպաք Ինթերնեյշնլ Էյ/Էս-ն ընդդեմ Դենսկ Դեյգբլեյդս Ֆորնինգի գործում, որով դատարանը նշեց, որ որևէ տարբերություն չպետք է դրվի ստեղծագործության և դրա հատվածի միջև՝ պայմանով, որ հատվածը պարունակի տարրեր, որոնք հեղինակի մտավոր ստեղծագործության արտահայտությունն են (*intellectual creation*): Ըստ դատարանի՝ «Տեղեկատվական հասարակությունում հեղինակային և հարակից իրավունքների որոշ ասպեկտների ներդաշնակեցման մասին» դիրեկտիվը, հստակեցրել է, որ վերցված հատվածի դեպքում ոչ թե էական լինելը, այլ օրիգինալությունը՝ որպես ստուգման միջոց, պետք է կիրառվի⁴: Նշված որոշումը հիմք ընդունելով՝ Անգլիայի Գերագույն դատարանը հետագայում կայացրեց մի որոշում, որը տեսաբանների կողմից արժանացավ խիստ քննադատության: Խոսքը վերաբերում է Նյուզփեյիթ Լայսենզինգ Էջընսին և ուրիշներն ընդդեմ Մեյթուրթեր Հոլդինգ ԲիՎի և այլ կազմակերպությունների գործով որոշմանը, որով դատարանը նշեց, որ Ինֆոպաքի որոշման ազդեցությունն այն է, որ օրիգինալ ստեղծագործության նույնիսկ ամենափոքր հատվածը կարող է պաշտպանվել հեղինակային իրավունքով, եթե այն կրում է ստեղծագործության հեղինակի անհատականության ազդեցությունը⁵: Արդյունքում՝ դատարանը հաստատեց, որ վերնագրերը պաշտպանության կարող են արժանանալ, քանի որ դրանց տեղումը ներառում է զգալի հմտություններ, և որոշ վերնագրեր, իսկապես, ունակ են լինելու ինքնուրույն գրական ստեղծագործություններ: Այս դիրքորոշումը խիստ քննադատեց նաև հայտնի իրավաբան Լայրնել Բենթլին, նշելով, որ այս որոշմամբ դատարանը հաշվի չի առել, որ վերնագրերի մեծագույն մասը նույնիսկ չի մոտենում էական լինելու շեմին՝ հեղինակային իրավունքով պաշտպանության արժանանալու համար:

¹ *St' u Nichols v. Universal Pictures Corporation*, 45 F.2d 119 (2d Cir. 1930). գործով ԱՄՆ երկրորդ շրջանի վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

² *St' u Ladbroke (Football) Ltd v. William Hill (Football) Ltd* [1964] 1 WLR 273; [1964] 1 All ER 465, HL գործով Լորդերի պալատի որոշումը:

³ *St' u «Մտավոր սեփականության մասին» Ֆրանսիայի Հանրապետության օրենք* (01.07.1992, 92–597, https://internet-law.ru/law/int/nation_cleo/france/fr003en.pdf, 15.04.2020թ), L. 112–4 հոդվածը

⁴ *St' u Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening* ECR I-6569 ԵՄ Արդարադատության դատարանի 2009 թվականին թիվ C–5/08 գործով որոշումը:

⁵ *St' u Newspaper Licensing Agency Ltd and others v Meltwater Holding BV and other companies* [2010] EWHC 3099 (Ch) գործով Անգլիայի վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

Բացի այդ, բոլոր նրանց համար, ովքեր ներգրավված են գրքերի, ֆիլմերի, ձայնագրությունների և այլնի վերնագրերի վերարտադրության բիզնեսի բոլոր տեսակների մեջ, այժմ խնդիր է մնում որոշելը, թե ինչպիսի պայմաններում, եթե այդպիսիք կան, վերջիններս կխախտեն հեղինակային իրավունքը¹:

Սույն դեպքում կարելի է քննարկել նաև Ֆրենսիս Դեյ և Հանթեր ՍԴԸ-ն ընդդեմ Թունենթի Սենչըրի Ֆոքսի գործը²: Սույն գործով հայցվորը, ով հանդիսանում էր առաջին անգամ 1892թ.-ին հրապարակված՝ «The Man Who Broke the Bank at Monte Carlo» հայտնի երգի հեղինակը, հեղինակային իրավունքի խախտման համար հայց ներկայացրեց 1935թ.-ին միևնույն անվամբ հրապարակված ֆիլմի հեղինակների դեմ: Նշված երգը չէր հնչել ֆիլմում, և երկու ստեղծագործությունների նմանությունն այն էր, որ երկուսն էլ մի մարդու վերաբերյալ էին, ով բանկ էր թալանել Մոնտե Կարլոյում: Դատարանը, սակայն, մերժեց հայցը նշելով, որ «break the bank»-ը շատ տարածված արտահայտություն է, իսկ Մոնտե Կարլոն եղել է ամենաակնհայտ տարածքը, որտեղ կարող էր նման դեպք պատահել: Ուստիև, այս բառերի օգտագործումը չի կարող համարվել այնքան էական, որ հաստատվի հեղինակային իրավունքի խախտումը: Միևնույն ժամանակ, սակայն, դատարանը նշեց, որ այս հանգամանքը չի նշանակում, թե վերնագիրը չի կարող երբևէ բավարարել օրիգինալության պահանջին: Վերնագիրը օրիգինալ է, եթե կրկնօրինակված չէ մեկ այլ ստեղծագործությունից: Սակայն, ստեղծագործության վերնագիրը չի կարող դիտարկվել որպես առանձին և ինքնուրույն ստեղծագործություն. այն ներառվելու է հիմնական ստեղծագործության մեջ՝ պայմանով, որ լինի օրիգինալ և տարբերակիչ:

Վերլուծելով վերը նշված տեսակետերը՝ կարծում ենք, որ ցանկացած ստեղծագործության, այդ թվում ֆիլմի վերնագիրը, թեև խիստ բացառիկ դեպքերում, սակայն, կարող է այնքան յուրօրինակ և տարբերակիչ բնույթ ունենալ, որ ամբողջությամբ կրի և արտահայտի հեղինակի անհատականությունը ու այդպիսով արժանանա հեղինակային իրավունքի պաշտպանության: Մասնավորապես, չի կարելի հերքել այն հանգամանքը, որ «Թռիչք կկվաքնի վրայով», «Կանաչ մղոն» և այլ բազմաթիվ անվանումներ ունեն ստեղծագործական բնույթ ու կրելով հեղինակի ստեղծագործական գործունեության ազդեցությունը՝ անմիջապես իդենտիֆիկացնում են համապատասխան ստեղծագործությունը՝ այդպիսով հանդիսանալով ստեղծագործության էական հատվածը: Ինչպես օրինակ՝ 1934 թվականի Մեծ Բրիտանիայի Վերաքննիչ դատարանի գործը, որով հաստատված է համարվել այն հանգամանքը, որ ստեղծագործության 28 նոտան կազմում է «Colonel Bogey» զինվորական քայլերգի էական տարր, ցանկացած տեսանկյունից՝ քանակ, որակ, քանի որ յուրաքանչյուր ոք, լսելով քայլերգի վերարտադրված մասը, հստակ կարող է նշել, որ դա զինվորական քայլերգի հատվածն է և այն վստահաբար այդ ստեղծագործության հիմնական, էական և կենսական տարրն է, իրավիճակը նույնն է նաև վերը նշված վերնագրերի պարագայում³, որպիսի պայմաններում, վերջիններիս օգտագործումը մեկ այլ ստեղծագործության կապակցությամբ ակնհայտորեն կարող է խախտել հեղինակի իրավունքները: Ուստի, միանշանակ պնդել, որ բոլոր ստեղծագործությունների բոլոր վերնագրերը պետք է ստանան պաշտ-

¹ St' u Wednesday J., Bently slams “very disappointing” ruling in Meltwater-Copyright infringement, news monitoring service, 27.07.2011թ. (<https://ipkitten.blogspot.com/2011/07/bently-slams-very-disappointing-ruling.html?fbclid=IwAR2aihgc2E3Vfd37SiesjPs2uj6CMVgvcH4ADmJKFfhE-EAja34c5Zt-Xg>, 12.04.2020թ.):

² St' u Francis Day & Hunter Ltd v. Twentieth Century Fox Corp. Ltd [1940] A.C. 112 գործով Կանադայի գաղտնի խորհրդի դատական հանձնաժողովի որոշումը:

St' u նաև Vaver D.; Principles of Copyright Cases and Materials; World Intellectual Property Organization; Geneva July 2002, էջ 64:

³ St' u Hawkes & Sons (London) Ltd v Paramount Films Services [1934] 1 Ch 593 գործով Անգլիայի Գերագույն դատարանի որոշումը:

պանություն՝ անկախ դրանց որակից և այն հանգամանքից, որ վերջիններս բաղկացած են ընդամենը մեկ բառից, չենք կարող, սակայն որոշ բացառիկ դեպքերում հստակ է, որ վերանգիրը ևս կարող է լինել ինքնատիպ և հեղինակային իրավունքով պաշտպանություն ստանալու արժանի:

Կարծում ենք, որ նշված հարցի քննարկումը էական նշանակություն ունի նաև այն պատճառաբանությամբ, որ շատ հաճախ ֆիլմի օրիգինալ անվանումը թարգմանության արդյունքում էապես փոփոխվում և երբեմն սկզբնական տարբերակի հետ որևէ առնչություն չի ունենում, ինչը ակնհայտորեն կարող է հանգեցնել ստեղծագործության աղավաղման և հետևաբար հեղինակի համբավի և արժանապատվության իրավունքի խախտման:

Բացի քննարկված տարրերից, ֆիլմերը ներառում են նաև մի շարք այլ կատեգորիայի ստեղծագործություններ՝ առաջացնելով հեղինակային իրավունքի կուտակում մեկ ստեղծագործության մեջ: Ֆիլմերը հաճախ ներառում են ֆիլմի համար ստեղծված երգեր (soundtrack), սցենար, որի բովանդակությունն է կազմում ֆիլմի սյուժեն, բեմադրված պարային ներկայացումներ և այլն, սակայն, հիմք ընդունելով Բեռնի կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը, իսկ ներպետական օրենսդրության պարագայում՝ քաղաքացիական օրենսգրքի 1112-րդ հոդվածը, որոնք սահմանում են պաշտպանության ենթակա օբյեկտների ցանկը՝ կարող ենք փաստել, որ ֆիլմի մեջ ներառված ստեղծագործությունները՝ որպես հեղինակային իրավունքով պաշտպանության արժանացող առանձին կատեգորիայի ստեղծագործություններ, հստակ նախատեսված են, ուստի, նշված կարգավորման պայմաններում սցենարը կպաշտպանվի որպես գրական ստեղծագործություն, բեմադրված պարային ներկայացումները՝ որպես պարային ստեղծագործություն, ֆիլմի համար ստեղծված երգը՝ որպես երաժշտական ստեղծագործություն, սակայն, ամեն դեպքում որպես ելակետային դրույթ՝ պետք է հիմք ընդունել այն հանգամանքը, որ վերը նշված ստեղծագործությունները, որոնք այլ հավասար պայմաններում ինքնուրույն արժանանում են հեղինակային իրավունքի պաշտպանության, սույն պարագայում ուղղված են եղել նոր և ինքնուրույն օբյեկտի ստեղծմանը: Դրանց առանձին քննարկումը էական նշանակություն ունի ֆիլմում ունեցած դերը և նշանակությունը վեր հանելու համար, սակայն ֆիլմը չպետք է ընկալվի որպես առանձին բոլորովին ինքնուրույն աշխատանքների համակցություն, որոնցից յուրաքանչյուրի հեղինակը ցանկացած ժամանակ կարող է արգելել իր ստեղծագործության օգտագործումը, որպիսի խնդիրը բարձրացավ տխրախոսակ «Innocence of Muslims¹» ֆիլմի վերաբերյալ դատական գործի շրջանակներում, որը քաղաքական շահերի, խոսքի և ստեղծագործելու ազատության փոխհարաբերակցության ու բախումների կենտրոնում էր հայտնվել²: Արդյունքում՝ ֆիլմում ընդամենը 5 վայրկյան մասնակցություն ունեցած Սինդի Լի Գարսիան կարողացավ այդ ֆիլմում իր կատարման նկատմամբ ձեռք բերել հեղինակային իրավունք և արգելել դրա օգտագործումը, ինչը, ըստ մեզ, բացարձակ անընդունելի մոտեցում է:

Annotation: Each work is a combination of discrete elements, some of which may be original and copyrighted, others may not. The copyright protection of the entire work does not presuppose the

¹ Տե՛ս Cindy Lee Garcia v. Google, Inc. 786 F.3d 733 (9th Cir. 2014) ԱՄՆ իններորդ շրջանի Վերաքննիչ դատարանի որոշումը,

² Տե՛ս մանրամասն մեկնաբանությունները Harvard Law Review էջում՝ <https://harvardlawreview.org/2016/04/garcia-v-google-inc/>, 14.04.2020թ.

Տե՛ս նաև Smolla R. A., University of Georgia Law School, The Prior Restraint Question in Garcia v. Google, June 30, 2015, (<https://www.mediainstitute.org/2015/06/30/the-prior-restraint-question-in-garcia-v-google/> 14.04.2020թ.):

protection of each separate element of the work. Due to this circumstance, one of the most important questions discussed in connection with films in the theoretical literature is whether the fixed part of the film, as an independent creative work, can receive copyright protection separately from the copyright granted to the film and what creative influence is considered significant to lead to the creation of completely independent work? In the scope of this work, the study of domestic and international experience reveals the existing main approaches, makes suggestions on the effective settlement of the relations.

Аннотация: Каждая работа представляет собой комбинацию отдельных элементов, некоторые из которых могут быть оригинальными и защищенными авторскими правами, а некоторые нет. Защита авторских прав на всю работу не предполагает защиты каждого отдельного элемента работы. В связи с этим, одним из наиболее важных вопросов, обсуждаемых в теоретической литературе, является вопрос о том, может ли фиксированная часть фильма, как самостоятельное творческое произведение, получить защиту авторских прав отдельно от авторских прав, предоставленных фильму, и какое творческое влияние считается значимым, чтобы привести к созданию полностью самостоятельного произведения? В рамках данной работы изучение отечественного и зарубежного опыта раскрывает существующие основные подходы, представляет предложения по более эффективному урегулированию отношений.

Բանալի բառեր: ֆիլմ, ստեղծագործության առանձին տարր, աշխատանքի յուրօրինակ արդյունք, էական տարր, էական փոփոխություն:

Keywords: film, separate element of the work, original result of creative activity, substantial part, substantial modification.

Ключевые слова: фильм, отдельный элемент произведения, своеобразный результат работы, существенный элемент, существенное изменение.

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ / CIVIL PROCEDURE / ГРАЖДАНСКОЕ СУДОПРОИЗВОДСТВО**ՆԱԳԻՆԵ ՍԱՆԴՈՐ ԻԼԴԻԿՈ***Ազոմբաթիի դատարանի քարտուղար,
Հունգարիա***NAGYNÉ SÁNDOR ILDIKÓ***Secretary of the Court of Szombathely,
Hungary***НАГИНЕ САНДОР ИЛДИКО***Секретарь суда Сзомбатли,
Венгрия***ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀՈՒՆԳԱՐԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՅՅՈՒՄ*****APPLICATION OF FOREIGN LAW IN HUNGARIAN CIVIL LAWSUIT*****ПРИМЕНЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ПРАВА В ГРАЖДАНСКОМ ИСКЕ ВЕНГРИИ*****1. Introduction**

Due to the European Union principle of free movement of persons, goods and services, capital and labor, Hungarian courts are increasingly in a situation where they have to apply the law of another Member State or a third country instead of their national law through a foreign element. Cross-border passenger and property traffic has increased dramatically, the number of international litigation cases has increased and cases have become more complex.

The law applicable by the national court is in many cases not the same as the law of the court seised. Foreign law is often applied when adjudicating private international law facts. The dissertation deals with the problems that arise during the application of foreign law before a Hungarian court, the applicable rules.

2. The nature of the application of foreign law

Private international law is governed by facts containing a foreign element which, in internal terms, fall within the scope of private law in a broader sense (civil law)¹.

As a general rule, the application of foreign law may take place in the presence of a foreign element. The essence of private international law is that the foreign element (person, object, law) in a given legal relationship creates a possibility in principle for the application of the legislation of two or more states², but the law determines the applicable law with its conflict rules.

The substantive law of the forum is determined by the private conflict-of-law rules and connecting rules of the forum in the event of the existence of jurisdiction³.

* Հոդվածը ներկայացվել է 11.10.2021, գրախոսվել է 26.10.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 11.10.2021, was reviewed 26.10.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 11.10.2021, рецензирована 26.10.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ Ferenc MÁDL, Lajos VÉKÁS: Private International Law and the Law of International Economic Relations. Budapest, ELTE Eötvös Publishing House, 2014., 19. page

² EBH.2004 / Decision No 1047.

³ MÁDL, VÉKÁS,[131] marginal number.

The application of foreign law, if there is jurisdiction, may be based on multi-level regulation. Jurisdiction means the legal authority of a court to act in private international law situations. Whether a court of a State has jurisdiction is determined in part by international conventions, in part by the internal law of that State and, in relation to the States of the European Union, by EU regulations.

If a Hungarian court detects a foreign element, it must first examine, on the basis of the regulatory hierarchy, whether there is a direct or indirect EU rule in private international law that clearly decides the question of applicable law. Such legislation includes, but is not limited to, Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to non-contractual obligations. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 (Rome II) on the law applicable to maintenance obligations Council Decision 2009/941 / EC of 30 November 2009 on the jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions in matters of succession and the adoption and enforcement of authentic instruments in matters of succession, or Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on the creation of a European Certificate of Succession or Regulation (EU) No Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council May 20).

Thereafter, if no rule is found based on the above, the court will take into account the multilateral international conventions¹.

In the absence of the above, the national conflict rules (Decree-Law No. 13 of 1979 on Private International Law [hereinafter: statutory decree], effective from 1 July 1979, and after 1 January 2018, XXVIII. of 2017 on Private International Law [hereinafter: Private International Law]) lay down the rules for determining the law applicable by a Hungarian court. The currently valid Private International Law shall apply to legal relationships not governed by European Union rules or by bilateral or multilateral agreements.

Issues related to the application of foreign law are multifaceted, they raise procedural and substantive legal issues, and Hungarian courts are increasingly challenged.

3. The necessity and obligation of the application of foreign law in Hungarian civil litigation

Even in the question of the hierarchy outlined above, the acting Hungarian court receives the answer as to whether its Member State should apply the law or foreign law.

Without wishing to be exhaustive, for example, the Rome I Regulation should apply to contractual obligations in civil and commercial matters in situations where there is a choice between the laws of different countries². Matters and legal relationships excluded from the scope of the Regulation are listed item by item in the second paragraphs of paragraphs 1 and 2. Rome II. The article on the scope *ratione materiae* of the Regulation³ states that the Regulation applies to non - contractual obligations in civil and commercial matters which relate to the law of several States. Rome II. The universally applicable provisions of this Regulation shall be applied by the forums of the Member States in

¹ Examples of existing bilateral or multilateral treaties of Hungary are the Hungarian-Czechoslovak Legal Aid Treaty (Act LXI of 1991 on Legal Aid and the Regulation of Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters between the Hungarian People's Republic and the Czechoslovak Socialist Republic), In Bratislava, on the promulgation of the Treaty signed on 28 March 1989), Hungarian-Yugoslav Legal Aid Treaty (Legislative Decree No. 1 of 1969 between the Hungarian People's Republic and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia on Mutual Legal Assistance, Hungarian-Romanian Legal Aid Agreement (Legislative Decree No. 19 of 1959 between the Hungarian People's Republic and the Romanian People's Republic on Civil, Family and Criminal Legal Assistance in Bucharest, signed on the 7th day of October 1958).

² Article 1 (1) of the Rome I Regulation.

³ Article 1 (1) of the Rome II Regulation.

determining the law applicable to a non-contractual obligation containing all foreign elements, irrespective of whether its conflict-of-law rules are governed by the law of a Member State or a third country. It regulates matters and legal relationships excluded from the scope of the regulation in the same way as the previous regulation.

Both regulations lay down the rule of universal application, according to which the law designated by the regulation is to apply even if that law is not the law of a Member State.

The additional and decision listed above regulate in a similar way the scope and indication of their scope, thus providing guidance to the trial courts in choosing the applicable law.

In the absence of EU legislation, bilateral or multilateral agreements provide guidance on the obligation to apply foreign law when the law of a non-member country is applied.

In the absence of the above regulations, the Private International Law. The Hungarian court acts on the basis of the provisions of which, the provisions of which are applicable in private law relations containing a foreign element.

Private International Law aims to integrate aspects of private international law not covered by EU or international agreements into uniform, up-to-date, clear and at the same time flexible rules.

The law creates a modern theoretical basis for the field of law of private international law, however, the previously valid statutory decree¹. nor does it lose sight of the objective set out in².

The law is called. Determines, in accordance with the connecting factors, which of the laws of several States may be applied in legal relations of a private law nature with an international element.

On the basis of the detailed rules of the law conveying the position of the legislator, we can decide what can be considered an essential foreign element. The connecting rules of the law decide which foreign element has such weight in the given case that the Hungarian court with jurisdiction must apply foreign law in this regard³. Examples of such significant facts are the common nationality of the spouses (Section 24), the personal rights of the child at the time of birth (Section 31 (1)), the place where the thing is located (Section 39 (1)), or the occurrence of the effect of a legal fact (Section 60).

The so-called under the general diversion clause, the trial court may exceptionally waive the application of the law designated by law. This solution allows for a more individualized, more flexible handling of cases, promoting a fairer and more equitable decision (Section 10 (1) of the Private International Law)⁴.

The law contains a detailed provision on the grounds of jurisdiction and the rules of procedure of the Hungarian courts.

4. Problems encountered in the application of foreign law

Thus, if a foreign element is detected, the Hungarian court must decide whether to apply domestic or foreign law. If you are applying foreign law, you need to know its content and apply it in the litigation before you. Nor can it be ignored that the application of foreign law and the determination of its

¹ The statutory decree According to § 1, the purpose of the law is to determine the law of a state in order to develop peaceful international relations if a foreign person, property or law is involved in a civil, family law or employment law relationship and the law of several states would be applicable. It also aimed to determine the rules of jurisdiction and procedure to be followed in a dispute involving a foreign floor.

² Ministerial justification of Private International Law.

³ NAGY Csongor István: Private International Law. Budapest, HVG ORAC 2017. P. 29-30.

⁴ Private International Law Section 10 (1): If it is obvious from the circumstances of the case that the case is significantly more closely connected with another law than the law governing this Act, this other law may exceptionally be applied. The court must decide on this no later than thirty days from the receipt of the defendant's defense.

content in a lawsuit also greatly affect the interests of the parties. In that context, the question of an appeal against the application of foreign law must also be examined.

4.1. Decision on the application of foreign law

The decisive factor in the indirect settlement of private international law is the establishment of a link between the facts and the applicable legal system, which is created by the connecting factor. Examples of such connecting factors are domicile (*lex domicilii*), the registered office of the legal person, or damage (*commissi*).

The essence of the problem of classification is the interpretation of the substantive legal institution in the facts of the connecting rule to be applied¹. Classification is an interpretation of the legal concept that is the subject of the connection, within which the court must decide to which legal concept the question falls. Each legal system classifies the same phenomena differently. The selection and application of the conflict-of-laws rule appropriate to the facts to be assessed, more precisely to the question of law to be answered, is called qualification. In private international law, autonomous classification applies, which must also be followed in the application of uniform EU conflict-of-law law. In the course of autonomous classification, legal institutions, whether known or not previously known in national law, shall be classified in accordance with the content and criteria regulated by Union law or developed in the case law of the Court of Justice of the European Union. The classification followed in national law is possible only in the absence of an EU classification or in the case of an express reference to interpretation under national law.

As regards the determination of the applicable law, European Union rules give the parties a choice of law. With regard to freedom of choice of law, it is a general requirement, emphasised in all regulations, that it must be expressed or established with sufficient certainty from the circumstances of the case. In addition, the choice of law and the rights of third parties may not be infringed.

Under the Rome I Regulation, for example, a contract is governed by the law chosen by the parties².

Rome II. Regulation (EC) No 1049/2001 also provides, with certain exceptions, for the parties to choose the law applicable to a non-contractual obligation³.

In the absence of a choice of law, the regulations established a detailed system for determining the applicable law⁴.

Among the EU rules on classification, the Rome I Regulation, for example, states that the law applicable to a contract governs interpretation⁵. According to this, the concepts arising in the course of the proceedings must be interpreted in accordance with the rules of the applicable law, on the basis of which the issues raised must be decided.

¹ MÁDL, VÉKÁS [131] marginal number.

² Article 3 (1) of the Rome I Regulation.

³ Article 14 (1) of the Rome II Regulation.

⁴ See, for example, Rome I. Article 4 (Law applicable in the absence of a choice of law), Rome II. 4-12. Article 8 of Council Regulation 1259/2010 (Article 8 (Law applicable in the absence of a choice of law between the parties), Regulation 2015/848 of the European Parliament and of the Council Article 7 (Applicable law).

Rome II. The system of the Regulation consists of a general (Article 4) and a number of specific rules for non-contractual obligations. The general rule consists of 3 layers: the country where the damage occurred, the law of the common habitual residence, and finally, the diversion clause for the application of the law of the country with which the tort is manifestly more closely connected.

The special rules are shown in Figures 5-9. namely product liability, unfair competition and acts restricting free competition, environmental damage, infringements of intellectual property rights and organized action.

⁵ Article 12 (a) of the Rome I Regulation.

The purpose of the regulation of European Union regulations is to ensure uniform rules on the applicable law to strengthen the predictability of court decisions and to ensure a reasonable balance between the interests of the parties. This is necessary because the requirement of legal certainty and the need for justice in individual cases are essential elements of an area of justice¹.

If an international agreement is in force between Hungary and the other country concerned, the applicable law will be determined on this basis².

An example of the bilateral agreements concluded by Hungary between the Hungarian People's Republic and the Republic of Austria on Mutual Assistance in Civil Matters and the Documents, signed in Vienna on April 9, 1965, Annex III thereto. Part 2 applies to legal information and provides in Article 28 that the Ministry of Justice of the Hungarian People's Republic and the Federal Ministry of Justice of the Republic of Austria shall, upon request, inform each other of the legislation in force or in force in their State.

Agreement between the Hungarian People's Republic and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia on Mutual Legal Assistance, signed in Belgrade on March 7, 1968 (promulgated by Act No. 1 of 1969), and the Act amending and supplementing it in Budapest in 1986. Pursuant to Article 4 (1) of the Treaty signed on 25 April 1988 (promulgated by Act No. 1 of 1988), the Ministry of Justice on the Hungarian side and the competent federal judicial authority on the Yugoslav side shall, upon request, send each other the text of previous legislation and inform each other on legal matters as necessary.

Similarly, Legislative Decree No. 19 of 1959 on the promulgation of the Treaty between the Hungarian People's Republic and the Romanian People's Republic on Legal Assistance in Civil, Family and Criminal Matters, signed in Bucharest on October 7, 1958, Article 16 Information on Legal Matters. Pursuant to paragraph 1, the Ministries of Justice of the Contracting Parties shall communicate to each other ex officio the text of legislation published after the entry into force of this Agreement. Paragraph 2 stipulates that the Ministries of Justice and the Attorneys General of the Contracting Parties shall inform each other on request in legal matters.

All agreements with European countries on the same subject contain similar provisions.

In the absence of the applicability of EU provisions and international treaties, the rules of Hungarian private international law must be followed.

The Private International Law Pursuant to Section 4 (1), the classification is generally made in accordance with Hungarian law. An exception to this is when Hungarian law does not know the given legal institution or if Hungarian law knows the given legal institution, but its function or purpose differs from its purpose or function in foreign law³.

¹ Katalin GOMBOS: The area of law enforcement in the European Union. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014., P. 38.

² List of EU and international sources of law applicable in the field of judicial cooperation in civil matters in force between Hungary and other states: <http://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/e/1d/e0000/%C3%A1llamok%20%C3%A9s%20egyezm%C3%A9nyek%20t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3%202015%20%1prilis.pdf>.

³ Private International Law Section 4 (2): "The qualification of a legal institution unknown in Hungarian law shall be performed on the basis of the foreign law regulating the legal institution, with special regard to its function and purpose in foreign law." Paragraph (3): "If the foreign legal institution is not unknown in Hungarian law, but its function or purpose differs from that which it fulfills in foreign law, then foreign law must also be taken into account during the classification."

The Private International Law allows for a choice of law, which, in sync with EU law, must be explicit or clearly identifiable from the circumstances of the case. The subsequent choice of law by the parties may not infringe the pre-existing rights of the third parties¹.

The so-called under the general diversion clause, the trial court may exceptionally waive the application of the law designated by law. This solution allows for a more individualized, flexible handling of cases, promoting a fairer and more equitable decision². According to the position of the Szeged Judgment Board, the parties only have the opportunity to indicate which law should be applied in the legal relationship. However, the obligation to determine the applicable foreign law cannot, in principle, be imposed on the parties, the court seized must rule *ex officio* on the matter in advance³.

The established judicial practice became law during the codification. The Private International Law it imposes an obligation to apply foreign law of its own motion, which is in line with the prevailing positions in continental legal systems⁴.

4.2 Failure to apply foreign law

The application of the foreign law designated by the conflict rule may be omitted for a number of reasons.

EU legislation typically allows for the refusal to apply applicable law in the event of a conflict of public policy ('*ordre public*')⁵.

The rules for non-application of foreign law are partly set out in Private International Law other parts of them, such as family reunification, have not been included in the new law.

The Private International Law According to the Commission, the application of foreign law in the event of a conflict with the public policy may be waived if the breach of public policy cannot be remedied otherwise. In order to protect public order, legal systems establish a two-tier system of protection. In the field of law enforcement, they prevent the application of foreign law that violates public order, and state authorities also refuse to recognize and enforce judgments given by foreign courts, which may have been issued in application of foreign law that violates their public policy⁶.

If the parties establish an artificial connection with another legal system in order to circumvent the law governing the legal relationship, it is a fraudulent connection⁷. In such a case, the law enforcer usually denies the legal effect of fraudulent tying and requires the application of another tying rule. This legislative intention was previously expressed by the statutory decree regulation⁸. The Private International Law it does not regulate fraudulent affiliation, *inter alia*, because private international law has other, more specific, procedural and substantive instruments to deal with conduct which in

¹ Private International Law Section 10.

² Private International Law Section 10 (1).

³ Szeged Judgment Board Pf.III.20.136 / Decision No 2008/8.

⁴ Private International Law Section 7.

⁵ For example, Article 21 of the Rome I Regulation, Rome II. Article 26, Council Regulation (EU) No 1259/2010 Article 12, Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council Article 35

⁶ Private International Law Section 102 (4) (a): "A foreign judgment may not be recognized if a) its recognition would be contrary to Hungarian public policy."

⁷ MÁDL, VÉKÁS. P. 81.

⁸ Private International Law Section 8 (1): "Foreign law may not be applied which is related to a foreign element created artificially or by hypocrisy by the parties for the purpose of circumventing the applicable law (fraudulent connection)." Paragraph (2): "In the case of fraudulent connection, the law otherwise applicable under this Legislative Decree shall apply."

bad faith diverts a legal relationship to another law¹. Examples are agreements on jurisdiction for the weaker party, restrictions on the choice of law, a diversion clause or rules precluding the recognition and enforcement of foreign judgments.

A loophole arises if, for example, the foreign legal norm is missing, its content cannot be determined, so it is not known, or the public policy clause precludes its applicability. In such a situation, the law enforcer must first fill the gap in the foreign legal system by analogy or other appropriate methods. If this is not possible, you will have to look for another legal system when the so-called will apply ancillary law.

In contrast to the previous regulation, the determination of the content of foreign law is based on the Private International Law bind it to a reasonable time. If the content of the foreign law cannot be determined within a reasonable time, the *lex fori* (domestic law) will apply².

The Private International Law it adds to the regulation that if it is obvious from the circumstances of the case that the case is significantly more closely connected with another law than the law governing this Act, this other law (“neighbouring law”) may exceptionally be applied (Act No. 10 of the Private International Law). § (1)).

4.3. Determining the content of foreign law

In Hungarian law and law enforcement, foreign law is not a question of fact but of law. Consequently, the Hungarian courts must apply foreign law *ex officio* and bear the burden of learning about it. Getting to know the content of foreign law necessarily takes considerable time and financial resources.

Hungarian law follows the principle of formality. The Private International Law provides that the content of foreign law is determined *ex officio* by the court³.

The Court of First Instance (Pf.III.20.474 / 1992) annulled the Court of First Instance (Pf.III.20.474 / 1992) to set aside, hear a new trial unsuitable”. The Supreme Court Pf.III.20 998/1995. According to its decision no⁴.

The Hungarian case-law is therefore consistent in that the failure to acquire the applicable foreign law constitutes a serious breach of procedure which necessitates the annulment of the decision at first instance and the retrial of the trial at first instance⁵.

According to Private International Law⁶ the court may use any means to determine the content of the foreign law, in particular, the submissions of the parties, an expert opinion or the information of the Minister responsible for justice⁷.

In learning about the content of foreign law, the court may rely on its own knowledge, use the assistance of an expert in foreign law, and may take into account the presentations of the parties and the evidence submitted by them.

¹ MÁDL, VÉKÁS. P. 81.

² Private International Law Section 8 (3): "If the content of foreign law cannot be established within a reasonable time, Hungarian law shall apply."

³ Private International Law Section 8 (1).

⁴ MÁDL, VÉKÁS. P. 78.

⁵ Supreme Court Pf. Decision No VI.26.608 / 2001/6.

⁶ Private International Law Section 8 (2).

⁷ It is worth comparing the above provision with the Private International Law Section 5: "[...] if necessary, it shall also obtain an expert opinion and may take into account the evidence submitted by the party." Paragraph 2: "The Minister for Justice shall provide information on foreign law at the request of a court or other authority."

The statutory decree the decision of the panel of judges, which has now been exceeded, was based on the view that the court must determine the content of foreign law of its own motion and cannot therefore base the content of foreign law solely on the plaintiff's presentation. Nor is there any exemption from the obligation to establish foreign law of its own motion if there is no dispute between the parties as to the applicable law¹.

In parallel, the Mansion explained the statutory decree in connection with Section 5 (1), the court must act of its own motion in order to become acquainted with foreign law².

It is expected that the Hungarian court practice will be based on the Private International Law breaks with this narrow interpretation, which is also justified by the new text of the norm³.

The Private International Law according to his reasoning, the judge has a margin of discretion in proving the content of foreign law. For example, you can take into account the legal certificate obtained from abroad by the parties, legislation and comments from authentic sources.

Looking at the practice of other states, it can be observed that in the field of means of proof, each legal system chooses a different solution. In the UK and the US, the oral hearing of an expert witness is the most common method. In France, a written expert opinion covering foreign law is the starting point for proof. German courts also primarily request a written expert opinion from a university (scientific institute) on the content of foreign law. In many foreign countries (Austria, Germany, Sweden, etc.), public authorities, in particular the Ministry of Justice, assist the court in determining the content of foreign law in force. In addition, several legal systems allow the court to seek the assistance of the parties, among other means.

It is important that the combined application of the means of proving foreign law is legally possible under the Pursuant to Section 8 (2), the court may not rely on more than one instrument in its proceedings.

Although the case law suggests that Hungarian judges primarily use ministerial information in their proceedings, it should be emphasized that informing the minister is not binding on the court in determining the content of foreign law in force.

The fact that knowledge of foreign law cannot be expected from a judge and that an interested party may therefore be able to assist in determining the content of the relevant legislation does not mean that there is a literal burden of proof. The burden of proof in that sense does not exist even in legal systems in which it is for the party to prove the foreign law⁴.

4.4. Information on the content of foreign law

States may also provide simpler proof of foreign law through legal aid agreements. Under the auspices of the Council of Europe (mainly for the member states of the Council), a European Convention on the Reciprocal Promotion of Information on Foreign Law was adopted in London in 1968⁵.

The purpose of the Convention is to establish an international system of mutual legal assistance and thereby make it easier for judicial authorities to obtain information on foreign law. Under the

¹ Debrecen Judgment Board Decision No. Gf.4.30.112 / 2006/5.

² Mansion Decision No. Gfv.VI.30.248 / 2015/10.

³ NAGY, [62] marginal number.

⁴ MÁDL, VÉKÁS. P. 80.

⁵ EUROPEAN CONVENTION ON THE INFORMATION OF FOREIGN LAW, London, 7 June 1968, proclaimed in Hungary: 40/1992. (X. 20.) on the promulgation of the Additional Protocol to the European Convention on Information on Foreign Law, signed in London on 7 June 1968, and in Strasbourg on 15 March 1978.

Convention, the Contracting Parties shall inform each other of their civil and commercial law, procedures and judicial organization. (The Additional Protocol to the Convention, signed in Strasbourg on 15 March 1978, extended this scope to substantive and procedural criminal law and to the organization of the judiciary in criminal matters.) The Contracting Parties undertook to inform each other of their civil and commercial law, their procedure and the organization of the judiciary. Under the London Convention, the Contracting States shall set up or designate an independent body to deal with requests. The receiving institution may be a department of a ministry or any other public body¹. However, it has been stated that a request for information may be made only by a judicial authority² and that the request must contain the information on which the law of the requested State is required and state the facts necessary to understand it. Necessary to formulate a precise and accurate answer³. The requirement for an answer is to provide information on the law of the requested State in an objective and impartial manner, including relevant legal texts and enforcement decisions, and may be accompanied by supporting documents if necessary (e.g. excerpts from legal works and preparatory work, justifications, comments)⁴. The requested State may refuse to comply with a request only if the procedure on which it is based is prejudicial to its interests or if it considers that the sovereignty or security of the response may be adversely affected⁵.

The information is not binding on the requesting judicial authority under the London Convention either⁶.

The Member States of the European Union have set up the European Judicial Network⁷ by Council Decision 2001/470 / EC to learn about and facilitate the law of another Member State. The Network brought together national authorities assisting local courts and was set up to facilitate judicial and judicial cooperation between the Member States. Contact points have been set up in the Member States to help them learn about national law and share information. It is possible to search through the Network both electronically and by post.

In the case of non-Contracting States or non-Member States, mutual assistance shall be provided by the Contracting Parties in accordance with civil law conventions.

4.5. Application of foreign law in litigation

Once the applicable court has determined the applicable law and its content has been clarified, the actual application of foreign law in the specific lawsuit follows.

Familiarity with legal institutions related to foreign law, application of unusual or unknown judicial practice is inherent in the application of foreign law.

The presumption of *iura novit curia* cannot be established in relation to foreign law.

Although the applicable law can be clearly established, unusual procedural acts may occur, the content of foreign law may be misinterpreted or disregarded⁸.

When applying foreign law, the court does not always have sufficient ministerial information on foreign law, it is necessary to know it in the context and system of the entire legal body. Nor can it be

¹ Article 2 of the London Convention.

² Article 3 of the London Convention.

³ Article 4 of the London Convention.

⁴ Article 7 of the London Convention.

⁵ Article 11 of the London Convention.

⁶ Article 8 of the London Convention.

⁷ https://e-justice.europa.eu/content_european_judicial_atlas_in_civil_matters-321-hu.do

⁸ János BÓKA: Legal harmonization dilemmas in connection with the determination of the content of foreign law. *Iustum Aequum Salutare* X.2014.2. P. 23-33., 27.

overlooked that the application of the law governing the dispute also entails the application of the case-law of that State. Foreign law must be applied by the court in the way that foreign courts do or would do in a given proceeding.

Ministerial justification attached to Section 7 of the Private International Law also confirms this view when he explains that the correct application of foreign law is ensured only if the provisions of foreign law are examined in the context of foreign law, taking into account its practice of applying foreign law.

The Hungarian court may, in accordance with the above, contact the foreign authority under the London Convention in order to communicate the detailed rules concerning the law applicable to the proceedings. In its reply, the requested authority shall provide detailed information on the applicable legislation, usually accompanied by the relevant provisions. You can also present the theory of the application of the cited legislation and the established jurisprudence, even by drawing and extracting major court decisions.

Contradictory case law would result in a claim before a Hungarian court resulting in a different decision in similar or identical circumstances depending on the state in which they live, in what economic and property circumstances (for example: in the case of a non-pecuniary claim, different amounts for the benefit of each victim)¹.

In addition, if in a lawsuit the court is in favour of applying foreign law, it will do so in respect of all asserted claims. It is not possible, for example, to determine the applicable law separately in relation to a valid claim for pecuniary and non-pecuniary damages. In court proceedings, only uniform application of law can take place, which requirement can be deduced from 34/1992. (VI.1.) AB² and - remaining in our example - the principle of uniform compensation in the Civil Code

4.6. Remedies

It is necessary to examine the extent to which an appeal may be lodged against a court decision concerning the application of foreign law. Is it possible to review a court decision, for example, because the court has misapplied the conflict rule, erroneously determined the content of foreign law or precisely because it has misapplied foreign law?

In describing the problems encountered in the application of foreign law, it has become clear that a significant part of them is due to the increase in the length of proceedings. Violations of the rights and freedoms guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, adopted by the European Council on 4 November 1950, may be brought before the European Court of Human Rights. Article 6 § 1 of the Convention provides for cases to be decided within a reasonable time. However, the reasonableness of the length of the proceedings must be assessed in light of the specific circumstances of the case, taking into account the complexity of the case and the conduct of the applicant and the relevant authorities. It is also necessary to examine the procedure of the court, especially in the circle of how it acted in order to obtain the content of foreign law in order to get to know the foreign judicial practice³.

¹ Szeged Judgment Board Decision No Pf.III.20.136 / 2008/8.

² 34/1992. (VI.1.) Decision AB: "[...] the compensation scheme shall be treated as a single scheme for the injured party and within that scheme the legislation shall not have the effect of placing the injured party in a more favorable or disadvantaged position as a result of accidental circumstances."

³ <http://www.mabie.hu/attachments/article/126/K%C3%BCIf%C3%B6ldi%20elemet%20tartalmaz%C3%B3%20polg%C3%A1ri%20peres%20elj%C3%A1r%C3%A1sok%20elh%C3%BAz%C3%B3d%C3%A1s%C3%A1nak%20okai%20%C3%A9s%20megold%C3%A1si%20javaslatok%20.pdf> – Reasons for protracted civil litigation with a foreign element and suggested solutions.

In most countries, in practice, courts of appeal treat it as a question of fact and do not review the application of foreign law, and the possibility of an appeal is generally ruled out because the court has not applied foreign law or has misapplied or misinterpreted it. According to some, this practice reduces the correctness of the conflict-of-law settlement of private international law situations and does not help the uniformity of judicial practice. The position of courts in more and more countries is changing, with more and more issues being allowed to appeal against the application of foreign law.

In addition, in some jurisdictions, the right of appeal is general, as in Hungarian case law¹. The possibility of appeal against all decisions of the court is a general right of appeal, with the exception of exclusions provided by law.

5. The European Union perspective

The European Union is working towards creating a common judicial area based on the principle of mutual recognition of judicial decisions. However, EU private international law does not currently constitute a complete and coherent system; this set of rules does not fully cover almost any of the relevant sub-areas.

It has emerged in the literature that "the time has come to standardise the rules on the application of foreign law at European level"². The European Union's private international law is constantly expanding, and new areas of legal relations are covered by the unification of conflict rules. Harmonisation may go beyond the formulation of conflict-of-law rules in the strict sense, for example, by codifying the general part of private international law³.

The two main obstacles to legal harmonisation efforts are the divergence of national legal solutions and the difficulty of learning about foreign law. However, the solution to this problem could be to build an appropriate information system between nations.

Pursuant to the amendment made by the Treaty of Amsterdam, the European Union has harmonised the relevant internal rules of the Member States by means of regulations in the areas specified in Article 65 of the Treaty establishing the European Community, now Article 81 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). This significantly reduced the scope of the national legislature and the scope of the autonomous internal conflict-of-law rules⁴.

According to some authors, the formulation of legal definitions is a possible tool for the unification of private international law⁵.

There is currently no generally accepted position on the ex officio application of foreign law. Thus, in legal systems which regard the application of foreign law as a matter of procedure, the courts are not obliged to apply foreign law unless the parties refer to it. In systems of law that regard the application of foreign law as a matter of substance where the courts have no discretion, it is mandatory for the court to apply foreign law of its own motion, even if the parties do not invoke it.

This issue is also awaiting uniform rules, so that the parties in an action before any State can invoke the obligation to apply foreign law under the same conditions and be subject to the same obligations.

¹ MÁDL, VÉKÁS. P. 80.

² Bóka, P. 23-33.

³ MÁDL, VÉKÁS, P. 81.

⁴ PE462.492 Directorate-General for Internal Policies Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Legal Affairs, Choice of law in cross-border road accidents: Rome II. Regulation, the Hague Convention and the Motor Insurance Directive, Executive Summary.

⁵ Katalin GOMBOS: Judicial practice in disputes involving cross-border elements. *Iustum Aequum Salutare*, X. 15.2.2014. P. 15–22.

6. Summary

The problems detailed in the dissertation during the application of foreign law in litigation are due, among other things, to the fact that the relevant regulations are not uniform. European Union rules cover only part of private international conflict-of-law law, and matters that remain unregulated in this area are settled at the national level by the Member States. The rules of private international law of a given state are in line with the legal culture and the established practice, and the issue of uniform regulation throughout Europe can only be considered as a final consideration.

It could be helpful to learn about foreign law if, in co-operation with the Ministry of Justice, a separate section for the court dealt with the court's case (other authorities applying foreign law) and liaison with the applicable law state. Such a system could speed up the procedure by making the content of foreign law available as soon as possible.

A system designed to speed up communication between the Member States of the European Union could also shorten the duration of the procedure. According to the literature, this could be achieved through electronic communication between courts. This would require, above all, the establishment of appropriate regulations and technical conditions.

An explanation of the applicable law, together with a solution to the case, could help the judges act. However, in the face of constantly evolving and changing legislation and case law, this could be addressed through a constantly evolving body of legislation, which again points to the need to build an electronic system.

At the same time, it is important to continuously develop and expand the knowledge of the acting judges, which can be ensured not only through education, but also through regularly updated electronic content.

According to some, the solution could also be for a court designated by law in a given country to deal with matters involving the application of foreign law. However, this solution would entail the need to rethink the judicial system. Even with the establishment of such a court system, acquiring the necessary special knowledge is a time-consuming and labor-intensive task, which would only result in a change in the distribution of cases within the state.

The readable aim of national and national regulations is to set up a simple, efficient system for settling cases with a foreign element, but there is still a need to improve the regulatory system.

Ամփոփագիր՝ Կենսապայմանների միջազգայնացումը և իրավական նախադեպը մարտահրավեր է դատարանների համար. խնդրո առարկան՝ օտարերկրյա օրենքի կիրառումն է: Ազգային դատարանների առջև քաղաքացիական դատավարության փաստերը համակցված են միջազգային տարրերով: Այդ համատեքստում հոդվածում նշվում են այն խնդիրները և ընթացակարգային դժվարությունները, որոնք առաջանում են, երբ Հունգարիայի դատարանը քաղաքացիական հայցով կիրառում է այլ պետության օրենքը:

Аннотация: Интернационализация условий жизни и правовой прецедент - это вызов для судов, то есть применение иностранного права. Факты гражданского разбирательства в национальных судах были объединены с международными элементами. Какие проблемы и процессуальные трудности возникают, когда суд Венгрии применяет право другого государства в гражданском иске?

Հիմնաբառեր՝ Եվրոպական Միություն, օտարերկրյա իրավունք, քաղաքացիական իրավունք, միջազգային մասնավոր իրավունք, Հռոմ I. – Հռոմ II. կարգավորում, Լոնդոնյան կոնվենցիա, Եվրոպական իրավական համացանց:

Keywords: European Union, foreign law, civil law, private international law, Rome I. – Rome II. Regulation, London Convention, European Judicial Network.

Ключевые слова: Европейский Союз, иностранное право, гражданское право, международное частное право, Рим I. – Рим II. регулирование, Лондонская конвенция, Европейский правовой интернет.

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ԵՎ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ / INITIAL AND CONTINUOUS TRAINING / ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА

ՄՈՐՈԶ ՎԼԱԴԻՄԻՐ

Իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ, Բելառուսի պետական համալսարանի դատավորների, դատախազության, դատարանների և արդարադատության հաստատությունների աշխատակիցների վերապատրաստման և որակավորման բարձրացման ինստիտուտի փոխտնօրեն

MAROS VLADIMIR

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Deputy Director of the Institute for Re-training and Qualification Upgrading of Judges, Prosecutors and Legal Professionals at the Belarusian State University

МОРОЗ ВЛАДИМИР

кандидат юридических наук, доцент, заместитель директора Института переподготовки и повышения квалификации судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции Белорусского государственного университета

ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԻՑ ՈՐԱԿՅԱԼ ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ. ՄԱՍՆԱԳԵՏ-ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՆՈՐ ՊԱՐԱԴԻԳՄ*

FROM TRAINING TO QUALITY LEGAL PRACTICE: NEW EDUCATIONAL PARADIGM FOR LEGAL PROFESSIONALS*

ОТ ОБУЧЕНИЯ К КАЧЕСТВЕННОМУ ПРАВОПРИМЕНЕНИЮ: НОВАЯ ПАРАДИГМА ОБУЧЕНИЯ ЮРИСТОВ-ПРОФЕССИОНАЛОВ*

I. Введение

Образование играет важную роль в улучшении благосостояния любой нации, предопределяет уровень развития интеллектуального и духовного капитала. В сегодняшнем постиндустриальном обществе основой конкурентоспособности национальных экономик являются не природные и иные материальные ресурсы, а именно знания, интеллектуальный капитал. Интеллектуальный (человеческий) капитал – это, прежде всего, образованное население, умеющее использовать знания для поиска наиболее эффективных решений возникающих проблем.

По оценкам Всемирного банка, 70% национального богатства наиболее развитых стран-членов Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) формирует именно человеческий капитал. В Республике Беларусь доля человеческого капитала в общем объеме национального богатства составляет 49,2%, что выше, к примеру, чем в странах-соседях – Украине (33,8%) и России (48,1%), однако ниже среднего уровня для региона Европы и Центральной Азии (61,8%)¹.

* Հոդվածը ներկայացվել է 19.10.2021, գրախոսվել է 05.11.2021, ընդունվել է տպագրության 24.12.2021:

* The article was presented 19.10.2021, was reviewed 05.11.2021, was accepted to publication 24.12.2021.

* Статья представлена 19.10.2021, рецензирована 05.11.2021, принята в печать 24.12.2021.

¹ Республика Беларусь. Особое внимание: накопление национального богатства, 19 апреля 2018 года // Интернет-сайт Всемирного банка [Электронный ресурс].–Режим доступа: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/797091524127807786-0080022018/original/BYSpecialTopicApril2018ru.pdf>. – Дата дост.: 29.10.2021.

Мировым сообществом образование рассматривается как основа развития личности, одно из фундаментальных прав человека, являющееся необходимым средством для реализации других его прав, и одновременно как общественное благо, один из важнейших факторов успешного развития государства и общества. Гарантией и ключевым условием такого динамичного и поступательного развития является качество образования. Именно поэтому в Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН от 25 сентября 2015 г. № A/RES/70/1 «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех названо одной из целей (цель 4) в области устойчивого развития на период до 2030 года¹.

В демократическом социальном правовом государстве первостепенное внимание должно уделяться не только образованию, в целом, но и юридическому образованию, в частности. Если система национального образования определяет развитие экономики страны, то юридическое образование в системе национального образования с полным основанием можно рассматривать в качестве необходимого базиса, обеспечивающего качество проводимой в государстве правовой политики, эффективную защиту прав и свобод человека.

Особое место в системе юридического образования занимают программы профессионального обучения действующих юристов. Поскольку юридическая деятельность, осуществляемая в любой ее форме, является основой нормального функционирования государства и общества, качественная реализация программ профессионального обучения действующих юристов – это важный фактор развития всей правовой системы государства.

II. Международные стандарты профессиональной деятельности – важная правовая основа обучения юристов-профессионалов

В Республике Беларусь в системе юридического образования особое место отводится программам дополнительного образования взрослых, в частности, программам повышения квалификации действующих юристов. Ведущим учреждением дополнительного образования взрослых по направлению образованию «Право» является Институт переподготовки и повышения квалификации судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции Белорусского государственного университета (далее – Институт). Повышение квалификации юристов-профессионалов опирается на отечественное законодательство и международные стандарты реализации человеком права на образование, закрепленные, в частности, в ст. 13 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах (Нью-Йорк, 16 декабря 1966 г.) и ст. 49 Конституции Республики Беларусь.

Уникальность Института состоит в том, что в нем по более чем двадцати образовательным программам повышения квалификации обучаются представители различных юридических профессий: судьи, прокурорские работники, следователи, адвокаты, судебные исполнители, юристы, работающие в сфере бизнеса и другие категории юристов-профессионалов. Особое место среди слушателей Института занимают представители судейского корпуса.

Сегодня в большинстве стран роль судов и правоохранительных органов все в большей степени определяют международные стандарты профессиональной деятельности, устанавливающие, прежде всего, требования к квалификации, отбору и профессиональной подготовке. Так,

¹ Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: Резол. Ген. Ассамблеи ООН, 25 сент. 2015 г., № A/RES/70/1 // Интернет-сайт Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/70/1>. – Дата доступа: 29.10.2021.

в п. 10 Основных принципов независимости судебных органов закреплено, что «лица, отобранные на судебные должности, должны иметь высокие моральные качества и способности, а также соответствующую подготовку и квалификацию в области права»¹. Бангалорские принципы поведения судей (п. 6.3.) ориентируют судью на принятие «разумных мер для сохранения и расширения своих знаний, совершенствования практического опыта и личных качеств, необходимых для надлежащего исполнения им своих обязанностей, используя для этих целей средства обучения и другие возможности, которые в условиях судебного контроля должны быть доступны для судей»².

Непосредственно вопросам профессиональной подготовки и повышения квалификации судей посвящено Заключение Консультативного совета европейских судей от 27 ноября 2003 г. № 4 (2003) «О соответствующей начальной подготовке и повышении квалификации судей на национальном и европейском уровнях». В нем подчеркивается важность того, «чтобы судьи, выбираемые из числа лиц, имеющих полное юридическое образование, получали тщательную, глубокую и разностороннюю профессиональную подготовку, позволяющую им надлежаще исполнять свои обязанности» (п. 3), и что «такая профессиональная подготовка также является гарантией их независимости и беспристрастности, в соответствии с требованиями Конвенции о защите прав человека и основных свобод» (п. 4); а также обращается внимание на то, что «профессиональная подготовка должна рассматриваться как существенный фактор в свете необходимости совершенствования не только навыков сотрудников государственной судебной службы, но и самого функционирования этой службы» (п. 7)³.

В силу указанных норм надлежащую профессиональную подготовку лиц, претендующих на должность судьи, следует рассматривать как необходимое условие справедливого правосудия, осуществляемого компетентным, независимым и беспристрастным судом. Статьей 80 Кодекса Республики Беларусь о судоустройстве и статусе судей от 29 июня 2006 г. № 139-З предусмотрено прохождение кандидатами в судьи специальной подготовки на должность судьи суда общей юрисдикции⁴. В связи с этим в Институте не только осуществляется повышение квалификации действующих судей, но и организуется прохождение кандидатами в судьи специальной подготовки.

Основной целью программы специальной подготовки является приобретение лицами, претендующими на должность судьи, профессиональных знаний, умений и навыков, необходимых для надлежащего выполнения полномочий судьи, помощь кандидатам в судьи в развитии качеств и

¹ Основные принципы независимости судебных органов, приняты седьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Милан, 26 августа – 6 сентября 1985г.), одобрены резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН № 40/32 от 29 ноября 1985 г. // Интернет-сайт Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/indep.shtml. – Дата доступа: 29.10.2021.

² Бангалорские принципы поведения судей (Гаага, 26 ноября 2002 г.) // Интернет-сайт Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bangalore_principles.shtml. – Дата доступа: 29.10.2021.

³ Opinion № 4 of the Consultative Council of the European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on appropriate initial and in-service training for judges at national and European levels (Strasbourg, 27 November 2003) [Electronic resource]. – Mode of access: http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20100716093608_8.CCJE.OPn4.pdf. – Date of access: 29.10.2021.

⁴ Кодекс Республики Беларусь о судоустройстве и статусе судей, 29 июня 2006 г., № 139-З // ИПС «ЭТАЛОН-ONLINE» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://etalonline.by/document/?regnum=Hk0600139>. – Дата доступа: 29.10.2021.

способностей, необходимых для выполнения обязанностей судьи. Программа включает такие вопросы, как правовые основы судоустройства и статуса судей в Республике Беларусь, правовые основы судебной защиты прав человека, организация работы суда и судьи, профессиональная этика судьи и культура судебной деятельности, организация судебного процесса и выработка практических навыков ведения судебного процесса, практика применения материального и процессуального законодательства, подготовка процессуальных документов, а также вопросы психологии в судебной деятельности.

Естественно, деятельность суда по отправлению правосудия не может рассматриваться изолированно от участия прокурора и адвоката и той роли, которую они должны играть в деле защиты прав и свобод человека. Поэтому в Руководящих принципах, касающихся роли лиц, осуществляющих судебное преследование, обращается внимание, что «лица, отобранные для осуществления судебного преследования должны иметь высокие моральные качества и способности, а также соответствующую подготовку и квалификацию» (п. 1), «знать принципы и этические нормы, присущие своей должности, конституционные и нормативные меры по охране прав обвиняемых лиц и жертв, а также о правах человека и основных свободах, признанных национальным и международным правом» (п. 2)¹.

В Рекомендации Комитета Министров Совета Европы № Rec(2000)19 о роли прокуратуры в системе уголовного правосудия указывается, что «обучение – это обязанность и одновременно право всех прокурорских работников. Оно должно происходить как до их назначения на должность, так и во время их работы, и обеспечиваться государством. Кроме того, государства должны применять эффективные меры для обеспечения дополнительной подготовки прокурорских работников по конкретным вопросам или в специфических областях» (п. 7). Специализация должна рассматриваться как приоритетность с точки зрения обучения и карьерного роста (п. 8)².

Во исполнение указанных предписаний, а также норм Закона Республики Беларусь от 8 мая 2007 г. № 220-З «О прокуратуре Республики Беларусь» (ст. 57)³ в Институте проходят повышение квалификации действующие прокурорские работники, а также обучаются лица, впервые поступившие на службу в органы прокуратуры.

Важным правовым институтом, призванным осуществлять профессиональную правозащитную деятельность и оказывать квалифицированную юридическую помощь, является адвокатура. В п. 9 Основных принципов, касающихся роли юристов, закреплено, что «правительства, профессиональные ассоциации юристов и учебные заведения обеспечивают надлежащую квалификацию и подготовку юристов и знание ими профессиональных идеалов и моральных обязанностей, а также прав человека и основных свобод, признанных национальным и международным

¹ Руководящие принципы, касающиеся роли лиц, осуществляющих судебное преследование, приняты восьмым конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Гавана, 27 августа – 7 сентября 1990 г.) // Интернет-сайт Управления Верховного комиссара ООН по правам человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ohchr.org/RU/Issues/Judiciary/Pages/Standards.aspx>. – Дата доступа: 29.10.2021.

² Совет Европы: Комитет Министров, Рекомендация Rec(2000)19 Комитета Министров государствам-членам о роли прокуратуры в системе уголовного правосудия, 6 октября 2000, Rec(2000)19 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.refworld.org.ru/publisher,COEMINISTERS,,55c46b574,0.html>. – Дата доступа: 29.10.2021.

³ О прокуратуре Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь, 8 мая 2007 г., № 220-З // ИПС «ЭТАЛОН-ONLINE» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://etalonline.by/document/?regnum=h10700220&q_id=3931891. – Дата доступа: 29.10.2021.

правом»¹. В целях повышения профессионального уровня адвокатов Институтом совместно с Белорусской республиканской коллегией адвокатов постоянно проводятся курсы повышения квалификации адвокатов как по общим, так и по специальным вопросам адвокатской деятельности, возникающим при оказании юридической помощи.

Немаловажной сферой юридической деятельности, гарантирующей лицу право на эффективные средства правовой защиты, является сфера исполнительного производства. Степень реальности исполнения судебных постановлений и иных актов по защите права представляет собой показатель состояния не только самой системы органов принудительного исполнения, но и судебной ветви власти и государственной власти в целом. В Резолюции № 3 «Общий подход и средства достижения эффективного исполнения судебных решений» 24-й Конференции европейских министров юстиции отмечается, что «надлежащее и эффективное исполнение судебных решений является для государств делом первостепенной важности, если они хотят создать, укрепить и развить сильную и уважаемую судебную систему»².

В Рекомендации Комитета Министров Совета Европы от 9 сентября 2003 г. № Rec(2003)17 о принудительном исполнении обращено внимание на то, что при приеме на работу служащих, ответственных за принудительное исполнение, необходимо учитывать моральные качества кандидатов, их юридическую подготовку и знания процедуры принудительного исполнения. С этой целью им необходимо выдержать экзамены для проверки их теоретических и практических знаний. Служащие, ответственные за принудительное исполнение, должны быть честными и компетентными при исполнении своих обязанностей, а также они должны всегда действовать в соответствии с признанными высокими профессиональными и этическими стандартами. Они должны быть беспристрастными в их отношениях со сторонами, за ними может вестись профессиональный надзор, что может включать и судебный контроль (п. 3-4 раздела IV)³.

В целях реализации указанных стандартов, повышения качества работы и профессионального уровня судебных исполнителей Институтом совместно с Министерством юстиции Республики Беларусь, в систему которого входят органы принудительного исполнения, на постоянной основе организуются программы повышения квалификации работников органов принудительного исполнения.

III. Некоторые организационные и методологические подходы к качественному обучению юристов-профессионалов

Рассмотренные выше международные стандарты профессиональной деятельности являются важной правовой основой обучения юристов. В то же время стандартизация требований, предъявляемых к квалификации, отбору и их профессиональной подготовке не свидетельствует

¹ Основные принципы, касающиеся роли юристов, приняты восьмым конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Гавана, 27 августа – 7 сентября 1990 г.) // Интернет-сайт Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/role_lawyers.shtml. – Дата доступа: 29.10.2021.

² 24th Conference of European Ministers of Justice, Resolution № 3 on «General approach and means of achieving effective enforcement of judicial decisions» (Moscow, 4-5 October 2001) [Electronic resource]. – Mode of access: [https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/mju24-2001-moscow#{"18278092":{3}}](https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/mju24-2001-moscow#{). – Date of access: 29.10.2021.

³ Council of Europe: Committee of Ministers, Recommendation Rec(2003)17 of the Committee of Ministers to member states on enforcement, 9 September 2003, Rec(2003)17 [Electronic resource]. – Mode of access: https://uihj.com/archive-uihj/en/ressources/21628/65/council_of_europe_recommendation_17_on_enforcement.pdf. – Date of access: 29.10.2021.

о необходимости шаблонизации самого образовательного процесса. Стремительно изменяющийся мир ставит перед юристами новые задачи, которые, в свою очередь, диктуют свои требования к системе их профессионального образования. И эти требования нацелены не только на правильное и единообразное применение законодательства, но и на формирование целого ряда качеств и способностей как личностного, так и социального характера.

В современных условиях будь-то судья или прокурорский работник, следователь или адвокат, а тем более руководитель соответствующего государственного органа или юридической организации, должны стратегически мыслить, видеть перспективу общественного развития, уметь работать в команде, а также грамотно проектировать свою профессиональную деятельность. Следовательно, задача повышения квалификации состоит не просто в научно-методическом обеспечении правильного применения норм действующего законодательства в судебной, прокурорской и правоохранительной практике, а в ориентировании обучения на подготовку высококвалифицированных специалистов, которые, во-первых, обладают как общими, так и специальными компетенциями, во-вторых, умеют выполнять профессиональные обязанности на высоком уровне, критически мыслить и принимать ответственные решения, в-третьих, понимают миссию своей юридической профессии в обществе и осознают социальный контекст каждого из принимаемых решений.

Все преимущества образования, в том числе и профессионального образования юристов, могут быть использованы в полной мере только тогда, когда обеспечено его качество. Качественное образование юристов-профессионалов является необходимым условием полноценной и всеобъемлющей реализации принципа верховенства права, обеспечения каждому прав и свобод, гарантированных Конституцией и международными договорами Республики Беларусь.

Очевидно, что качественное юридическое образование – это образование, результаты которого, с одной стороны, удовлетворяют потребностям обучающихся, с другой стороны, соответствуют государственному и социальному заказу, учитывающему современные требования политических, экономических и иных общественных отношений. При таком подходе качество профессионального образования юристов представляет собой достаточно сложное явление, включающее в себя различные элементы, среди которых можно выделить такие, как качество обучения, обеспечиваемое учреждением образования, собственные способности обучающегося, а также влияние на среду обучения других социально заинтересованных сторон. Взаимодействие и согласованность этих элементов является необходимым условием обеспечения качества образования юристов-профессионалов.

Важным элементом качественного образования действующих юристов, безусловно, является качество обучения, которое обеспечивается учреждением образования. В этой связи необходимо учитывать существенную особенность обучения юристов-профессионалов, непосредственно влияющую на организацию и содержание образовательного процесса. В отличие от обучения лиц, получающих основное образование, эта особенность состоит в том, что обучающийся по программам дополнительного образования взрослых – это работник, уже имеющий определенный профессиональный опыт и соответствующий багаж знаний. В связи с этим важно, чтобы содержание программ повышения квалификации определялось специализацией каждой категории слушателей и охватывало их направления деятельности. Специализация рассматривается как приоритетный фактор для целей повышения квалификации слушателей Института. В то же время, это не исключает использования в образовательном процессе методик, ориентированных на выход за рамки узкопрофессиональных юридических проблем. Такие методики не только не

противоречат принципу специализации, но и позволяют значительно расширить профессиональные компетенции обучающихся.

Во-первых, наряду с изучением специальных профессиональных проблем программы обучения слушателей Института включают целый ряд неюридических вопросов, с которыми сталкиваются юристы в своей профессиональной деятельности: прикладные вопросы психологии профессиональной деятельности и общения, стратегия и тактика принятия управленческих решений и принятие решений в кризисных ситуациях, приемы и методы работы с современными информационными технологиями и др.

Во-вторых, с учетом современного общественного развития в образовательный процесс Института внедряются смешанные, мультипрофессиональные программы повышения квалификации. Учитывая, что на площадке Института могут встречаться и обсуждаться вопросы судьи и прокуроры, судьи и судебные исполнители, адвокаты и прокуроры и т.д., межпрофессиональное обсуждение юридических проблем способствует не только выработке единообразных подходов в применении законодательства, но и тому, что представители различных юридических профессий начинают лучше слышать и понимать друг друга.

Наряду со специализацией необходимо учитывать и такой фактор, как уровень профессиональной подготовки слушателей, направляемых на обучение, который может значительно отличаться. Это может быть обусловлено различными обстоятельствами: уровнем подготовки студента-выпускника юридического вуза, различной мотивацией к овладению необходимыми компетенциями для выполнения своих функциональных обязанностей, стажем работы в занимаемой должности и др. В связи с этим кадровыми службами организаций при формировании групп слушателей, направляемых на повышение квалификации в Институт, учитываются не только их направления деятельности и специализация, но и такие критерии, как занимаемая должность и стаж работы в данной должности. Кроме того, положительно зарекомендовавшим себя является проведение в Институте тестирования слушателей «на входе» в программу повышения квалификации. Такое тестирование является эффективным инструментом, позволяющим оценить профессиональный уровень слушателей, учесть требования, которые предъявляются к конкретному юристу-профессионалу, и оптимально использовать возможности программы повышения квалификации.

Немаловажную роль в обучении юристов-профессионалов играет компетентность преподавателей и качество их работы. В связи с этим Институт стремится к новому осмыслению двух взаимодополняющих основ качественного преподавания: традиционности и инноваций.

Не вызывает сомнений, что традиции, заложенные национальными правовыми школами, позволяют давать важные для практики правоприменения фундаментальные юридические знания. Такие знания являются необходимым базисом, на котором зиждется дальнейшее профессиональное совершенствование юриста.

В то же время современное развитие обуславливает необходимость полноценного внедрения в профессиональное образование юристов персонализированного компетентностного подхода, что предполагает индивидуализацию образования в соответствии с запросами, предъявляемыми к конкретному специалисту заказчиком кадров. Такой подход позволяет раскрыть потенциал и выявить индивидуальные способности каждого слушателя с учетом его опыта, специализации и индивидуальных потребностей.

Естественно, что при таком подходе методики обучения, выработанные и ставшие традиционными в эпоху индустриального общества, нуждаются в переосмыслении. Другими словами, на смену методикам, нацеленным на передачу информации, должны приходиться такие, которые

позволили бы обучающемуся самому моделировать свои знания. Их особенностью должно выступать не слушание участниками образовательного процесса своего преподавателя, а создание ими собственного продукта знаний, в том числе через постановку собственных целей, задач. Именно такое обучение позволит создать условия для выявления, раскрытия и реализации потенциала любого работника.

Внедрению прогрессивных методик обучения должны способствовать возможности стремительно развивающихся электронных информационных технологий. Сегодня образование, как и любая другая сфера общественных отношений, не может не испытывать на себе их влияния. При этом, если формирование смарт-индустрии в ведущих странах мира рассматривается как драйвер роста национальных экономик, то развитие смарт-образования следует считать важнейшим фактором, влияющим на динамику такого роста. Не случайно концепция смарт-образования как самостоятельного (*Self-directed*), мотивированного (*Motivated*), адаптивного (*Adaptive*), обогащенного ресурсами (*Resource-enriched*) и встроенными технологиями (*Technology-embedded*) образования возводится в ранг государственной политики¹.

Преимущества цифровых информационных технологий, проникающих во все компоненты образовательного процесса, очевидны и особенно отчетливо проявились в свете новых вызовов, связанных с карантинными ограничениями из-за распространения коронавируса COVID-19. При этом на динамику их внедрения в образовательный процесс непосредственно влияют два существенных фактора. С одной стороны, неуклонный рост спроса на мобильный доступ к учебной и методической информации, в том числе с целью получения образования без отрыва от работы. С другой стороны, наличие у учреждения образования технических и технологических возможностей передачи, хранения и обработки информации, необходимой для обучения.

Институт, входящий в единый комплекс Белорусского государственного университета, также планомерно реализует стратегию цифровой трансформации образовательного процесса. Созданы все необходимые условия для функционирования электронной информационно-образовательной среды, определены ее функции и задачи, обеспечен удаленный доступ к образовательному порталу, учебно-методическим документам, электронной библиотеке. Однако при этом необходимо четко представлять, что электронные средства обучения, или дистанционные образовательные технологии, не способны заменить самого обучения, их необходимо рассматривать как вторичные по отношению к образовательному процессу. Представляется, что при реализации программ повышения квалификации юристов-профессионалов во главу угла применения дистанционных образовательных технологий необходимо ставить понимание того, как наиболее эффективно использовать возможности такого способа передачи информации и коммуникации. При этом сущность применения любых электронных средств обучения должна заключаться в обучающем воздействии именно преподавателя на слушателя посредством совокупности способов и инструментов, используемых при опосредованном контакте.

В обучении, базирующемся на компетентностном подходе, кардинальным образом меняется роль преподавателя. Преподаватель, участвующий в программах повышения квалификации юристов-профессионалов, не может и не должен являться посредником между информацией и слушателем. В образовательном процессе акцент смещается от научения слушателя чему-нибудь, к изучению этого самим слушателем. И задача преподавателя состоит в создании условий для

¹ Minkyung Sung. A Study of Adults' Perceptions And Needs For Smart Learning / Procedia – Social and Behavioral Sciences. 2015. № 191. P. 117. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://core.ac.uk/download/pdf/82377638.pdf>. – Date of access: 29.10.2021.

самореализации слушателя. Иначе говоря, преподаватель становится тренером, тьютором (руководителем), задача которого так организовать образовательный процесс, чтобы он способствовал не столько усвоению содержания материала, но в большей степени созданию слушателем собственных знаний.

Кроме того, поскольку целью дополнительного образования взрослых является профессиональное развитие слушателей-практиков, эта цель предъявляет особые требования к профессиональному уровню профессорско-преподавательского состава, участвующего в реализации образовательных программ дополнительного образования взрослых, чтобы каждый преподаватель мог обеспечить практическую направленность обучения слушателей. В связи с этим особое внимание в Институте уделяется повышению профессионального уровня профессорско-преподавательского состава как в направлении развития соответствующей практики, так и в овладении современными методиками обучения.

Придание обучению большей практикоориентированности может быть осуществлено только в тесном взаимодействии с представителями конкретной юридической сферы. Ведь самым лучшим наставником для практика является практический работник, который обладает не только знаниями и опытом профессиональной деятельности, но и владеет методиками преподавания. В связи с этим активное участие в образовательном процессе представителей заинтересованных государственных органов, иных организаций, направляющих слушателей на повышение квалификации, является важным фактором обеспечения качества профессионального обучения действующих юристов.

Активное участие в образовательном процессе в Институте принимают представители Верховного Суда Республики Беларусь, Генеральной прокуратуры Республики Беларусь, Следственного комитета Республики Беларусь, Министерства юстиции Республики Беларусь, Белорусской республиканской коллегии адвокатов, других организаций-заказчиков образовательных программ. При этом жизнь подсказывает, что организации, направляющие слушателей на повышение квалификации, следует рассматривать не просто как заказчиков образовательных программ, но и в качестве активных институциональных партнеров в образовательном процессе, более тесное взаимодействие с которыми должно быть поставлено на системную основу, причем не только при реализации программ повышения квалификации, но и на стадии их разработки, подготовки необходимой учебно-методической документации.

Профессиональное юридическое образование с полным основанием можно считать частью правовой системы государства. Сближение учреждений образования и правоприменительной практики осуществляется через практико-ориентированные научные разработки. Институт – это не только учебный, но также научный и методический центр в системе профессионального юридического образования. Научно-исследовательская работа, проводимая Институтом, ориентирована на потребности практической деятельности судов, органов прокуратуры, иных государственных органов и организаций, осуществляющих деятельность в правовой сфере. Результаты научно-исследовательской работы Института – это многочисленные предложения, которые нашли свое отражение в действующих актах законодательства Республики Беларусь, заключения по запросам государственных органов о применении законодательства, заключения на проекты постановлений Пленума Верховного Суда Республики Беларусь по вопросам применения материального и процессуального права по гражданским, уголовным и административным делам; научные труды по наиболее проблемным вопросам права и правоприменения.

При осуществлении как образовательной, так и научной деятельности Институту приходится решать еще одну, достаточно прозаическую, проблему, непосредственно связанную с обеспечением

нием качества образования, – проблему финансирования образования, а вернее, проблему его недостаточного финансирования. Важно понимать, что повышение качества образования требует не только организационных, методических, но и значительных объемов финансовых ресурсов.

Обеспечение возможности для обучения на протяжении всей жизни напрямую зависит от увеличения инвестиций в сферу дополнительного образования взрослых. Если же рассматривать инвестиции в образование как основополагающее условие общественного развития и экономического роста, достаточное и прогнозируемое бюджетное финансирование следует считать одним из важнейших факторов, гарантирующих качество образования.

В условиях ограниченных бюджетных ресурсов, выделяемых на образование, возможным направлением решения проблемы его недофинансирования могло бы стать полноценное развитие многоканального финансирования образования. К сожалению, в Беларуси применительно к учебно-методическим и научно-прикладным разработкам такие формы дополнительного стимула деятельности ученых-юристов, как грантовое, проектное финансирование, находятся в зачаточном состоянии. Для развития этих и других форм внебюджетного финансирования образования требуется не только решение организационных вопросов, но и совершенствование соответствующей нормативной базы.

IV. Заключение

В заключении хотелось бы отметить, что в рамках одной статьи невозможно рассмотреть все вопросы, связанные с совершенствованием профессионального обучения действующих юристов. Существующие проблемы в системе профессионального юридического образования демонстрируют важность дальнейшего исследования путей его современного развития.

Дополнительного осмысления требуют вопросы оптимизации структуры и учебно-методического обеспечения образования юристов, внедрения новых форм организации образовательного процесса, влияния информационно-коммуникационных образовательных технологий на развитие практикоориентированной модели образования, мотивации слушателей в образовательном процессе. При этом формирование новой парадигмы профессионального юридического образования не может основываться только на технократических принципах. Совершенствование юридического образования, возможно, как никакого другого должно опираться на гуманизационный концепт, устанавливающий безусловное обеспечение императива прав человека как основы гармоничного развития личности, общества и государства.

Каждый гражданин и общество, в целом, заинтересованы, чтобы уровень квалификации юриста соответствовал ожиданиям тех, кто обращается к нему для защиты своих прав и интересов. Поэтому для совершенствования профессионального юридического образования необходимо задействование усилий и ресурсов не только учреждений образования и ученых-юристов, но также и юристов-практиков, организаций-заказчиков образовательных программ и государства.

Ամփոփագիր՝ Հոդվածում քննարկվում են մասնագետ-իրավաբանների որակավորման բարձրացման հարցերը: Նշվում է իրավաբանական կրթության դերը պետության իրավական քաղաքականության ապահովման համար: Հիմնավորվում է մասնագիտական գործունեության միջազգային չափանիշների նշանակությունը՝ որպես իրավաբան-մասնագետների ուսուցման կարևոր իրավական հիմք: Հեղինակն առանձնացնում և վերլուծում է իրավաբանական կրթության որակի այնպիսի բաղադրիչները, ինչպիսին են կրթական հաստատության կողմից ապահովվող ուսուց-

ման որակը, ունկնդիրների ունակությունները, ինչպես նաև սոցիալապես հետաքրքրված այլ սուբյեկտների՝ ուսուցման միջավայրի նկատմամբ ազդեցությունը: Որպես իրավաբանների մասնագիտական ուսուցման որակի ապահովման պայմաններ հատուկ ուշադրություն է դարձվում այնպիսի բաղադրիչների անհրաժեշտությանը, ինչպիսին են փոխգործակցությունը և համաձայնությունը:

Annotation: The article discusses the issues of in-service training for legal professionals. The role of legal education in ensuring the quality of legal policy of the state is noted. The importance of international standards of professional activity as an important legal basis for the education of legal professionals is substantiated. The author identifies and analyzes such constituent elements of the quality of legal education as the quality of training provided by the educational institution, the student's abilities, as well as the impact on the learning environment of other socially interested parties. Special attention is paid to the need for interaction and consistency of these elements as a necessary condition for ensuring the quality of professional education for lawyers.

Հիմնաբաներ¹ Բելառուս, կրթության որակ, փաստաբանների, դատախազների, դատավորների որակավորման բարձրացում, մասնագիտական գործունեության չափանիշներ, իրավաբանական կրթություն, իրավաբան:

Keywords: Belarus, quality of education, in-service training of lawyers, prosecutors, judges, professional standards, legal education, legal professional.

Ключевые слова: Беларусь, качество образования, повышение квалификации адвокатов, прокуроров, судей, стандарты профессиональной деятельности, юридическое образование, юрист.

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Բանբեր արդարադատության ակադեմիայի» գիտագործնական հանդեսի խմբագրական խորհուրդը քննարկում է միայն այն նյութերը, որոնք համապատասխանում են ստորև նշված պահանջներին:

Նյութերն ընդունվում են հեղինակի կոնտակտային տվյալներով, էլեկտրոնային տարբերակով (տեքստային խմբագրիչ՝ MS WORD, CD/DVD-ով կամ էլեկտրոնային փոստով): Հանդեսում հրատարակվող նյութերը պետք է գրախոսվեն խմբագրական խորհրդի կամ երաշխավորվեն գիտական աստիճան ունեցող համապատասխան ոլորտի մասնագետի կողմից:

Հոդվածը կարող է ներկայացվել հայերեն, ռուսերեն կամ անգլերեն լեզուներով, այն պետք է ունենա մյուս երկու լեզուներով մինչև 450 նիշ (ներառյալ բացատները) պարունակող ամփոփագիր և երեք լեզվով մինչև տասը հիմնաբառ, գունավոր լուսանկար (714X960):

Հոդվածներին ներկայացվում են հետևյալ տեխնիկական պահանջները՝

1) հոդվածի սկզբում նշվում է վերնագիրը (գլխատառերով), հաջորդ տողում՝ հեղինակ(ներ)ի անուն(ներ)ը, ազգանուն(ներ)ը (գլխատառերով), այնուհետ՝ հեղինակ(ներ)ի գիտական աստիճանը, կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը.

2) էջի ձևաչափը՝ A4.

3) տեքստի լուսանցքները՝ վերևից 25 մմ, ներքևից 25 մմ, աջ կողմից 25 մմ, ձախ կողմից 20 մմ.

4) հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, ռուսերեն և անգլերեն շարվածքների տառատեսակը՝ Times New Roman.

5) հիմնական տառաչափը՝ 12.

6) միջտողային ինտերվալը՝ 1,5.

7) գրաֆիկների, աղյուսակների և նկարների լայնությունը՝ մինչև 125 մմ.

8) հղումները տրվում են տողատակով, ամեն էջին, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը, վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը:

Հանդեսում հոդվածների տպագրությունը չի ենթադրում խմբագրական խորհրդի համաձայնությունը հեղինակների տեսակետներին:

Նյութերն անհրաժեշտ է ուղարկել Արդարադատության ակադեմիայի գիտահետազոտական և ծրագրամեթոդական աշխատանքների կազմակերպման բաժին (հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան 0054, Փիրումյանների 9, էլեկտրոնային փոստ՝ bulletin@justiceacademy.am, հեռախոս՝ 060 46 00 92):

Հանդեսի խմբագրական խորհրդի կողմից հոդվածների տպագրության երաշխավորությունը և Արդարադատության ակադեմիայի կողմից հոդվածների տպագրությունը կատարվում է անվճար հիմունքներով:

NOTICE TO AUTHORS

The Editorial board of scientific-practical journal «Bulletin of Academy of Justice» reviews only the materials which meet the requirements below.

The materials are accepted with author's contact information, in electronic (MS WORD, CD/DVD or by e-mail) version. The materials published in the journal should be reviewed by the Editorial board or by a qualified specialist with relevant scientific degree.

The article can be submitted in Armenian, Russian or English, it should have an annotation in the scope up to 450 symbols (with spaces) in two other languages and up to ten keywords in three languages, a colour photo (714X960).

The following technical requirements are presented to the articles:

1) the title (with upercase) at the beginning of the article is indicated; in the next line should be the name (s) of the author (s), surname (s) (with upercase), then the author (s) academic degree, title, place of work, position;

2) page format: A4 paper;

3) text margins: above 25 mm, bottom 25 mm, on the right 25 mm, on the left 20 mm;

4) Armenian font - «GHEA Grapalat», Russian and English fonts - «Times New Roman»;

5) The main font size: 12;

6) interstitial interval: 1,5;

7) width of graphs, tables and pictures up to 125 mm;

8) the references are given in the footnote, on every page, font size: 10, the author of the source, the title, the volume, the place of publication, the date (the number in the case of press) and the page should be indicated.

The publication of articles in the journal does not imply the Editorial Board's agreement with the views of the authors.

The materials should be sent to the RA Academy of Justice Unit of Organization of Scientific Research and Programmatic-methodological Activities (address: 9, Pirumyanneri str., Yerevan 0054, RA, e-mail: bulletin@justiceacademy.am, tel.: +374 60 46 00 92).

The Guidelines for publishing articles by the Editorial board of the Journal and publishing are made free of charge.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

Редакционная коллегия научно-практического журнала «Вестник Академии юстиции» рассматривает только материалы, отвечающие приведенным ниже требованиям.

Материалы принимаются с контактными данными автора, в электронном варианте (текстовый редактор: MS WORD, на CD/DVD или по электронной почте). Материалы, публикуемые в журнале, должны иметь отзыв Редколлегии или рецензию специалиста соответствующей области, имеющего ученую степень.

Статья может быть представлена на армянском, русском или английском языке, должна иметь аннотацию в объеме до 450 символов (включая пробелы), до десяти ключевых слов на трех языках, цветную фотографию (714X960).

К оформлению статьи предъявляются следующие технические требования:

1) в начале статьи указывается заглавие (заглавными буквами), на следующей строке имя (имена), фамилия (фамилии) автора (авторов), ученая степень, звание, место работы, занимаемая должность;

2) формат страницы – А4;

3) поля: верхнее – 25 мм, нижнее – 25 мм, правое – 25 мм, левое – 20 мм;

4) шрифт для армянского языка – GHEA Grapalat, для русского и английского языков – Times New Roman;

5) размер шрифта – 12;

6) межстрочный интервал – 1,5;

7) ширина графиков, таблиц и рисунков – до 125 мм;

8) ссылки ставятся под текстом на каждой странице (в сносках), размер шрифта – 10, указывается автор источника, заглавие, том (номер периодического издания), место и год публикации, страница.

Публикация статей в Журнале не предполагает согласия редакционного совета с мнением авторов.

Материалы следует направлять в Отдел организации научно-исследовательских и программно-методических работ Академии юстиции РА (адрес: РА, г. Ереван 0054, ул. Пирумяннери 9, эл. почта: bulletin@justiceacademy.am, телефон: +374 60 46 00 92).

Рецензирование статей Редколлегией журнала, а также их публикация, осуществляются безвозмездно.

ISSN 2579-2806

Խմբագրության հասցեն՝
Editorial Office Address:
Адрес редакции:

Հայաստանի Հանրապետություն, Երևան - 0054, Փիրումյանների փող. 9:
Republic of Armenia, Yerevan - 0054, 9, Pirumyanneri str.
Республика Армения, Ереван - 0054, ул. Пирумяннери 9.

 +374(60)460092
 bulletin@justiceacademy.am
 <http://justiceacademy.am/#1614>

Վերստուգող սրբագրիչ՝
Proofreader:
Контрольный корректор:

Ա. Մկրտիչյան
A. Mkrtichyan
А. Мкртичян

Համակարգչային ձևավորում՝
Computer designer:
Компьютерная верстка:

Վ. Աթոյան
V. Atoyan
В. Атоян

Ստորագրված է տպագրության՝ 24.12.2021 թ.:

Տպագրությունը՝ օֆսեթ
Չափսը՝ 60x84/8
Ծավալը՝ 16.25 տպ. մամուլ
Տպաքանակը՝ 100 օրինակ

Печать: офсет
Формат: 60x84/8
Объем: 16.25 печ. листов
Тираж: 100 экз.

Printing: offset
Size: 60x84/8
Volume: 16.25 press sheet size
Printed ex.: 100

Տպագրված է «Հայկարի» ՍՊԸ տպագրատանը:
Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան, Կիևյան 18/6:
Հեռախոս՝ + (374 43) 10-70-90:
Էլ. փոստ՝ haykarli@mail.ru: